

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İletişim Bilimleri Anabilim Dalı

KAPİTALİST ZAMANIN DIŞINDA: QUEER YAŞLILIK VE QUEER ZAMAN

Nazlıcan TÜRKELLİ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

KAPİTALİST ZAMANIN DIŞINDA: QUEER YAŞLILIK VE QUEER ZAMAN

Nazlıcan TÜRKELLİ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İletişim Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

25.12.2023

Nazlıcan TÜRKELLİ

¹ “Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Ferruh Mutlu BİNARK** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Nazlıcan TÜRKELLİ

TEŞEKKÜR

Öncelikle bu tez çalışmasının konusunun belirlenmesindeki katkıları nedeniyle, bir süreliğine tez danışmanlığımı da üstlenen Doç. Dr. Emek Çaylı Rahte'ye teşekkürlerimi sunarım. Tez savunma sürecindeki yardımları için Arş. Gör. Şule Karataş Özaydın ve Arş. Gör. Adnan Toygar Ercan'a da teşekkür ederim.

Sayın jüri üyelerim Prof. Dr. Özgür Arun ve Prof. Dr. Reyhan Atasü Topcuoğlu'na tezi iyileştirmek ve geliştirmek için gösterdikleri özen ve çaba için çok teşekkür ederim. Savunma sınavının kendisini benim için bir öğrenme sürecine çevirdiler.

Sadece çok değerli bir akademisyen değil, tanıdığım her yönüyle ilham verici bir insan olan tez danışmanım Prof. Dr. Mutlu Binark'a ise ne kadar teşekkür etsem azdır. Kendisiyle tanıştığım ve çalışma şansı yakaladığım için samimi bir mutluluk duyuyorum. Binark'ın ilgisi ve desteği olmasa bu çalışma muhtemelen sonlanmayacaktı.

Sadece tez yazım sürecinde değil, en zor zamanlarımda yanımda olan, varlığı ile her şeyi iyileştiren Mediha'ya desteği ve anlayışı için sonsuz teşekkür ediyorum. Yola birlikte devam ettiğimiz, hayatıma anlam katan küçük kardeşim Tunahan'a bana gösterdiği dostluk için teşekkür ederim. Son olarak bana her zaman inanan, özlemeyi hiç bırakmadığım anneme her şey için teşekkürler.

ÖZET

TÜRKELLİ, Nazlıcan. *Kapitalist Zamanın Dışında: Queer Yaşlılık ve Queer Zaman*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2024.

Gündelik hayatı düzenlemenin temel araçlarından olarak zaman, sermayenin çıkarına uygun biçimde disipline edilmektedir. Kapitalist değerler etrafında örgütlenen çağdaş zaman rejimi, baskıcı bir disiplin aracı olarak işlev görmektedir. Zamanlama, hız, tempo gibi unsurları düzenleyen sistem, zamansal normları üretmektedir. Bu bağlamda şeylerin doğru ve yanlış zamanına ilişkin fikirler, yaşam seyrine dair toplumsal beklentiler de ortaya çıkmaktadır. Sermayenin hedeflerine hizmet etmeyenler, kapitalist başarı ölçütlerini karşılamayanlar ise değersiz bir konuma itilmektedir. Bu kesimlerin başında yaşlılar gelmektedir. Verimlilik, bireycilik, rekabet ve hız gibi değerlerin teşvik edildiği neoliberal kapitalist zamanda yaşlıların bir değer üretmediği, sistemin devamlılığına katkı sağlamadığı düşünülmektedir. Yaşlı nüfus, toplum için ekonomik bir yük olarak değerlendirilmektedir. Yaşlıların kendilerine yatırım yapmaları, başarılı bir şekilde yaşlanarak değerlerini artırmaları ve kendileri için uygun görülen performansı sergilemeleri beklenmektedir. Çalışmanın amacı günümüz yaşlılık deneyimini kapitalist zaman bağlamında analiz ederek buna alternatif bir tahayyül ortaya koymaktır. Bu alternatif tahayyül, queer teori ve pratikten yararlanılarak oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu tez çalışmasında başarı ve verimlilik baskısına karşı queer bir varoluş öne çıkarılmaktadır. Yaşlılık dönemini belirleyen anlatı ve beklentilerin ötesinde, queer değerler üzerine inşa edilmiş bir yaşamın imkanı üzerine kavramsal bir tartışma yürütülmüştür.

Anahtar Sözcükler

Yaşlanma, yaşlılık, queer teori, queer zaman, kapitalizm, kapitalist zaman

ABSTRACT

TÜRKELLİ, Nazlıcan. *Beyond Capitalist Time: Queer Ageing and Queer Time*, Master's Thesis, Ankara, 2024.

Time, as one of the main means of organising everyday life, is disciplined for the benefit of capital. The contemporary time regime organised around capitalist values functions as an oppressive disciplinary device. The system that organises elements such as timing, pace and tempo produces temporal norms. In this context, ideas about the right and wrong time for things and social expectations about the life course also emerge. Those who do not serve the interests of capital, those who are deemed unsuccessful in the capitalist sense, are pushed to a worthless position. The older adults can be included among these. In neoliberal capitalist times where values such as productivity, individualism and competitiveness are encouraged, it is thought that the older adults do not produce any value and do not contribute to the continuity of the system. The older adult population is considered as an economic burden to the society. They are expected to invest in themselves, increase their value by aging successfully, and display the performance deemed appropriate for them. This study aims to analyse the contemporary experience of old age in the context of capitalist time and to present an alternative imaginary. This alternative imaginary is constructed by drawing on queer theory and practice. In this thesis, a queer existence is emphasised against the pressures of success and productivity. Beyond the narratives and expectations that shape old age, a conceptual discussion has been conducted on the possibility of a life built on queer values.

Keywords

Ageing, old age, queer theory, queer time, capitalism, capitalist time

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ZAMAN	6
1.1. ZAMAN NEDİR?	8
1.1.1. Sosyal Zaman.....	10
1.2. DOĞAYA BAĞLI RİTİMLER VE ÇOKLU ZAMANSALLIKLAR	12
1.3. ZAMANIN STANDARTLAŞTIRILMASI: KAPİTALİST ZAMANA DOĞRU	15
1.4. KAPİTALİST ZAMAN VEYA ZAMANIN SERMAYE TARAFINDAN TAHAKKÜM ALTINA ALINMASI	18
1.5. GENEL DEĞERLENDİRME	29
2. BÖLÜM: YAŞLILIK	31
2.1. YAŞLILIĞIN TANIMLARI VE YAŞLILIĞA DAİR ALGILAR	32
2.2. YAŞIN VE YAŞLILIĞIN SINIRLARI	35
2.3. KÜRESEL NÜFUS YAŞLANMASI	37
2.3.1. Yaşlanmanın Türkiye Hali.....	38

2.4. TÜRKİYE’DE YAŞLILIK ÇALIŞMALARI	40
2.5. BAŞARILI YAŞLANMA	45
2.5.1. Başarılı Yaşlanmaya Getirilen Eleştiriler Ya Da Başarılı Yaşlanmanın “Zararları”.....	48
2.6. GENEL DEĞERLENDİRME	58
3. BÖLÜM: QUEER YAŞLILIK	60
3.1. QUEER TEORİNİN ORTAYA ÇIKIŞI	61
3.2. QUEERİN (MUĞLAK) KAPSAMI VE SINIRLARI ÜZERİNE	64
3.3. YAŞLILIĞI QUEERLEŞTİRMEK	67
3.3.1. Queer Zamanda Queer Yaşlılık.....	70
3.4. GENEL DEĞERLENDİRME	80
SONUÇ	81
KAYNAKÇA	84
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU	100
EK 2. ETİK KURUL MUAFİYET FORMU	102

GİRİŞ

Farklı bir dünyanın ihtimaline yatırım yapmak, şimdi ve buranın ötesinde bir geleceği hayal etmek kimi öznelere için bir zorunluluktur (Muñoz, 2009) zira bu haliyle dünya, pek çoğumuzun var olma ve eyleme olanaklarını daraltmaktadır. Bu tez konusunu seçme sebebim, kimi toplumsal değerler ve normlarla bir zıtlık içinde olduğumu sezgisel olarak fark etmeye başladığım çocukluk dönemine değin götürülebilir. Toplum tarafından dayatılan bazı alanlardaki performanslarda gösterdiğim “başarısızlık” beni kimi zaman sorgulayan bakışlara maruz bıraksa da özgürleştirici olan bu deneyimler elbette beni sistemin baskı ve şiddetine de duyarlı hale getirdi. Sıklıkla sistemin şiddetinin hedefi haline getirilenler arasında gelen yaşlılar böylece ilgi alanıma girmiş oldu. Yaşlıların toplumsal olarak itildiği konum ve göstermeye zorlandıkları performansın problemlili niteliği beni bu konu üzerinde düşünmeye zorladı. Sonuçta normale karşı bir direniş anlamına gelen queer ile heteronormatif kapitalist toplumun değer ve normlarıyla sıkı sıkıya çevrelenmiş yaşlılık deneyimini birleştiren bu tez çalışması ortaya çıkmış oldu. Araştırmacının toplumsal konumu, inançları ve yargılarının araştırma sürecinin her aşamasını etkilediği düşünüldüğünde bu konu tercihi ve araştırmanın kavramsal çerçevesi anlaşılır olmaktadır. Nitekim araştırmacının öznelliği; konu ve yöntemin seçilmesi, verilerin anlamlandırılması ve bilgi üretimi süreçlerinde etkilidir (Finlay, 2002).

Dünyanın pek çok yerinde görülen nüfus yaşlanması, Türkiye’yi de her geçen gün daha fazla etkileyen bir durum olarak öne çıkmaktadır. Yaygın inanın aksine Türkiye genç bir nüfusa sahip olma özelliğini kaybetmiştir. İstatistiklere göre Türkiye’de yaşlı nüfusun oranı, bir ülkenin yaşlı bir nüfus yapısına sahip olduğunu ifade eden %10 seviyesine ulaşmak üzeredir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023). Genç nüfus azalırken yaşlı nüfusunun oranının artması anlamına gelen nüfus yaşlanması toplumların yapısında önemli değişiklikleri hem getirmekte hem de gerektirmektedir. Hızla yaşlanan bir nüfus yapısına sahip olmasına rağmen Türkiye’de yaşlılığa gösterilen akademik ilgi ve konuyla ilgili politika üretimi sınırlı kalmaktadır. Mevcut akademik çalışmalar yaşlılığı genellikle biyolojik, fizyolojik ve medikal bir düzeyde tartışırken konunun sosyal kısmı ile ilgilenen araştırmalarda ise emeklilik, sosyal güvenlik ve demografi

gibi konular öne çıkmaktadır (Alaydın, 2019; Arun, 2018c). Yaşlılık gibi çok katmanlı bir fenomene dair kapsamlı çalışmaların ortaya konması, konunun kesişimsel niteliğinin dikkate alınması önem taşımaktadır. Yaşlı nüfusa yönelik politika çalışmaları eskiye göre artış göstermiştir fakat konuya ilişkin kapsayıcı politika ve girişimlerin hayata geçirilerek uygulanması konusunda çabaların artırılması gerekmektedir. Nüfusun önemli bir bölümünü oluşturmalarına rağmen yaşlılara bakış olumsuz olma eğilimindedir. Yaşlı ve yaşlılık algısı ve temsilini ele alan pek çok araştırmanın verileri bu durumu açık eder niteliktedir (bkz. Apak ve Aka, 2020; Çayır, 2012; Cerrah ve Baran, 2020; Demir, 2017; Doğanay ve Erhan, 2023; YADA Vakfı, 2019). Yaşlı nüfusa yönelik algının olumsuz olmasında pek çok etken mevcuttur. Medya, tıp, akademi ve politika alanlarında yaşlılara ilişkin söylem ve/veya temsil bu noktada öne çıkmaktadır. Yaşlılığa yönelik olumsuz yaklaşımların önemli bir kaynağını ise neoliberal kapitalizm ve onun topluma yaydığı ve teşvik ettiği ideoloji oluşturmaktadır. Zira neoliberal kapitalizmin değerleri tüm topluma ve toplumsal sistemlere sirayet etmiştir. Kapitalizm; hız (Rosa, 2022b), rekabet, bireycilik, verimlilik, geçicilik ve kısa vadeli (Sennett, 2008, 2009), belirsizlik (Bauman, 2019) gibi kavramlarla karakterize olmaktadır. Bu çalışmada ise kapitalizm, sistemin devamlılığını sağlamanın önemli bir unsurunu oluşturan zaman rejimi üzerinden değerlendirilecektir. Tüm insani ve gündelik deneyimi etkileyen zaman, sermayenin çıkarına uygun olarak sıkı bir şekilde disipline edilmekte ve tahakküm altına alınmaktadır. Çağdaş kapitalizm; zamanlama, hız, tempo gibi unsurları düzenlerken zamana ilişkin normları da belirlemektedir. Toplum, ekonomik olarak da oldukça verimli bir zamansal şemayı takip etmeye yönlendirilmektedir (Freeman, 2010). Sermayenin kârını sürekli artırma hedefine hizmet etmeyen ve/veya kapitalist başarı ölçütlerini karşılamayanlar değersiz bir konuma itilmekte, toplumdan dışlanmaktadır (Crary, 2019; Özkazanç, 2011; Sennett, 2008). Bu durum belirli bir yaşayış şekline yol açmakta; birlikte yaşama, birbirini önemseme, dayanışma gibi değerler zayıflamaktadır (Bauman, 2019; Crary, 2019; Han, 2022; Sennett, 2008). Sonuçta toplumda kimi kesimler değersiz ve verimsiz sayılarak ıskartaya çıkarılmaktadır. Bu kesimlerin başında ise yaşlılar gelmektedir. Yaşlı nüfusu veya nüfus yaşlanmasını konu alan tartışmalar genellikle emeklilik sistemi, artan sağlık ve bakım masrafları gibi konularda ekonomik bir çerçevede sürdürülmektedir. Yaşlıların sisteme ekonomik anlamda bir yük oluşturacağı yönünde yaklaşımlar öne çıkmakta, nüfus

yaşlanması bir sorun olarak ele alınmaktadır (Austin, 1991; Duben, 2018; Tufan, 2004; Walker, 1990). Öte yandan, yaşlılığı çevreleyen toplumsal normlar yaşlıları belirli davranışları ve rolleri üstlenmeye, hayatlarını belli bir şekilde sürdürmeye zorlamaktadır. Yaşlılar kendilerine ilişkin normları içselleştirerek yeniden üretmeye devam etmektedir. Bunların içselleştirilmesi yaşlıların kendilerine dair fikirlerini ve dolayısıyla davranışlarını etkilemektedir (Levy, 2009; L. Sandberg, 2008). Zayıflık, hastalık, verimsizlik ve ölümlle ilişkilendirilen yaşlılar bu bağlamda, kırılğan bir konumda yer almaktadır. Yaşlıların “değeri” ve hangi haklara sahip olduğu ne kadar sağlıklı, varlıklı, “normal” ve “sağlam” olduklarına göre belirlenmektedir (L. Sandberg ve Marshall, 2017). Bu bakımdan her türden ayrımcılık ve baskı biçiminin hedefi haline getirilen; yalnızlık, yoksulluk, ayrımcılık ve sosyal güvencesizlik gibi sorunlar yaşayan yaşlı nüfusa bakışın değişmesi, yaşlılık döneminin değerli ve anlamlı bir deneyim olarak öne çıkarılması gerekmektedir. Yaşlılığın politik bir zemine çekilerek yeniden tasavvur edilmesi bir zorunluluk olarak düşünülmektedir. Zira yaşlılık, anlamı tartışmaya açılmayan ve politik doğası görmezden gelinen bir olguya işaret etmektedir. Fakat aslında yaşlılık deneyimi, yaş ve yaşlılıkla ilgili politik/toplumsal söylemler ve temsiller dolayısıyla inşa edilmektedir. Bunların doğallıktan çıkarılarak yaşlılığın politik bir mücadelenin parçası haline getirilmesi önem taşımaktadır. Bu bağlamda yaşlıların hak, talep ve çıkarlarını savunmak; yaş ve yaşlılıkla ilgili toplumsal kabulleri sorunsallaştırmak; yaşlılara yönelik ayrımcılık, şiddet ve istismarı görünür kılacak çalışmalar yapmak; yaşlılık dönemini belirleyen, hizmet ve kaynaklara erişimde eşitsizlikler doğuran yapısal faktörleri ortaya koymak gibi çabalar yaşlı nüfusun sosyal ve politik katılımını ve bu konudaki politik toplumsal bilinci artırmaya katkı sağlayabilir. Bu amaç doğrultusunda, toplumsal norm ve yapıları sorgulayarak bunlara meydan okumaya ve ürettikleri yapısal ve toplumsal şiddeti ortaya koymaya imkan tanıyan queer teori ve pratiğin yararlı bir kaynak ve çerçeve oluşturacağı düşünülmektedir. Yaşlılıkla ilişkili literatür incelendiğinde yaşlılığı queerleştirme, queer gerontoloji, queer yaşlılık gibi fikirleri içeren çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir (örn. Fabbre, 2014; Hess, 2022; L. J. Sandberg ve King, 2019; L. Sandberg ve Marshall, 2017). Türkiye’de queer teori ve yaşlılık konusunun sentezlendiği çalışmalara ise rastlanmamıştır. Çalışmanın bu boşluğu doldurmaya katkı yapması ve bu iki alanı birleştiren gelecekteki çalışmalara ilham olması beklenmektedir. Ayrıca bu çalışmada

queer zaman (Halberstam, 2005) ve queer çuvallama (Halberstam, 2013) gibi genellikle yaşlılık bağlamında düşünülmeyen bazı kavramlar bu bağlamda değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu tez, yaşlılık konusunu queer teori üzerinden tartışmanın yaşlılıkla ilgili toplumsal normların ortaya konması ve bunlara meydan okunabilmesi için işlevsel olacağını ileri sürmektedir. Kapitalist zamanda yaşamaya alternatif olarak kurulabilecek bir yaşamın ihtimali üzerine bir tartışma yürüten bu tez çalışması, çağdaş yaşlılık deneyimini sorunsallaştırarak yaşlılığı queer teori aracılığıyla yeniden düşünmeyi amaçlamaktadır. Farklı bir yaşam organizasyonuna fırsat tanıyan queer yaşlılık deneyimleri aracılığıyla herkes için farklı bir yaşlılık tahayyülü ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışma, Türkiye’de yaşlılık ve queer teori arasında bir diyalog başlatmayı ummaktadır. Yaşlılık gibi karmaşık ve çok yönlü bir deneyimi anlamaya ve iyileştirmeye dönük çabalara katkı sağlayacağı düşünülen çalışma; yaşlıların toplumsal konumunu kapitalizmde zaman rejimi bağlamında eleştirerek buna alternatif bir yaşlılık deneyimi olasılığını queer teori üzerinden düşünmektedir. Dünyada yaşlı nüfusun giderek arttığı ve Türkiye’nin de artık yaşlı bir nüfus yapısına sahip olduğu düşünüldüğünde bu konuya eğilmenin aciliyeti ortaya çıkmaktadır. Zira günümüz toplumlarında yaşlıların var olma alanları ve haklarının sınırları gittikçe daralmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın önemi belirgin olmaktadır. Bu tez çalışmasının Türkiye’de yaşlılık çalışmalarına ve kapitalizm tartışmalarına katkı sağlayacağı, yaşlanma çalışmaları alanının bakış açısını geliştirmeye hizmet edeceği düşünülmektedir. Tez, günümüz neoliberal kapitalist toplumunun yapısını analiz ederek yaşlıların bu yapıdaki konumunun problemliliğine karşı yeni bir tahayyülün oluşmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Çalışma, teorik bir tartışma şeklinde tasarlanmıştır. Literatür taraması dışında herhangi bir kaynağa dayanmaması çalışmanın sınırlılıklarından en önemlisini oluşturmaktadır. Ayrıca, tartışma teorik bir düzeyde sürdürüldüğünden tartışmanın pratikteki çıkarımlarının belirlenmesinde zorluklar bulunmaktadır. Fakat çalışmada yaşlılık ve queer teori arasında bir diyalog başlatmak ve gelecek çalışmalara yeni bir bakış açısı kazandırmak hedeflediğinden burada yürütülen tartışmanın bundan sonra yapılacak çalışmalar için anlamlı bir çerçeve oluşturabileceği düşünülmektedir.

Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci Bölümünde zaman olgusuna giriş yapılacaktır. Burada zaman sistemlerinin ve normlarının gündelik yaşam üzerinde büyük ölçüde belirleyici olması ve bir iktidar mücadelesinin sahasını oluşturması nedeniyle zaman konusu merkeze alınmaktadır. Zamanın neliğine dair çeşitli görüşlerin aktarılması ile başlayan bölüm, sosyal zaman olgusunun açıklanması ile devam etmektedir. İlerleyen kısımlarda zamanın geçmişten günümüze nasıl deneyimlendiği ve organize edildiği ortaya koyulacaktır. Zamanın standartlaşmasına götüren müzakere sürecinin aktarılmasının ardından, kapitalist sistemin zaman rejimi ve bu rejimin sonuçları üzerine bir tartışma yürütülecektir. İkinci Bölümde ise öncelikle yaşlılığa ilişkin genel bir çerçeve çizilecektir. Bu bağlamda yaşlılığın nasıl tanımlandığı, sınırlandırıldığı ve temsil edildiği anlatılacaktır. Pek çok ülkede görülen nüfus yaşlanması olgusu Türkiye ve dünya bağlamında incelenecektir. Son olarak başarılı yaşlanma ve benzeri yaklaşımların genel bir toplumsal zihniyeti temsil ettiği düşünüldüğünden bu noktaya özel olarak odaklanılacaktır. Günümüz yaşlılık deneyimi bu çerçevede değerlendirilecektir. Çalışmanın son bölümünde tezin ana meselesi olan queer yaşlılık konusu açıklanacaktır. İlk olarak queerin ortaya çıkmasını mümkün kılan süreç incelenecek, queere değin hak mücadelelerinin tarihi kısaca anlatılacaktır. Queer aktivizmin ve teorisinin kendinden önceki hareketlerle ilişkisi anlaşıldıktan sonra queerin kapsamı ve sınırları ile ilgili görüşler aktarılacaktır. Bu kısım ayrıca bu çalışma çerçevesinde queerin ne anlama geldiğini de ortaya koyar niteliktedir. Sonrasında yaşlılık ve yaşlılık çalışmalarını queerleştirmenin yolları ve bunun neden önemli bir çabaya işaret ettiği aktarılacaktır. Ardından queer zaman, queer çuvallama, queer oryantasyon gibi kavramlardan da yararlanılarak queer teori ve pratiğin yaşlılık bağlamında ortaya çıkarabileceği olanaklar ve alternatif yaşama biçimleri üzerinde bir tartışma yürütülecektir.

1. BÖLÜM

ZAMAN

İstanbul'u yenileştiren ve yerlisini şaşırtan istilalardan en gizlisi ve en tesirlisi yabancı saatlerin hayatımıza girişi oldu. "Saat"ten kastımız, zamanı ölçen alet değil, fakat bizzat zamandır. Eskiden kendimize göre yaşıyışımız, düşünüşümüz, giyinişimiz ve kendimize göre, dinden, ırktan ve ananeden hayat alan bir zevkimiz olduğu gibi, bu üslub-ı hayata göre de "saat"lerimiz ve "gün"lerimiz vardı.

Ahmet Haşim, *Müslüman Saati*

Zamanın ne olduğu sorusu, zamanın nitelikleri ve türleri hem felsefe hem de bilim alanında tartışılmakta ve halen tartışmalı niteliğini korumaktadır. Zaman kavramı, başta fizik ve felsefe olmak üzere pek çok alanın önemli bir konusunu oluşturmaktadır. Farklı alanlarda farklı zaman kavramlaştırmaları vardır. Zaman hem bireysel hem toplumsal olarak merkezi bir öneme sahiptir. Öyle ki zamana dair sorgulamalar milattan önceye kadar dayanır. Zaman, insan varoluşunun temel unsurlarından biridir. Tüm deneyimler bir zaman ve mekân içinde gerçekleşir ve tüm toplumsal kurumlar belirli zaman kalıplarını bünyesinde barındırmaktadır (Adam, 1990, s. 126; Harvey, 2019, s. 12; Kern, 2013, s. 40; Rosa, 2022b, s. 71). Zaman bir akış içinde belirli yönelimler ve konumlar edinmeyi sağlar ve süreçlerin ve olayların karşılaştırılabilir olmasına yarar. Bir referans çerçevesi ve ölçü işlevi görür (Elias, 2020, s. 13). Zamanın içinde, şeyler önce ve sonra olarak sıraya sokulabilir, belirli bir an saptanabilir (*Zaman Kavramı*, 1996).

Norbert Elias'a göre aslında şimdi zamandan anladığımız şey pek çok etkileyeni içeren bir sürecin sonucudur (akt. Şubrt, 2014, s. 240). Gerçekte zamanın anlamı bağlama bağlıdır, zaman deneyimi geçmiştekiyle aynı olmamakla birlikte günümüzde de değişimini sürdürmektedir (Adam, 1994, s. 503; Castells, 2008, s. 572). Bu deneyim insan grupları, ülkeler ve kültürler arasında ve yaşanan döneme göre farklılık göstermiş ve göstermektedir. Her sosyal yapı kendi zaman anlayışlarını ve zamanla ilişkili pratiklerini geliştirmektedir (Gurvitch, 1963, ss. 13–14; Harvey, 2019, s. 230). Bir toplumu anlamak için o toplumun zamanla kurduğu ilişkinin analiz edilmesi yararlı olacaktır. Zira farklı zaman bilinçleri “farklı dünyada-oluş hissiyatları yaratır” (Birth,

2020, s. 197). Örneğin, geçmiş ve gelecek algılarının daha farklı olduğu, gündelik yaşamın şimdiki zamanın mevcut ihtiyaç ve dürtülerine göre düzenlendiği eski bir toplumda geleceğe yatırım yapma fikri henüz gelişmemiştir (akt. Šubrt, 2014, s. 244). Kişilerin zamanla kurduğu farklı ilişkiler farklı davranışları ve deneyimleri doğuracaktır. “Bireyler zamanın akışından koparıldıklarını hissettiklerinde, aşırı biçimde geçmişe bağlandıklarında, bugünde yalıtıldıklarında, geleceksiz olduklarında ya da bunlardan birine savrulduklarında, birbirinden ayrı davranırlar” (Kern, 2013, ss. 39–40). Öte yandan Stephen Kern, ulusların da zamanla birbirinden farklı ilişkiler kurduklarını ve bu farkların diplomatik belgelerde dahi görülebileceğini ifade etmektedir (2013, s. 40). Zaman tüm bu özelliklerine rağmen çoğunlukla verili ve doğal olarak kabul görmekte ve anlamı sorgulanmamaktadır (Adam, 1994, s. 503; Harvey, 2019, ss. 227–228). Gündelik hayatta olduğu gibi sosyal bilimlerde de doğal karşılanan zaman, üzerinde durulan bir faktör değildir. Bilimsel çalışmalarda zamana dair kabuller fark edilmez, bunların araştırmaya etkileri çoğu zaman araştırmacıya görünür değildir. Zamanın sosyal bir inşa olduğu fikri göz önünde bulundurulmamaktadır. Zaman normları varlığımıza o kadar içkin bir hale gelmiştir ki artık görünmezdir. Gündelik hayatın oldukça sıradan bir parçasını oluşturduğundan zaman hakkında düşünme ve onu tanımlama ihtiyacı duymayız. Bu özellikleriyle politik alanın da dışında görülmektedir. Böylesi bir yapıyı görünür kılmak, maksatlı bir çabayı gerektirmektedir (Adam, 1990, ss. 3, 9, 1994, s. 503; Bauman, 2019, s. 168; Birth, 2020, s. 202; Rosa, 2022b, s. 63).

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak zamanın anlamları, işlevleri ve niteliklerine dair bir inceleme yapılacaktır. Sonrasında zamanın eski toplumlar tarafından nasıl deneyimlendiğine değinilecek, zaman deneyimini oluşturan unsurlar ortaya konacaktır. Toplumsal organizasyonun en temel unsurunu oluşturan zamanın standartlaşmasına götüren tarihsel süreç ele alındıktan sonra günümüzün kapitalizminin zamanı organize etme şekli ve bunun gündelik yaşamı nasıl belirlediği üzerine bir tartışma yürütülecektir. Bu bölümde ortaya konacağı üzere kapitalist sistemin devamlılığı açısından önemli bir unsuru oluşturan zaman rejimi, zamana yüklenen anlamlar, zaman normları yaşlılık deneyimini de dahil tüm insan deneyimini şekillendirici etki yapmaktadır.

1.1. ZAMAN NEDİR?

Zamana dair en eski felsefi sorgulamalardan birini Aristoteles'e dayandırmak mümkündür. Zamanın parçalı olarak düşündüğü doğasına ilişkin sorgulamasında "Zamanın parçalarının biri olup bitmişken biri henüz olmadığına göre zaman var olmayanlardan mı oluşmaktadır?" sorusunu sormaktadır. Ona göre zaman, hareketle/devinimle eşittir. Biri olmadan diğeri de var olamaz. Zamanı mümkün kılan ise aklın içinde bulunan ruhtur, yani insandır (*Zaman Kavramı*, 1996). Zamanın karmaşık doğasına ilişkin meşhur ifadelerinde Augustinus (*Zaman Kavramı*, 1996, s. 47) ise zamanın ne olduğunu sorar:

"Nitekim zaman nedir? Kim bunu kolayca ve hemen tanımlayabilir? Kim onu sözcüklere dökerek denli en azından düşünceyle kavrayacak? Ama konuşma sırasında zamandan daha yakın ve daha bilinir bir şey söyleyebilir miyiz? Ondan söz edince kesinlikle onu anlıyoruz, bir başkası ondan söz edince de gene anlıyoruz. Öyleyse zaman nedir? Eğer hiç kimse benden bunu sormasa biliyorum ama soran kişiye açıklamak istesem bilmiyorum."

Isaac Newton, özellikle pozitif bilimler alanında kabul gören zaman anlayışını ortaya koymuştur. Buna Newtoncu zaman anlayışı denilebilir. Bu anlayışa göre zaman, dış dünyadan tamamen bağımsız, çizgisel ve kesintisiz bir akışa sahiptir. Eşit parçalara ayrılabilen mekanik zaman, gerçek ve matematik zamandır (Kern, 2013, s. 48). Bu bağlamda bu tek biçimli zaman insanın dışında, insan bilincinden bağımsızdır ve doğanın diğer öğeleri gibi tamamen nesnel bir niteliğe sahiptir (Elias, 2020, s. 16). Fizik alanında geçerliliğini koruyan diğer bir görüş olan Albert Einstein'ın genel görelilik teorisi ise tam tersine mutlak zamanın yokluğunu vurgulamaktadır (*Zaman Kavramı*, 1996). Buna göre zaman ve uzay ölçümleri, gözlemcinin koşullarına bağlı olarak değişmektedir (Beiser, 2008, s. 3). Bu teori Newtoncu zamanın olumsal niteliğini işaret etmesi nedeniyle önem taşımaktadır (Sorokin ve Merton, 1937, s. 616). Newtoncu zamanın karşısında konumlanan diğer görüşler, farklı zaman kavramlaştırmaları mevcut ve mümkündür. Örneğin, Henri Bergson'a göre zaman parçalara bölünemez zira akışkan doğası gereği zaman, zamansal parçaların toplamı değildir (akt. Kern, 2013, ss. 39, 68). O, bu türden homojen zamanı bir kurgu olarak görür (Sorokin ve Merton, 1937, s. 616). Bergson, homojen/objektif zaman ile süre (*duration/durée*) arasında bir ayırım yapılması gerektiği görüşündedir. Mekâna benzer özellikler atfedilen objektif zaman;

homojen birimlerden oluşur, bölünebilir ve kesintisiz olarak akmaktadır. Bergson, zamanın mekânlaştırılarak yanlış bir şekilde kavramsallaştırıldığını ifade etmektedir. Mekânlaştırılmış zaman, takvimlerin ve saatlerin bilimsel zamanıdır. Burada zamanın her bir parçası birbirinin aynıdır, niteliksel bir fark barındırmazlar. Pratik amaçlarla kullanılan bu yapay zamanın aksine süre veya gerçek zaman, öznel olarak yaşanan dinamik bir deneyimdir. Süre, homojen zamandan farklı olarak uzayabilir, kısalabilir, genişleyebilir veya daralabilir. Gerçek zaman (yani süre) deneyimi; hatıralar, duygular ve algılar tarafından etkilenir. İnsanlar gerçek zamanı düşünmezler, onu duyularıyla deneyimlerler. Bu bağlamda derste geçen bir saat ile deniz kenarında geçen bir saat birbirinden farklıdır. Her bilinç kendi süre duygusuna sahiptir. Sadece kendi süremizi algılarız ancak bilinçlerin çokluğunca süre deneyimi mevcuttur (Bergson, 2014; Linstead ve Mullarkey, 2003; Urry, 1999, s. 17).

Immanuel Kant'a göre ise zaman, dış dünyadan türetilen nesnel bir kavram değil, öznel bir kategoridir ve tüm deneyimlerin ön koşuludur. *Zaman Üzerine*'de Norbert Elias zamana yönelik felsefi tartışmaları nesnelci ve öznelci olarak ayırırken Kant'ı öznelci anlayışa yerleştirir. Kant, deneyimlenmesi mümkün olmadığından Newtoncu nesnel zaman anlayışını reddeder (Kern, 2013, s. 48). Elias ise hem Newton'ın hem de Kant'ın anlayışından farklı bir anlayışa sahiptir. Zaman ne Newtoncu anlayıştaki gibi nesnel ve doğal ne de Kant'ın anlayışındaki gibi insan düşüncesinin deney öncesi (*apriori*) ve evrensel bir kategorisidir (akt. Šubrt, 2014, s. 242). Gerçekte zaman, insanlığın gelişiminin sonucunda kazanılan bir sentezleme yeteneğine dayanmaktadır. Bu sentezleme becerisi, tarihin farklı aşamalarında ve farklı toplumlarda farklı düzeylerde görülür. Zamanı nasıl anladığımız ve onu nasıl kullandığımız bu gelişmişlik düzeninin neresinde olduğuna bağlı olarak değişir (Elias, 2020, s. 26). Bu anlayışa getirilen bir eleştiriye göre (Šubrt, 2014) ise zaman kavramı bir insan inşası olsa da zamanın geçmişten bugüne doğru ve belli bir sona ilerleyişi insanın elinde değildir. Yani Elias, insan varoluşunun zamansal doğasını gözden kaçırmaktadır. Zaman toplumsal bir kurgu olmakla birlikte insan, ölümlü olmak özelliğiyle zamanın tek yönlülüğünü ve geri döndürülemezliğini ifade eden zamanın okunu da deneyimler. İnsan, kaçınılmaz olarak doğumdan ölüme giden bir sona doğru ilerlemektedir. Bu süreç, içinde yaşanan baskın zaman sistemi aracılığıyla deneyimlenir. Zamandan bahsedilirken insana özgü bu

zamansal deneyim de dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda zamanı tümüyle bir toplumsal sentezin ürünü olarak ele almak mümkün değildir (Šubrt, 2014, ss. 245–247).

1.1.1. Sosyal Zaman

Zamanı neyin oluşturduğunu analiz etmek için fiziksel doğa veya bireylerin dışındaki kaynaklara bakmak da mümkündür. Émile Durkheim’a göre zamanın doğası toplumun doğasında saklıdır. Zaman bir sentezleme değil, bir soyutlamadır. Yaşamın ritimlerinden soyutlanarak insan bilgisinin bir parçası haline gelir (Durkheim, 2005, ss. 27–28; Šubrt, 2014, s. 241). Toplumsal olarak şekillenen zaman kategorisi, bir grubun zamanını işaret etmesi nedeniyle sosyal bir zamandır. Özel zamandan farklı olarak sosyal zaman, genel bir nitelik taşır. “Toplumsal düzen ve bunların oluşturdukları ritimler zamanla tüm zamansal faaliyetler için geçerli genel bir çerçeve oluşturur” (Kern, 2013, s. 59). Diğer bir ifadeyle, toplumsal ritimler, genel referans çerçeveleri haline gelerek zamanla sabit hale gelir (Sorokin ve Merton, 1937). Öte yandan, burada karşılıklı bir ilişki söz konusudur: Toplum zamanı şekillendirirken zaman da toplumu şekillendirmektedir (Elias, 2020; Gurvitch, 1963, ss. 14–15; Zerubavel, 1976). Toplumsal bir inşaa olarak zaman, bir baskı ve disiplin aracı olarak işlev görmeye başlar. Zaman, bir sosyal kurum olarak iş görür. Herkes tarafından tanınması ve öğrenilmesi beklenir. Toplumdaki diğer kurumlar tarafından dayatılan zaman çerçevelerine uygun bir şekilde davranışların düzenlenmesi gerekmektedir. Bu, toplumun üyeleri tarafından bir iç baskı olarak deneyimlenir (Elias, 2020, s. 24). Kişisel düzeyde birey kendi zamansal çerçevelerinden ve referans noktalarından faydalanabilir ancak toplum düzeyinde bu işe yaramayabilir (Zerubavel, 1982, s. 2), zira asıl uyulması gereken şey genel zaman, yani toplumsal zamandır (Durkheim, 2005, s. 516; akt. Zerubavel, 1982, s. 2). Bu noktada vurgulanması gereken şey, bu kısıtlamanın mutlak olmadığıdır. Belirli şekillerde ve düzeylerde bunun dışına çıkmak ve baskıyı tersine çevirmek mümkündür (Elias, 2020, s. 24). İktidarın karşısında konumlanan muhalefet hareketleri ve David Harvey’in tabiriyle “amaçlanmamış sonuçlar” (Harvey, 2019, s. 256) değişikliklere yol açabilir. En çok kabul gören gerçekliğimiz olan zaman, diğer yandan sürekli olarak aşılımaktadır (Adam, 1990, s. 126).

Pitirim Sorokin ve Robert Merton, diğer zaman türlerinden farklı olan bir sosyal zaman tanımlamışlardır. Sosyal zaman, nesnel veya astronomik (Sorokin ve Merton, 1937) zamanın aksine tek biçimli, tam olarak ölçülebilir, eşit parçalara ayrılabilen veya sürekli çizgisel olarak akan bir yapıda değildir. Aksine bu türden zaman sosyal uzlaşımlara dayanır (Zerubavel, 1976, s. 87). Sosyal etkileşimin bir ürünü olan zaman sistemleri; grubun sosyal yaşantısı, faaliyetleri ve döngülerinden doğar. Farklı toplumsal yapılar farklı toplumsal ritimleriyle birbirinden başka zamansal çerçeveler oluştururlar. Jon May ve Nigel Thrift (2001, ss. 3–5), zaman algımızı oluşturan dört faktörden bahseder. Zaman deneyimi çok çeşitli olmakla birlikte (1) zaman çizelgeleri ve ritimler, (2) sosyal disiplin sistemleri, (3) aletler, araçlar ve bunlarla kurduğumuz ilişkiler ve (4) çeşitli metinler dolayısıyla belli bir zaman duygusu ortaya çıkmaktadır. Sosyal zaman deneyimi bu dört unsurun etkileşimlerine göre devinim gösterir. Sosyal zaman bu özellikleriyle oldukça karmaşık bir yapıdadır. Sosyal yapının organizasyon tarzı ve işlevine göre zaman sistemi de değişmektedir (Sorokin ve Merton, 1937). Her sosyal yapı ve üretim tarzı (Harvey, 2019) kendine ait zaman anlayışlarını ve pratiklerini üretecektir. Bu sosyal zaman sistemleri, sosyal farklılaşmanın artması ve sosyal etkileşim alanının genişlemesiyle ortaya çıkan sosyal iş birliği ihtiyacından doğar (Sorokin ve Merton, 1937). Zaman, toplum için düzenleyici bir işlev göreceksse herkes için anlamlı hale getirilmesi, yani standartlaştırılması gerekir. Sosyal yaşamın ve katılımın mümkün olması için bu zorunludur (Adam, 1990, ss. 108–109; Durkheim, 2005, ss. 27–28, 518; Gurvitch, 1963, s. 13; Zerubavel, 1982, s. 2). Toplumsal yaşamda zaman normları insanların birbiriyle uyum içinde davranmasına yardımcı olur, ilişkilerinin ve faaliyetlerinin uyumlanmasına yarar. Sosyal dünyada neyin ne zaman, hangi sırayla yapılacağını tayin etmenin aracıdır (Elias, 2020, s. 15). Zaman, bu yönüyle bir iktidar mücadelesinin zeminini oluşturmaktadır. Zamanın anlamını belirleyen iktidar, gündelik hayat pratiklerinden başlayarak tüm toplumsal hayatı bu yolla çeşitli kurallara tabii tutar (Harvey, 2019, ss. 255–256). David Harvey'e göre (2019) oyunun kuralını belirlemek iktidarın temelini oluşturur. Zamanı belli bir şekilde kavramlaştırmak dünyayı yorumlayış şeklimizi etkileyerek eylemlerimizi belirler. Bu noktada “kimin kimin hayatını inşa ettiği, hangi kurallara bağlı kaldığı ve bu süreçlerin nasıl meydana geldiği” (Adam, 1990, s. 109) soruları önem taşır.

Sosyal hayatın içinde birbirinden farklı sosyal zamanlar barınmaktadır. Bunlar birbirleriyle mücadele edebilir, iç içe geçebilir veya hiyerarşik bir düzene sokulabilir (Gurvitch, 1963, ss. 13, 151). Bu bağlamda sosyal dünya söz konusu olduğunda zamana Newtoncu yaklaşım yeterli kalmamaktadır. Sosyal dünyada, örneğin, bazı zamanlar diğerlerinden daha önemli sayılabileceğinden zaman eşit parçalara bölünemez, sık sık kesintiye uğrayabilir, niteliksel bir anlam kazanabilir ve çeşitli şekillerde yorumlanabilir. Astronomik zaman sürekli akarken sosyal zamanda bu mümkün değildir. Çünkü sosyal zaman söz konusu olduğunda özel günler, törenler, tatil günleri, şanslı ve şanssız günler, bayramlar gibi özel nitelik kazanan zaman dönemlerinden bahsedilebilir (Sorokin ve Merton, 1937, s. 621). Georges Gurvitch ise her toplumsal oluşumun kendine ait belirli bir zaman anlayışı olduğu tezinden hareketle tarih boyunca ortaya çıkmış sekiz farklı zaman tipolojisini ortaya koymuştur. Ona göre farklı zaman duygularının aynı anda yaşanması da mümkündür (Gurvitch, 1963; Harvey, 2019, ss. 251–254).

Sonuç olarak, zaman Newton’ın kavrayışındaki gibi “değişmez bir sabit değil, çok geniş bir fenomenler yelpazesini kapsayan bir kavramlar, olaylar ve ritimler yığındır” (Hall, 1997). Zamana dair çok çeşitli fikirler ortaya atılmış, tartışmalar yürütülmüştür. Daha önce de belirtildiği gibi zamanı anlamlandırma, organize etme ve deneyimleme tarzları çeşitlilik göstermektedir. Fakat günümüzde zamana dair bazı belirli normlar yaygınlık kazanmış ve doğallaştırılmıştır. Bunca kabul görmüş olmasına karşın şimdi zamandan anladığımız şeyin tarihi oldukça yenidir.

1.2. DOĞAYA BAĞLI RİTİMLER VE ÇOKLU ZAMANSALLIKLAR

Zaman algısı ve zamanı deneyimleme biçimleri tarihten günümüze kadar geniş bir çeşitlilik göstermiştir. Standart takvim ve saat sistemlerinin icadından ve yaygınlaşmasından önce zaman, daha çok somut olaylar ve insan faaliyetleri çevresinde organize edilirken günümüzde soyut zaman sistemleri ve normları işlev görmektedir. Kevin K. Birth (2020, s. 20) zamanı saat ve takvim gibi araçlarla ölçmenin “kural haline gelmiş istisnalar” olduğunu belirterek bunları zamanı temsil etmenin sıra dışı biçimleri olarak nitelendirmektedir. Robert Levine’in ifade ettiği üzere “saat zamanındaki yaşam,

kaydedilmiş tarihin neredeyse tamamıyla belirgin biçimde uyumsuzdur” (Levine, 2020, s. 112).

Modern dönem öncesinde zaman mekanla ilişkisi bağlamında, düzensiz, kesinlikten uzak ve çok biçimli olarak deneyimlenmekteydi. Eski çağlarda zaman, şimdi olduğu gibi sıkı sıkıya organize edilen bir şey değildi. Yaşam; saat ve takvim gibi soyut kurgular aracılığıyla değil, doğanın döngülerine, mevsimlere dini ve toplumsal olaylara göre organize ediliyordu (Castells, 2008). Yani, çok yakın bir tarihe kadar zaman, insan faaliyetlerine göre ölçülüyordu. Ekim, dikim ve nadas zamanları yani çalışma ve boş zaman dönemleri doğanın taleplerine göre belirleniyordu (Levine, 2020, s. 89). Bu noktada her ne kadar doğa bir zaman çizelgesi dayatıyor olsa da bunun benimsenip benimsenmeyeceği toplumun yapısına, üretim biçimine, ihtiyaçlarına vb.’ne göre değişebileceği belirtilmelidir (Sorokin ve Merton, 1937).

Eski toplumlarda mevsimler, kuşların göçü, medcezir, gün doğumu ve batımı gibi doğal olaylar da zaman birimi olarak kullanılabilirdi (Elias, 2020, s. 14). Eski Mısır’da kullanılan takvim Nil Nehri’nin alçalış ve yükselişine göre düzenlenmiş bir ölçüm sistemi idi (Levine, 2020, s. 89). Eski topluluklar zaman süresini ifade etmek için gündelik hayatlarından referanslar kullanmışlardır. Madagaskar’da pirinç pişirme yaklaşık yarım saati ifade ederken çekirge kızartmak bir an anlamı gelirdi. Nijerya’nın güneydoğu kesiminde yaşayan bir yerli halkı için mısır kavurma veya bir avuç sebze pişirme belirli zaman ifadeleri olarak kullanılabilirdi (Nilsson, 1920, s. 42). Toplumun yaşayış biçimi zaman ifadelerinde kendini göstermektedir ve yalnızca grubun ihtiyaçlarına ve ilgilerine karşılık gelen zaman ifadeleri benimsenmektedir. Avcılığa veya tarıma dayalı bir toplum olmak veya göçebe bir yaşam tarzı zaman anlayışlarında farklılaşmaya yol açmaktaydı. Örneğin, avcı toplumlar, tarımla uğraşan toplumların doğal döngülerle kurduğu türden bir ilişki içinde olmadıklarından takvim benzeri sistemler geliştirmediler (Mukerjee, 1990, s. 49). Bir çiftçinin zamanı ile bir zanaatkarın zamanı da önemli ölçüde farklılaşır (Gurevich, 1976, s. 240). Benzer şekilde bir kasaba ile bir köyün gerektirdiği zamansal çerçeve birbirinden tamamen farklı olabilmektedir. Bu fark sosyal grubun ihtiyaçlarından, organizasyon şeklinden ve işlevinden kaynaklanmaktadır (Sorokin ve Merton, 1937, ss. 620–621). Carlo M. Cipolla (2002) 16

ve 17. yüzyıllarda mekanik saatin bazı toplumlarda yaygınlık kazanırken Çin’de uzun bir süre benimsenmemesinin sebebini tartışmaktadır. Avrupa için saat belli bir sosyokültürel gereksinime karşılık gelirken Çin halkının öncelikli gereksinimleri arasında yer almıyordu. Cipolla’ya göre, “makine ancak çevrenin ortaya çıkardığı, o sırada hüküm süren kültürün filtresinden geçirilerek algılanan ve yorumlanan sorunlara insanın yanıtının ifadesi şeklinde var olabilir” (2002, s. 50). Zamanı doğaya göre düzenleme ve ölçme pratiği günümüzde artık geniş bir yaygınlığa sahip olmasa da halen bu şekilde yaşayan topluluklar mevcuttur. Robert Levine (2020), zamanlarını iklime, bitki örtüsüne ve tarımsal faaliyetlere göre dönemlere ayıran bazı topluluklara örnekler vermiştir.

Zaman çoğu durumda doğaya ve üretim faaliyetlerine göre düzenlenmekle birlikte dönemin egemen grupları ve kurumları da zaman üzerinde hakimiyet sahibiydi. Bunlardan en güçlüsü kilisedir. Orta Çağ’da ibadete çağıran kilise çanları zamanı ölçmenin önemli yollarından biriydi. Kilise bu yolla sosyal zaman ve dolayısıyla toplum üzerinden önemli bir kontrole sahip olmaktaydı (Gurvitch, s. 239). Görüldüğü gibi, zamanı kontrol etmeye yönelik iktidar mücadelesinin tarihi oldukça eskidir. Öte yandan Orta Çağ’da kilise kaynaklı dinsel zaman belirli bir egemenliğe sahip olsa da parasal akışın dolaşım alanı artınca işçiler ve tüccarlar için durum farklılaşmaya, doğal ritimler ve dinsel zaman geri plana itilmeye başlandı (akt. Harvey, 2019, ss. 256–257).

Birbirinden farklı yerel zamanların yürürlükte olduğu dönemlerde bu farklı zaman sistemleri arasında koordinasyon çoğu zaman söz konusu değildi, gerçekte buna gerek de duyulmuyordu. Standart zaman sistemleri evrensel hale gelene kadar çok farklı zaman anlayışları varlığını sürdürmeye devam etti. 19. yüzyılda halen evrensel bir ortak zaman anlayışı söz konusu değildi, yerel saatlerin geçerliliği sürmekteydi. Her topluluk kendi yerel saatlerine göre yaşamaktaydı (Gurvitch, 1963; Levine, 2020; Zerubavel, 1982). Standart bir anlayışın gelişmesi için öncelikle bu koordinasyon ihtiyacının doğması gerekiyordu. Yerel grupların teması oldukça kısıtlı olduğundan birbirlerinin zamanlarına kayıtsızlardı. Dakiklik veya anındalık o dönemki insanların gündelik hayatlarının bir parçasını oluşturmuyordu (Zerubavel, 1982, s. 5). İletişim ve ulaşım sistemlerinin gelişmesi ve Sanayi Devrimi ile bu durum değişmiştir.

1.3. ZAMANIN STANDARTLAŞTIRILMASI: KAPİTALİST ZAMANA DOĞRU

İngiltere’de zamanın standartlaştırılmasına yönelik ilk girişimlerden biri 1780 yıllarında İngiliz posta arabalarının hizmete başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Düzenli bir hizmet taahhüt eden İngiliz Postanesi’nin bunun için birden çok yerel zaman arasında belli bir koordinasyona ihtiyacı vardı, ulusal bir iletişim ağı kurulması ve hizmet verilmesi için bu gerekliydi. Bu hedefe ulaşmak için postaneler o dönemin en güvenilir gözlemevi olan Greenwich’teki gözlemevinin saatini taşımak zorundaydı. Ayrıca tüm postanelerin saatleri de Greenwich Ortalama Zamanına göre ayarlanıyordu. Fakat bu yine de sınırlı etkilere sahip bir girişimi oluşturmaktaydı çünkü postane hizmetlerinin kullanımı oldukça kısıtlıydı. Tek tip zaman sisteminin kullanıma girmesi aslında demiryolu ağının genişlemesi ile mümkün ve gerekli hale geldi. Demiryolu taşımacılığı her yerde geçerli bir zaman çizelgesi oluşturmak zorundaydı. Daha önceleri dakik olmak veya geç kalmak büyük bir önem taşımazken demiryolu ağları ile bunlar büyük bir sorun teşkil etmeye başladı.¹ Demiryolu taşımacılığının İngiltere’de yaygınlaşmasıyla tren istasyonlarının zamanı geçerli bir zaman hesabı standardı olarak kabul edildi. Fakat her topluluk halen, diğer topluluklarıncıyla koordineli olmayan kendi saatine bağlı olduğu için yerel düzeyde bir koordinasyon mümkün olmadı. Bu da istasyonların birden farklı saate göre hareket etme konusunda yaşadığı zorluklar, standart bir tarifenin yokluğu nedeniyle aktarmalarda meydana gelen aksamalar ve giriş-çıkışların düzenlenememesi nedeniyle meydana gelen kazalar gibi sorunlara yol açmaktaydı. Öte yandan, yasaların ne zaman yürürlüğe girdiğinin, sigorta poliçelerinin ne zaman başladığının bilinmesi gerekiyordu, askeri planlamanın eşgüdümlü olarak yapılabilmesi için de zamanın standartlaştırılması gerekliydi. Standart bir zaman sisteminin yokluğu beraberinde pek çok siyasal, ekonomik, bilimsel ve yasal soruna davetiye çıkarmaktaydı. Tüm bunlar, zamanın daha yüksek bir düzeyde standartlaştırılması zorunluluğunu ortaya çıkararak bu çalışmalara zemin oluşturdu. Kuzey Amerika kıtasında zaman hesabının standartlaştırılmasına yönelik çalışmalar böylece başlamış oldu. Daha da önemlisi tüm

¹ Radhakamal Mukerjee (1990, s. 50) özellikle kırsal toplumun dakiklik ve kesinlik ile tanışmasının tren ve vapur zamanlamasına tabi hale gelmesiyle gerçekleştiğini ifade etmektedir. Kent yaşamına uyum ve endüstriyel toplumun verimliliği için bu modern tempoya ayak uydurması beklenen kırsal halk, aksi takdirde sistem için tehdit oluşturan bir unsur olarak imlenir.

bu yerel ve ulusal girişimler daha büyük uluslararası projelerin kapısını aralamış oldu (Kern, 2013; Levine, 2020; Zerubavel, 1982)

İngiltere gibi Amerika'da da demiryollarının yaygınlığı ve gücü arttığından zamanın uluslararası düzeyde standartlaştırılmasına giden sürecin başlaması için şartlar olgunlaşmıştı. Amerika Birleşik Devletleri'nde Standart Demiryolu Saatini benimseyen şehirler ve kasabaların sayısı artmaktaydı. Öte yandan demiryolu şirketleri zaman tarifeleri ve dilimleri konusunda farklı uygulamalar üzerinde çalışıyordu ve bu konuda ihtilaflar sürmekteydi. Tüm bunların sonucunda ülke genelinde bir hükümet düzenlemesine gidilerek 1918 yılında Standart Zaman Yasası (*Standard Time Act*) kabul edildi. Zaman dilimleri ile ilgili sınırlar konusundaki yetki ise Eyaletler Arası Ticaret Komisyonu'na (*Interstate Commerce Commission*) verildi. Fakat tüm bunlar yine de tam olarak bir standardizasyonu ve tekdüzeliği getiremedi. İlgili yasaya uymamak bir cezai sorumluluk getirmiyordu ve bunun da etkisiyle standart zaman tam olarak benimsenmedi. 1966'da önceki yasadan farklı olarak cezai sorumluluk getiren *Uniform Time Act* Kongre'den geçti. Demiryolu ulaşımının gereksinimlerinden doğan standart zaman talebi böylece Amerika'da ulusal düzeyde de olsa bir koordinasyon sağlama konusunda önemli bir başarıya sahip oldu (Zerubavel, 1982).

Bir yanda Avrupa demiryolu ağının ortaya çıkmasıyla meydana gelen senkronizasyon sorunu varken diğer yanda –daha büyük düzeyde bir sorun olarak– Avrupa ve Amerika'yı birbirine bağlayan Atlantik telgraf kablosunun döşenmesiyle görülen zaman hesabının standartlaştırılmasına yönelik baskı vardır. 1870'lerde artan baskı sonucu 1882'de bilim ve ticaret alanlarında evrensel bir zaman sistemi kurulması konusunda bir konferans düzenleme planları yapılmaya başlandı. Nihayet ilgili konferans *Proceedings of the International Meridian Conference* ismiyle 1884'te toplandı. Bu noktada Eviatar Zerubavel (1982, s. 13) zamansal normların yalnızca toplumsal ritimlerden kaynaklanmadığını, aynı zamanda tüm bu süreçlerde de görüldüğü üzere inşa ve müzakere çalışmalarının sonucu olduğunu vurgulamaktadır. Kongrenin sonucunda pek çok önemli karar alınmış ve bu kararlar evrensel düzeyde etkili olmuştur. Zamanı standartlaştırılmasının önündeki en büyük engellerden biri bir başlangıç meridyeni belirlemek olduğundan öncelikli konu buydu. Demiryolu taşımacılığında ve denizcilik

alanında zaten çoğu taraf Greenwich meridyenini ve ondan türeyen Greenwich Ortalama Zamanını benimsediğinden önerilen ilk meridyen de bu oldu. Çeşitli itirazlarla karşılaşılsa da sonuçta başlangıç meridyeni belirlenmiş oldu. Bu seçimden sonra ise buna dayalı olarak uluslararası bir zaman hesabı sisteminin temelleri atılmış oldu, dünya 24 saatlik zaman dilimlerine ayrıldı. Günün ne zaman başlayacağına da burada karar verildi; gün, tüm dünyada gece yarısında başlayacaktı. Böylece tarihler konusunda oluşabilecek olası ikilikler de ortadan kalkmış oldu. Hangi noktanın batı veya doğu, yani diğerinden önce veya sonra olduğu konusunda uluslararası fikir birliğine ulaşıldıktan sonra uluslararası düzeyde uygulamaya geçilmesi konusunda yaklaşımlar farklılaşmıştır. Bazı ülkeler hızla uygulamaya geçerken diğerleri için bu süreç daha uzun sürmüştür. Kongrede alınan kararlar bazı ülkeler için güneşten yararlanma sürelerinde önemli farklara yol açmışsa da veya yeni sistem güneş saatine göre hesaplanan dini faaliyetleri hesaba katmasa bile sonuçta neredeyse tüm dünya ülkeleri evrensel zaman sistemine tabiidir (Kern, 2013; Zerubavel, 1982). Zamanın standartlaştırılması öncelikle ekonomik faaliyetlerin koordinasyonunun ve senkronizasyonunun sağlanması için gereklidir. Öte yandan, sıradaki başlıkta ortaya konacağı üzere sermaye ve (ekonomik, politik, kültürel) güç birikimine dayanan bir toplum yapısı olan kapitalizmde zaman, sermaye birikiminin önemli bir aracı haline gelmiştir. Daha fazla sermaye birikimi için birim zamanda mümkün olduğunca fazla meta üretmek bir zorunluluktur. Bunun için iş gününün uzaması ve/veya üretkenliği artırılması gerekmektedir (Fuchs, 2014). Bu da ancak zamanın örgütlenmesi yoluyla gerçekleşebilir. Christian Fuchs'un ifadesiyle "(...) sermaye birikimi zamanın sürekli olarak örgütlenmesi ve yeniden örgütlenmesidir" (2014, s. 102). Zaman üzerindeki kontrol, sermaye ve güç birikiminin bir şartını oluşturduğundan zamanın standartlaştırılması, belirli bir şekilde örgütlenmesi kapitalizm için bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Modernizmin kurgularından biri olan Batı kaynaklı standart zaman, büyük oranda benimsenene kadar direnişle karşılanırsa da günümüzde diğer zaman anlayışları üzerine düşünürken kullanılan bir çerçeve görevi üstlenmektedir (akt. Birth, 2020, ss. 17–18).

1.4. KAPİTALİST ZAMAN VEYA ZAMANIN SERMAYE TARAFINDAN TAHAKKÜM ALTINA ALINMASI

Dönemin ihtiyaçları doğrultusunda standart bir zaman sisteminin oluşturulması ve benimsenmesi yönünde baskı artarak devam etmiştir. Zira yeni dünya düzeninin kurulması ve geliştirilmesi için doğanın ritimleri reddedilmek zorundadır. İnsanın biyolojik donanımını aşan (Bauman, 2019, s. 169) ulaşım ve iletişim teknolojilerin geliştirilmesi ve Sanayi Devriminin getirdiği yeniliklerle birlikte önceleri bu denli yoğun biçimde gerek duyulmayan düzenleme, ölçme, öngörülebilirlik, tutarlılık, hesaplanabilirlik ve verimlilik gibi talepler gitgide görünür olmaya başlamıştır. Bu doğrultuda zaman, çok biçimliliğin düzensizliğine karşı, soyut ve doğrusal olarak rasyonelleştirilmelidir. Nitekim John Urry'nin ifade ettiği gibi (1999, s. 15) modernizmin kurucu ögesi buharlı makineden daha çok saat zamanının getirdiği zamansal düzenliliklerdir.²

Doğru ve tutarlı çalışan saatlerin geliştirilmesi ve yaygınlaşmaya başlamasıyla saat zamanı gündelik yaşamı organize etmenin birincil aracı haline gelmeye başlamıştır (Levine, 2020, s. 91). Zamanı standartlaştırma girişimleri artan nüfus ve kentleşmenin gerektirdiği koordinasyon ve düzen ihtiyacının yanında pazar ve sermayenin amaçlarıyla da harekete geçirilmiştir. Zamanla ilgili hizmet veya ürün sunan kurum ve şirketlerin pazarlama faaliyetleri standart saat zamanının baskın zaman anlayışı haline gelmesi sürecine katkı sağlamıştır. Standart zaman sistemleri ve saat, disiplin aşılayan ve bu yolla verimlilik sağlayan araçlar olarak pazarlanmıştır. Özellikle fabrika ve okullarda saat kullanımının getireceği faydalar reklam ve tanıtımlarda öne çıkarılmıştır. Dakiklik bir erdem olarak görülürken saat zamanına uymamak ahlaki olarak kusurlu sayılmaya başlanmıştır (Levine, 2020, ss. 94–99). Bu süreç işlerken öte yandan itirazlar yükselmekteydi. Zamanın standartlaşması özel hayata ve bireysel özgürlüğe bir saldırı olarak algılanmaktaydı. Halk arasında standart zamanın bir dolandırıcılık olduğu yönünde görüşler hakimken saat zamanı gibi yapay bir ürünün günlük hayattaki

² Zamansal sistemin toplumsal yapı üzerindeki belirleyici rolüne ilişkin olarak Hartmut Rosa (2008, s. 97) da modern ve geç modern dönem arasındaki ayrımın bu ikisi arasındaki zamansal fark üzerinden anlaşılabilirliğini öne sürmektedir. Ona göre, geç modernite denilen şey modern toplumun hızlandırılmış halinden başka bir şey değildir.

belirleyiciliğine karşı çıkışlar mevcuttu (Levine, 2020, ss. 101–106). Zamanın değerli bir şey olduğu ve kârlılık için ondan tasarruf edilmesi gerektiği fikrinin toplumda yayılmaya başladığı dönem de bu dönemdir. Bu noktada zaman tam anlamıyla bir metaya dönüşmüştür (Levine, 2020). Zamanı boşa harcamak kaçınılması gereken, ayıplanan bir şey haline gelmiştir. Zira “zamanı boşa harcamak parayı boşa harcamaktır.” Zamanı tutumlu kullanmak ve iyi yönetmek herkesin üstlenmesi gereken bir görev olarak görülmeye başlanmıştır (Urry, 1999, s. 16). Bu bağlamda emek zamanı üzerinde hakimiyet daha önce hiç olmadığı kadar önemli hale gelmiştir. Bunun en açık ifadesini Frederick W. Taylor’ın bilimsel yönetim yaklaşımında ve 20. yüzyılın başından itibaren Amerika Birleşik Devletleri’nde uygulanmaya başlanan Fordist üretim sisteminde görmek mümkündür.

Frederick W. Taylor, günümüzde daha çok Taylorizm olarak bilinen bilimsel yönetim yaklaşımını 1911 yılında yayınladığı *Bilimsel Yönetimin İlkeleri* (2013) isimli kitabında ortaya koymuştur. Söz konusu yaklaşımın merkezinde yönetsel sorunların ortadan kaldırılarak emeğin yönetilmesi yoluyla işletmelerin daha verimli hale getirilmesi yer almaktadır. Bu amaç doğrultusunda net bir iş bölümü yapılmalı, işçilerin en küçük faaliyetleri parçalara ayrılarak hesaplanmalı, analiz edilmeli ve yeniden tasarlanmalıdır. Buna göre her hareket için bir standart oluşturulmuş ve işleyişin önündeki tüm engellerin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. İşçilerin özenle seçilerek eğitilmesi ve sıkı çalışmalarının ödüllendirilmesi gibi yöntemlerle kaytarma, iş yavaşlatma ve aylıklık benzeri işçilerin eğilimli olduğu düşünülen davranışların önüne geçilmelidir. Bu noktada zaman ve hareket etütleri bilimsel yönetimin en önemli unsurlarından birini oluşturmaktadır. İşçilerin doğaları gereği tembel ve sınırlı bir zekaya sahip olduğu varsayımını içinde barındıran bu yönetim anlayışında zaman yönetimi, verimliliğin anahtarı olarak özel bir önem taşımaktadır. Öyle ki Taylor’un ilkeleriyle yönetilen işletmelerde işçilerin her hareketi zaman memurları tarafından saliselerine kadar hesaplanarak kapsamlı zaman etütleri gerçekleştirilmiştir. Çalışanlara verilen detaylı talimatlar ne yapılacağını, nasıl yapılacağını ve bunun ne kadar zamanda yapılması gerektiğini göstermekteydi. İşçilerin, performans değerlendirmelerinde de yararlanılan zaman çizelgelerini doldurmaları beklenirken her görev için bir standart süre belirlenmiştir (Levine, 2020, ss. 99–101; Littler, 1978; G. Marshall, 1999, s. 70; F.

Taylor, 2013). Taylorizm, sıkı denetim mekanizmalarıyla işçiler ve işçi sendikaları tarafından direnişle karşılaşmış, insani yönden eksik olmakla eleştirilmiştir (Bruce ve Yearley, 2006, s. 111; G. Marshall, 1999, ss. 245–246). Örneğin, bir işçi eylemleri kronometre yardımıyla ölçülüp kayıt altına alınırken kendini bir yarış atı veya otomobil gibi hissettiğinden bahseder (akt. Levine, 2020, s. 103). Taylor (2013, ss. 99–100) yeni bilimsel yönetimle karşılaşan işlerin sıklıkla şikayette bulunduğundan, kendi haline bırakılmamaktan yakındığından söz etmektedir.

Henry Ford, bu ilkeleri 1900’lerin başında kurduğu otomobil üretim fabrikalarında uygulayarak emek üzerinde kontrolü farklı bir boyuta taşımıştır. Seri üretim modeli, hareketli bir montaj hattında çalışan yarı kalifiye ve kalifiye olmayan işçilerin yoğunlaştırılmış emeğine dayanmaktadır. Zygmunt Bauman’ın “düzen hedefli toplum mühendisliği”nin (2019, s. 96) en büyük başarısı olarak nitelendirdiği Fordist fabrika modeli, ona göre yalnızca bir birikim veya düzenleme modeli değildir. Bir şeyleri nasıl yapıp ettiğimizin dünyayı kavrayış biçimimize şekil veren şey olduğu görüşünden hareketle Bauman, Fordist modeli bütün bir dünya görüşünün kurulduğu alan olarak yorumlamaktadır (Bauman, 2019, ss. 95–96). Bu dünya görüşü çeşitlilik ve düzensizliği ortadan kaldırmayı hedefleyen, neyi nasıl yapmamız gerektiğini söyleyip önümüze hedefler koyan rasyonel yeni düzendir. Rutinleşmiş ve dondurulmuş zamanıyla Fordist fabrika modeli dönemin yöneliminin standart bir ifadesi haline gelmiştir (Bauman, 2019). Üretim bandı gelecekle ilgili belirsizliği en aza indirerek üretim sürecinin her aşamasını düzenlemeyi mümkün hale getirir. Bu noktada işçiler faaliyetlerinin hızı, süresi, sırası ve yöntemi gibi unsurlar üzerindeki tasarruf gücünü kaybetmiştir (Kern, 2013, s. 154). Modernizmin bu aşamasında kendiliğindenlik bertaraf edilmesi gereken bir şey olarak kendini göstermektedir. John Urry, Georg Simmel’in fikirlerinden hareketle para ekonomisinin kesinliğe büyük ölçüde ihtiyaç duymasından ötürü kendiliğindenliğin yasaklanmasını gerektirdiğinden bahseder (Bauman, 2019, s. 54; Urry, 1999, ss. 20–21). Simmel’e göre para ekonomisi dünyayı bir matematik formülüne indirgeme idealini ifade etmektedir. Para ekonomisinin doğası gereği kesinlik, özdeşlik ve netlik hayatın tüm unsurlarına yayılmış, zaman ve mekanın nitelikleri farklılaşmıştır (Harvey, 2019, s. 257; Simmel, 2009, ss. 319–320).

Karl Marx (2011) zaman yönetiminin/tahakkümünün sermaye açısından önemini fabrika sistemi üzerinden tartışmaktadır. Fabrika sahipleri için zamanın verimli bir şekilde yönetilmesi kâr anlamına gelmektedir. Sermaye sahibinin en önemli amacı zaman üzerindeki kontrolünü artırmak yoluyla kârını da artırmaktır. İşveren işçiden satın aldığı emek gücünden olabildiğince fazla değer elde etmek istemektedir. Gerçekte, piyasa koşullarında rekabet gücünü koruyabilmesi için buna mecburdur. Mümkünse çalışma saatlerini ve iş gününü fiziksel ve manevi sınırların ötesine uzatmaya çalışır. 1800’lü yıllarda çıkarılan, fabrikalardaki çalışma koşullarını düzenleyen pek çok yasaya (*Factory Act*) rağmen fabrika yöneticileri bu yasaları çiğnemeye uzun bir süre devam etmiştir. Yasaların uygulanıp uygulanmadığını denetlemekle yükümlü müfettişlerin raporlarında bu durum açıkça kendini gösterir. Bu raporlara göre fabrika sahipleri işçilerin dinlenme ve yemek zamanlarında kesintilere gitmiş, iş gününü uzatmak için işi olması gerekenden önce başlatmak gibi yöntemlere başvurmuşlardır. İşçinin zamanından yapılan bu tür kesintiler üretim sürecine katılmıştır. Öte yandan işçi çalışma için kullanılabilecek zamanı kendisi için kullanırsa bu işverenin değer kaybetmesi anlamına gelmektedir.³ Buna karşı, emek gücünü satan meta satıcısı olarak işçi ise emek gücünün sömürülmeyeceği, yağmalanmayacağı normal bir iş gücü talep etmektedir (Marx, 2011, ss. 228–293). Bu bağlamda çalışma saatleri ve iş gününün belirlenmesine yönelik mücadeleler işveren ve işçi arasındaki temel bir çatışmaya işaret etmektedir. Karl Marx, bu çatışmalı durumu *Kapital*’in iş gününün belirlenmesi sorununa ayrılmış üçüncü kısım 8. bölümünde irdelemektedir. Marx, *Kapital*’de kapitalist üretim biçiminin kapsamlı bir analizini ve eleştirisini sunmaktadır. Kapitalist toplumun ekonomik, politik ve sosyal yönlerini ve çelişkilerle dolu niteliklerini ortaya koyan eser, sermayenin doğasını ve işleyiş mantığını incelemektedir. Analizin merkezinde meta, emek, değer, sermaye, sınıf çatışması ve sömürü gibi kavramlar yer almaktadır.

Günümüzde kapitalizme içkin zamansallıkların toplumsal hayatı büyük ölçüde belirlediği söylemek yanlış olmayacaktır. David Harvey’nin deyişiyle “kapitalist modernizasyon” hayatın her alanında temponun ve hızın artışını beraberinde getirmiştir

³ Bu durumun günümüzde devam ettiğini ve hatta katmerleştiğini söylemek yerinde olacaktır. Jonathan Crary’nin ifade ettiği üzere “insanın dinlenmesi için gereken zaman günümüz kapitalizminde yapısal bakımdan mümkün olmayacak kadar pahalıdır artık” (Crary, 2019, s. 24).

(Harvey, 2019, s. 244). Hartmut Rosa da benzer bir şekilde “modern zaman yapıları”nın hızlanma ile yakın ilişkisini vurgulayarak hızlanmanın dinamiklerini anlamının moderniteyi anlamak için zorunlu olduğunu ifade etmektedir. Zaman rejiminde meydana gelen değişikliklerin anlaşılması önemlidir. Nitekim toplumun zamansal yapısının değişmesi; kültürü, sosyal yapıyı, doğa deneyimini ve hatta kimliğimizi etkileyerek dünyayla kurduğumuz ilişkiyi dönüştürmektedir (Rosa, 2008, ss. 79, 97, 2022b, ss. 10, 47). Rosa “daha az zamanda daha çok şey yapma” anlamına gelen sosyal hızlanma olgusunu üçe ayırmaktadır. Bunlar teknolojik hızlanma, sosyal değişimin hızlanması ve yaşam akışının hızlanması olarak ifade edilmektedir. Sosyal hızlanma denilen süreç kapitalist ekonominin kuralları ve mantığı ile sıkı sıkıya ilişkilidir. Ona göre gerçekten de hızlanma ve büyümeyi tetikleyen temel mekanizmanın kapitalist ekonomik sistem olduğu şüphe götürmez niteliktedir (2022b, s. 30). Hızlanma, sermayenin değerini artırmanın önemli bir şartıdır. Bu bağlamda Rosa hızlanmanın zaman ve uzam deneyimimizi dönüştüren kuşatıcı bir süreç olduğuna işaret etmektedir, “hız diktası” her alanda karşımızı çıkmaktadır (Rosa, 2022b, s. 67). Postmodernizm yerine kapitalist gerçekçilik ifadesini kullanan Mark Fisher’a göre ise kapitalist gerçekçilik, düşünce ve eylem üzerindeki kısıtlayıcı etkileriyle görünmez bir engel gibi hareket ederek tüm topluma yayılan bir atmosfer oluşturur (Fisher, 2011, s. 25). Kapitalist gerçekçilikte toplumdaki her şey bir şirket gibi yönetilmelidir. Eğitim ve sağlık dahil tüm alanlar bu “iş ontolojisi”ne bağlıdır (s. 26). Çalışma ve yaşamın iç içe geçtiği bir düzende yaşarken sermaye “düş görürken bile” bizimledir (s. 44).

Küreselleşmenin ve sanayileşmenin etkileri artıkça toplum, dayatılan bu yeni çalışma ve zaman disiplini benimsenmeye ve içselleştirmeye başlamıştır (Urry, 1999, s. 35). İlk dış baskı sistemleriyle dayatılan yeni zaman disiplini, zamanla içselleştirilerek bir iç baskı mekanizmasına dönüşmüştür. Elias’ın bunu “zaman vicdanı” olarak ifade etmesi olgunun ideolojik niteliğini ortaya koyar niteliktedir (Elias, 2020, ss. 24, 38). Kişi zamanını yönetme sorumluluğunu bizzat üstlenmiştir. Bu nedenle zamanı “kötü” yönetmek beraberinde bir suçluluk duygusunu doğurmaktadır (Rosa, 2022b, s. 68). Kapitalizm tekbiçimli zamanın içselleştirilmesinde öncü rol üstlenmiş, bu yolla emeğin disipline edilmesini kolaylaştırmıştır (Birth, 2020, s. 86). Sistemin verimliliğini ve üretkenliğini artırma zorunluluğu nedeniyle zaman üzerinde hakimiyet kurmak,

kapitalizm için birincil önemdedir. Jonathan Crary'ye göre çağdaş ilerleme ancak zamanın ve böylece deneyimin denetlenmesi ile mümkündür (Crary, 2019). Urry ise saat zamanının insanların öznelliğini dönüştürüp onları zamansal özneler haline getirdiğini ifade etmektedir (Urry, 1999, s. 16). Sistemin devamlılığının sağlanabilmesi için ona uygun, kapitalist değerleri içselleştirilmiş öznelerin üretilmesi bir zorunluluktur. Bu özneler sürekli çalışma ve tüketme döngüsü içerisinde uykularından dahi feragat etmeye hazır hale getirilmiştir. Üstelik sistemin taleplerine boyun eğmek, başarısızlık korkusu içindeki birey için neredeyse bir zorunluluk halini almaktadır. Sisteme ayak uydurma görevi hiç bitmeyen, sürekli bir iştir. Durağanlık, değer üretmeyen bir şey olarak algılandığından bundan kaçınılması gerekmektedir. Sistemin devamlılığına yeterince katkı sağlamayan özneler gözden çıkarılabilir olarak görülmektedir. Piyasanın gereklerini karşılamayan, kaynak veya emek gücü bakımından verimli sayılmayanlar ıskartaya çıkarılmaktadır (Crary, 2019). Önceden ortaya konduğu üzere böylesi bir zihniyetin hâkim olduğu bir toplum düzeninde yaşlı nüfus savunmasız bir konumda yer almaktadır. Öte yandan mutlaklaştırılmış çalışma zamanına tâbi özneler, farklı bir dünya tahayyül etme yetisinden yoksunlaştırılmış bir şekilde ya üretme ya da tüketme zorlaması içindedir (Han, 2022, ss. 100, 108).

Éric Darier (1998) saat zamanının iş yerlerinde kullanılmaya başlanmasıyla sistemin meşgul modern özneyi yarattığını ifade etmektedir. Ona göre bu özneliğin karşısına konulacak alternatif ise insan aktivitesinin azaltılması anlamına gelen tembelliktir. Darier, modern benliğin meşguliyetle karakterize olduğunu belirterek sürekli meşguliyetin ve daha fazla şeyi daha verimli ve hızlı yapma isteğinin modern deneyimi oluşturduğunu vurgulamaktadır. Çağdaş modernite deneyimi aynı zamanda hem sürekli bir zamansızlık hissini hem de çevresel bir kaygı olarak “gezegenin sürekli küçüldüğü” düşüncesini içerir (1998, ss. 193–194). Paul Lafargue'un *Tembellik Hakkı* (2020) metnine atıf yaparak “bireyin ve evlatlarının yaşamsal güçlerini son noktasına kadar tüketen” (2020, s. 3) çalışma tutkusunun günümüzde halen modern bireyin temel bir özelliğini oluşturduğunu vurgulamaktadır (Darier, 1998, s. 202). Lafargue'a göre çalışma, her türlü toplumsal bozulmanın başlıca nedenini oluşturmaktadır. 1883 yılında yayımlanan kitapta, proletaryanın çalışma dogmasının esiri olduğunu ve bu nedenle tarihsel misyonunu yerine getiremediğini söylemektedir. Ona göre, işçiler için çalışma

hakkı talep etmek yerine, günde üç saatten fazla çalışmayı yasaklayacak bir yasa gereklidir (Lafargue, 2020). Darier, Lafargue'un fikirlerini araçsal olmayan, daha ekolojik ve sürdürülebilir bir yaşama işaret eden bir karşı-toplumsal proje olarak okumaktadır. Bu hız ve meşguliyet artışı insan sağlığı ve akıl sağlığını tahrip etmekle kalmayıp gezegene ve her türden yaşam formuna da zarar vermektedir. Bu bağlamda tembellik; bizi saat zamanından, insan merkezli bir zamandan uzaklaştırarak benliklerimizi farklı değerler üzerinden tekrar şekillendirebilmemize yarayabilir (1998, s. 205). Gary Cross da (2005) içinde yaşadığımız sürekli meşgul olmayı, rekabeti ve verimliliği öne çıkaran kültüre dikkat çekerek boş zamanın kişisel refah ve sosyal ilişkiler üzerindeki önemli etkisini vurgulamaktadır. Bu bağlamda tembellik hakkı çalışmanın gündelik hayattaki merkezi rolüne meydan okuyabilecek bir fikir olarak görülmektedir.

Modernitenin hız ile direkt ilişkisine vurgu yapan Rosa, bu hız çağında zamana ayak uydurma baskısını “kaygan zemin” fenomeni ile açıklamaktadır. Sabit kalmanın geriye düşmek, eski moda olmak anlamına geldiği bir dünyada kişi hızlı ve esnek kalarak rekabet şansını artırmak ve itibarını korumak zorundadır. Ekonomik sahanın dışına, tüm sosyal yaşama taşan rekabet mantığı, kişiyi sürekli hareket halinde tutan itici güçlerden biridir (Rosa, 2022b). Performans kaygısıyla yürütülen bu tanınma yarışında başarılı olmak için hız şarttır çünkü “hızlı olan kazanır, yavaş olan geride kalır ve kaybeder” (2022b, s. 63).⁴ Rosa, kişilerin bu düzenden zarar gören masum kurbanlar olmanın aksine sistemin devamlılığında aktif rol oynayan ve bu oyunu sürdürerek çeşitli kazançlar elde eden katılımcılar olduğunu ifade etmektedir (2022b, ss. 33–34). Özneler yalnızca bir geride kalma korkusuyla harekete geçmemekte, aynı zamanda iyi bir yaşam vaadiyle de motive olmaktadır (Rosa, 2022a, ss. 19–20). Belirlenmiş düz çizgileri takip etmenin sağladığı toplumsal getiriler, bu yolların yeniden üretilmesine de yol açmaktadır (Ahmed, 2006).

Jonathan Gershuny (2005) üst düzey olarak nitelendirdiği yüksek eğitilmiş ve yüksek maaşlı işçi sınıfı için meşgul olmanın bir başarı ve sosyal statü işareti olarak görülmeye

⁴ Sonraki bölümde ortaya konacağı üzere yaşlılarla ilgili pek çok olumsuz kalıp yargı toplumda yaygın olarak mevcuttur. Yaşlıların yenilikleri yakalayamayan, demode ve yavaş olmakla etiketlendiği düşünüldüğünde sistemin “kaybeden”lerinin başında yaşlıların geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

başlandığını ifade etmektedir. Artık boş zamana sahip olmak değil, meşguliyet bir “onur nişanı” olarak taşınmakta, yüksek statüye işaret etmektedir. Diğer yandan Richard Sennett (2008, s. 92), kişinin pasif kalma endişesi ile hareket ettiğini ifade etmektedir. Ona göre risk, kişinin sürekli baş etmesi gereken bir şey olarak karşısına çıkmaktadır (s. 84). Bu risk kültüründe hareketsizlik başarısızlık, sabitlik ise ölüm anlamına gelir. Bu noktada varılacak yer önemini yitirirken asıl önemli şey, hareket içinde olmak haline gelmiştir (s. 91). Ek olarak, artık başarısızlık yalnızca altta kalan kesimlerin kaderi olarak değil, herkesin sürekli olarak kaçması gereken bir şey olarak algılanmaktadır. Başarısızlığa mahkum edilenler, oyunun kaybedenleri sürekli olarak artmaktadır (Özkazanç, 2011, s. 15; Sennett, 2008, s. 125). Oyundan dışlanmanın kendi kusurlarından kaynaklandığına inandırılanlar ise bunu “kahredici bir tahakküm” (Özkazanç, 2011, s. 15) olarak deneyimlemektedir. “Sorumsuz, çıkarıcı, bencil, devlete bağımlı, tembel, asi ve mızız” olmakla etiketlenen ve fazlalık olarak görülen kesimler aynı zamanda sistemin şiddetinden en çok etkilenenlerdir (Özkazanç, 2011, ss. 82–83). Bu etiketlerin zaman zaman “başarılı yaşlanmayan” yaşlıları tanımlarken kullanılması ayrıca dikkate değerdir. Bu noktada, ileride bahsedeceğimiz başarısızlığın benimsenmesi fikri bu “kahredici tahakkümden” özgürleşmenin bir yolu olarak düşünülebilir.

Byung-Chul Han (2020) içinde bulunduğumuz durumu hızlanmanın ötesinde düşünülmesi gereken bir zaman krizi olarak yorumlamaktadır. Ona göre zaman amaçsızca dönüp dururken biz bunu bir hızlanma olarak deneyimleriz. Zaman ancak bir hedefe doğru ilerlediğinde anlam kazanır. Hızlanma da bir hedef veya bir anlam içerdiğinde zamansal bozulma olarak algılanmaz. Fakat aksine, çağdaş kapitalizmde zamanın belirli bir yönü veya istikameti yoktur.⁵ Zaman ritimden, bağlantıdan, bütünlükten, anlatıdan yoksundur. Bir şimdiki andan diğerine anlamsızca geçilirken zamanda bir noktayı diğerinden daha önemli veya farklı kılacak bir unsur söz konusu değildir. Zaman düzenleyici işlevini yitirmiştir. Bu bağlamda, mutlak olan tek şey çalışma ve çalışma etrafında organize edilen zamandır. Han’a göre bu zamansal rejimde, nokta-zamanda; şeylerin derinleşmesi, nokta-zamandan fazlasını gerektiren

⁵ Artık hızın bir yönünün olmadığı fikrine Rosa’da da rastlamak mümkündür. Klasik modernitenin ilerleme olarak deneyimlenen yönlülüğünün yerini geç modernitede yönsüz ve anlamsız bir hareket duygusu almıştır (Rosa, 2008, s. 101).

bilginin ve gerçek bir deneyimin ortaya çıkması, diyalektik süreçlerin işlemesi, karmaşık formların oluşması ve derin düşünme mümkün değildir. Fakat öte yandan Han, doğrusal anlatının ortadan kalkmasının imkanlarına da değinir. Doğrusal anlatının çökmesi algının özgürleşmesini beraberinde getirme imkanına sahiptir. Olaylar bir anlatıya dahil olmaya zorlanmadıklarında, yani anlatı zorlaması ortadan kalktığında algı merakla süzölmeye başlar. Tek yönlü anlatı zamanında durumlar ve olaylar belirli bir şekilde dizilirken doğrusal anlatı çöktüğünde bu zorlama ortadan kalkar. Öte yandan anlatıda yer bulamadığı için var olamayan şeyler erişilebilir hale gelir. Anlatı düzenine uygun olmadığı için ayıklanan öğeler, anlatıya dahil edilmeyen şeyler algıya açılır.

Manuel Castells'e göre (2008) çizgisel zaman, günümüz ağ toplumunda ortadan kalkmaktadır. Yeni toplumsal yapıda farklı zamanlar birbiriyle karışarak yeni bir geçicilik formu olan “zamansız zaman”ı oluşturur. Geçiciliğin hakimiyeti, kapitalizmin mantığı ve ağ toplumunun niteliklerine dayanmaktadır. Küresel sermaye piyasaları tarafından sıkıştırılmış, anlıklaştırılmış zamanla birlikte hayatlarımız da “dümdüz bir arazi” (2008, ss. 596–597) halini almıştır. Zamanın bu şekilde dönüşmesi tüm insan deneyimini etkilemektedir. Yaşam döngüsünün bozulup olay ve olguların zamansal sıralamasının ortadan kalktığını öne süren Castells, böylece zamanın farksızlaşarak bir ebedilik halini aldığını ifade etmektedir. Castells, zaman rejimindeki dönüşümü iş hayatı ve ebeveynlik gibi konular üzerinden tartışmaktadır. Çalışma takvimlerinin ve iş tanımlarının esnekleşerek geçici bir hal aldığını, geçiciliğin insan deneyiminin tümünü etkilediğini ifade etmektedir. Çalışarak geçen yılların giderek azaldığını ve bunun çalışma süresinin hayattaki merkeziliğini zayıflatacağını da vurgulamaktadır. Günümüz zaman rejiminde ebeveynlik anlayışında meydana gelen değişiklikler, doğum kontrolünün yaygınlaşması ve yeni üreme teknolojileri gibi gelişmelerden hareketle yaşam döngüsünün bulanıklaştığını, insanın biyolojik ritminin bozulduğunu iddia etmektedir. Ona göre tüm bunlar insanlığın zaman ritminin bozulduğunun farklı göstergeleridir.

Richard Sennett'in ifadesiyle “yeni kapitalizm”in (2009) kültürüne ilerici olmayan bir sürükleniş hakimdir. Buna sebep olan şey ise bu kültürün zamanı organize etme biçimi olarak ifade edilmektedir. “Uzun vade yok” sloganıyla yeni kapitalizmin zamansal

düzeni, insanların duygusal yapısını büyük ölçüde etkilemektedir. Yeni kültürde zaman dengesiz bir şekilde ilerlerler, kısa ve tek seferlik karşılaşmalara göre ayarlanmıştır. Bu durum Sennett'e göre ilerleme duygusunun önünde bir engel olarak durmaktadır. Kapitalizmin kültürü bireylere sürekli yeni olasılıkların ve fırsatların peşinde koşmaları ve bu uğurda tüm bağlarını koparmaları yönünde baskı yaparken kalıcılık, bağlılık, uzun vadeli, sadakat, yoğunlaşma gibi değerlerin altını oymaktadır. Bağımlılığın utanç verici bir şey olarak işaretlenmesi güçlü sosyal bağların kurulmasını engelleyerek kolektif yapılar için bir tehdit teşkil etmektedir (Sennett, 2008, 2009). Sonuçta anlatıdan yoksun ve insani bağların oluşmadığı, deneyimin birikmediği, kişinin önünü göremediği "şekilsiz zaman" (2009, s. 26) ortaya çıkmaktadır. Fakat Sennett, "insanları birbirini için kaygılanmaz hale getiren bir rejimin meşruiyetini uzun süre koruyamayacağını" (2008, s. 156) iddia etmektedir.

Crary ise kapitalizme içkin 7/24 zamansallığı insan hayatının ritmik ve periyodik yönleriyle olan bağının reddinden kaynaklanan sürekli bir tekrar hali olarak açıklamaktadır (2019, s. 19). Bu zamansal yapı adeta bir "daimilik halüsinasyonu" (s. 39) yaratmakta, tekdüze bir ayrımsızlık (s. 40) deneyimine yol açmaktadır. Günümüz kapitalizmi bireysel bir hayatta kalma mücadelesine dayanmaktadır, bu noktada kişinin en önemli hedefi kendi çıkarını korumak haline gelmiştir (Crary, 2019, s. 49). Crary, birlikte yaşamayı mümkün kılan değerlere yönelik saldırıya dikkat çekmektedir. Bu koşullar altında dayanışma ve iş birliği olanakları da azalarak bir imkansızlık halini almaktadır. Benzer biçimde Han, geriye kendi sağlıklı tutmaya çalıştığımız bedenimizden başka bir şeyin kalmadığını, birlikte-varoluş koşullarının ortadan kalkmış durumda olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim sürekli aktifliğin, çalışmanın ve tüketmenin talep edildiği yerde düşünüp taşınmak, şeylerde uzun süre bulunmak veya alakadar olmak mümkün olmamaktadır (Han, 2020). Şimdi bize sunulan tek seçenek kendini kurtarmak olarak görünmektedir.

Katı modernite ile akışkan modernite arasında ayrım yapan Zygmunt Bauman (2019) günümüzdeki toplumsal yapıyı akışkan modernite olarak nitelermektedir. Önceki katı sistemden farklı olarak akışkan modernite; geçicilik, belirsizlik, risk, hız, anıdalık gibi özelliklerle karakterize olmaktadır. Bauman, bu dönemde yaşamayı mayın tarlasında

yürümeye benzetmektedir. Burada belirsizlik, acizlik, korku ve cehalet hakimdir (2019, s. 18). Kişilerin tamamen özgür bireyler olarak eyledikleri kabul edilir ve başlarına gelen her şeyin tam sorumluluğunu taşırlar. Her şey bireye yüklenmiş olduğundan herhangi bir şeyi toplumsala atfetmek mümkün değildir. Sonuçta, toplumsal çözümler talep etmek yersiz ve gereksiz görünmektedir (2019, ss. 103, 106).⁶ Bauman, diyalog ve müzakere becerilerinin büyük ölçüde zarar gördüğünü, mücadele ve adanmışlık gibi değerlerin kaybolduğunu ifade ederek bu durumu politik bir patoloji olarak adlandırmaktadır (2019, s. 166). Bu noktada, karşılıklı bağımlılıklarımızın önemini vurgulayarak bunların yine karşılıklı olarak sağlamlaştırılmasının “olumlu anlamda zararlı” sonuçlar ve yeni olasılıklar doğurabileceğini belirtmektedir (2019, s. 38). Özetle hangi kavramlarla, hangi bağlamda tartışılırsa tartışılın çağdaş kapitalizminin mantığının ve değerlerinin hakim olduğu günümüz toplumunda müşterek ve insanca yaşama biçimleri bizden gitgide uzaklaşan bir ideal olarak karşımızda durmaktadır.

Görüldüğü gibi kapitalizm çevreye, insanlara karşı belirli bir tavrı ve yaşam tarzını hem teşvik etmekte hem de buna zorunlu bırakmaktadır. Yalnızca “kendini kurtarmak”, kendi çıkarını korumak adına her türden bağıllık ve karşılıklı sorumluluğun askıya alınması mümkün hale gelmiştir. Bu zihniyet bazı insanları gereksiz, işe yaramaz, önemsiz, verimsiz, başarısız vb. ifadelerle niteleyerek önemsizleştirmektedir. Aynı tutum –bu konu çalışmanın kapsamı dışında olmakla birlikte– yalnızca insanlara değil, doğaya ve insan olmayan hayvanlara karşı da gösterilmektedir. Bu değersizleştirme onlara karşı toplumsal sorumluluğu da bertaraf edebilmeye yarar. Açık ki burada anlatılanların yaşlı nüfus için de belirli sonuçları bulunmaktadır. Sermaye piyasası dışında, üreme zamanına dahil olmayan, geleceğe herhangi bir katkısı olmadığı düşünülen yaşlılar ötekileştirme, ayrımcılık, dışlanma gibi deneyimler yaşamakta, insan hakkı ihlallerine maruz kalmaktadır. Diğer taraftan sonraki bölümlerde tartışılacağı üzere, yaşlılara ilişkin olumsuz tutum ve yargılar yaşlıların özgün benliklerini yaşamalarının önüne geçmekte, otantik bir yaşlılık deneyiminin yolunu tıkamaktadır. Yaşa ve yaşlılığa ilişkin toplumsal yargı ve normların içselleştirilmesi başka türlü bir

⁶ Üstelik artık pek çok sorun toplumsal değil bireysel olarak addedildiği için veya mevcut sistem içinde çözümü bulunmadığı için bu sorunlar görmezden gelinerek kamusal tartışma gündemlerinde de çıkarılmaktadır (Özkazanç, 2011). Alev Özkazanç’a göre (2011, s. 244) bu, neoliberalizmin temel stratejisidir.

yaşamın tahayyül edilememesine yol açmaktadır. Böylece yaşlılıkla ilgili normlar kendini yeniden üretmeyi sürdürmektedir.

1.5. GENEL DEĞERLENDİRME

İnsan varoluşu için temel bir unsur olan zamana dair sorgulamalar ve tartışmalar çok eskiye dayanmaktadır. Zamanın ne olduğu, hangi nitelikleri ve anlamları barındırdığı günümüze kadar tartışılmalıdır. Zamansal yapılar ve sistemler gündelik hayatı düzenlemek amacıyla oldukça eski zamanlardan beri kullanılmaktadır. Önceleri zaman, şimdinin aksine düzensiz olarak ve çeşitli şekillerde deneyimlenmiştir. İletişim ve ulaşım sistemlerinin gelişmesi ve Sanayi Devrimi'nin sonuçlarıyla birlikte ise zamanın standartlaştırılması bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Böylece saat ve takvim gibi soyut toplumsal sistemler gündelik hayatı düzenlemenin birincil aracı haline gelmiş; zaman, rasyonel ve ölçülebilir bir niteliğe kavuşmuştur. Kapitalist üretim için hız, verimlilik, ölçülebilirlik gibi unsurların temel öneme sahip olması nedeniyle emeği disipline etmenin aracı olarak zaman ve zaman sistemleri üzerinde tahakküm kurmak önemini artırarak sürdürmektedir. Saat ve takvim gibi zamansal sistemlerin toplum tarafından benimsenmeye başlamasıyla zamana dair normlar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Zamanın paraya eşitlenmesi ve kârlılık için bir araç haline gelmesiyle zamanı iyi kullanmak bir erdem olarak gösterilmeye başlanmıştır. Zamanı boşa harcamak ekonomik anlamda verimsiz olduğundan bu, kaçınılması gereken bir şey olarak anlaşılmıştır. Öte yandan şeylerin doğru zamanı, neyin ne zaman ve hangi sırayla yapılacağı gibi konularda toplumsal kabuller ve yargılar, yeni zaman disiplini çerçevesinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Böylece zaman, baskıcı bir disiplin aracı olarak kendini göstermektedir. Sistemin devamlılığını sağlamak için rekabeti önceleyen, bireyci, sürekli hareket halinde, hızlı, başarılı, verimli ve daima meşgul özneler üretilmektedir. Bu özneler sistemin sürekli yenilenen taleplerini karşılama baskısıyla hareket etmekte, çalışma ve tüketme döngüsü içinde hayatlarını sürdürmektedir. Kapitalizmin mantığı ve değerleri ekonomik sahanın da ötesinde tüm toplumsal yaşama sirayet etmektedir. Böylece sistem için verimsiz sayılan, sistemin devamlılığına katkı sağlayamadığı düşünülen kesimler toplumun gerisinde bırakılmaktadır. Buna yaşlı nüfus da dahil edilebilir. Sonraki bölümde ortaya konacağı gibi; yaşlı nüfusun sisteme

ekonomik bir yük oluşturacağı fikri yaygın bir şekilde dolaşımdadır, iş piyasasının dışındaki konumlarıyla da yaşlı nüfus kapitalist verimlilik anlayışına ters düşmektedir. Bu noktada dayanışma, birbirini gözetme, sadakat, iş birliği gibi değerler günden güne zayıflamakta, insanlığın karşılıklı bağlılığı görmezden gelinmektedir. Böylece “işe yaramayan” her şey ve herkes gözden çıkarılabilir hale gelmektedir. Artan yaşlı yoksulluğu, sosyal güvencesizlik, yaşlı yalnızlığı, yaş ayrımcılığı ve bakım sorunu gibi meseleler düşünüldüğünde bu yapının ve ortaya çıkardığı zihniyetin sonuçları ortaya çıkmaktadır. Tezin sıradaki bölümünde yaşlılığın dair tanımlar ve yaşlılığın nasıl sınıflandırıldığı gibi konular anlatılacak, yaşlı ve yaşlılık temsili ile yaşlılığı çerçeveleyen söylemler irdelenecektir. Küresel nüfus yaşlanması olgusu incelendikten sonra, başarılı yaşlanma modeli eleştirel bir bakış açısıyla ele alınacaktır.

2. BÖLÜM

YAŞLILIK

Yaş her haliyle herkes tarafından her yaşta sorgulanır ve insanların en temel deneyimidir, her kültürde insanın kendisi ve başkalarıyla karşılaşma yeridir ancak bu yer karmaşık ve çelişkilidir.

Marc Auge, *Yaşsız Zaman: Kendi Etnolojini Yapmak*

Yaşlanma, doğumla başlayıp ömür boyu devam eden bir süreç olarak her canlının hayatının temel gerçekliklerinden biridir. Yaşlılık ise belirli bir hayat evresine ve duruma işaret etmektedir. Yaşlılıkla ilgili pek çok tanıma ulaşmak mümkündür. Örneğin, en genel tanımıyla “yaşlanma; bireyin biyolojik, psikolojik ve sosyal yapısında görülen bir değişim süreci” (Stein ve Moritz, 1999, s. 4) olarak ifade edilebilmektedir. Kimi zaman da yaşlanma, kaçınılmaz bir düşüşü beraberinde getiren tamamen fizyolojik bir süreç olarak görülmektedir (Levy, 2009). Biyomedikal bakış açısıyla bakıldığında yaşlanma; yıpranma, fiziksel ve bilişsel kapasitenin azalması, hastalık, risk, engellilik, kayıp ve bozulma gibi kavramlar üzerinden tarif edilmektedir. Kimi anlatımlarda (Beğen ve Yavuzer, 2012, s. 1; Rowe ve Kahn, 2015, s. 595) ise yaşlılık bir bilgelik ve olgunluk dönemi olarak öne çıkarılmakta “yaşlılar, geleneklerin, örf ve adetlerin yaşayan temsilcileri” (Tufan, 2019, s. 27) olarak ifade edilmektedir. Bu noktada yaşlılığa dair tanımların sosyal olarak inşa edildiğini ve bu insanın toplumun kendi bağlamına göre farklılık gösterdiğini vurgulamak önemlidir. Diğer bir ifadeyle yaşlılığın nasıl tarif edildiği ve anlaşıldığı tarihsel ve kültürel olarak değişmektedir. Bilimsel, siyasi, dini, tıbbi, teknolojik vb. faktörler ve medya söylemi yaşlılık anlayışını üretmekte ve yeniden üretmektedir. Yaşlılık sosyal olarak inşa edilen bir kategori olduğu için bu konudaki anlayışımız da sabit değildir, sürekli olarak değişmektedir (Gleason, 2017; Laws, 1994). Tezin bu bölümünde yaşlılığın nasıl tanımlandığı ve sınıflandırıldığı anlatılacak, günümüzde yaşlılığın temsili ve yaşlılığa dair ne tür söylemlerin üretildiği irdelenecektir. İlerleyen kısımlarda ise küresel nüfus yaşlanması hem dünya hem Türkiye bağlamında incelenecektir. Son olarak gerontoloji alanında öne çıkan modellerden olan başarılı yaşlanma modeli, Türkiye’deki yaklaşıma da değinilerek eleştirel bir bakış açısıyla ele alınacak, bu ve benzeri yaklaşımların içerimleri, kaynakları ve sonuçları incelenecektir.

2.1. YAŞLILIKIN TANIMLARI VE YAŞLILIĞA DAİR ALGILAR

YADA Vakfı'nın (Yaşama Dair Vakıf) yaptığı araştırmaya göre (2019) yaşlanma ve yaşlı kavramlarıyla ilişkilendirilen olumlu kavramların başında saygınlık, deneyim ve bilgelik gelmektedir. Öte yandan araştırmanın bulguları toplumdaki yaşlanma ve yaşlı algısının yaygın olarak negatif olduğunu ortaya koymaktadır. Yaşlanma ve yaşlılık kavramları hastalık, ölüm, biyolojik kayıplar, ekonomik zorluklar gibi negatif ifadeleri çağrıştırmaktadır. Olumsuzluğa yapılan bu vurgularda, yaşlılık çalışmalarına (Rowe ve Kahn, 1987, s. 143) ve ilgili pek çok alana hakim olan biyomedikal söylemlerin etkisi vardır (Wright Con, 2020, s. 121). Halbuki yaşlılık, kötü sağlık ile eş olmamakla birlikte sağlık durumunu belirleyen tek şey de yaş değildir (Franklin ve Tate, 2009, s. 9; Moen vd., 1992, s. 1612; Rowe ve Kahn, 1987; Tufan, 2020, s. 20; YADA Vakfı, 2019, s. 24). Yaşlılıkta reddedilemez zorluklar bulunmakla birlikte bu dönem yeniliği, gelişimi ve onarımı da içinde barındırır (Beğler ve Yavuzer, 2012, s. 1; Cruikshank, 2008, s. 150; Tufan, 2004, ss. 80–81). Yaşlılığın ağırlıklı olarak olumsuz çağrışımlara sahip olmasında tıbbın (Tufan, 2020, s. 49), akademinin ve medyanın birbiriyle etkileşim içinde ürettiği söylemin etkisi yadsınamaz.

Yaşlı ve yaşlılık temsilleri bireylerin kendi yaşlılıklarını tahayyül etmelerinde önemli bir kaynak olarak öne çıkmaktadır (B. L. Marshall, 2017, s. 12). Medyada da yaşlılara yönelik çoğunlukla negatif temsillerle karşılaşmaktadır. Cumhuriyet gazetesinin 87 yıllık arşivinin incelendiği çalışmada (Apak ve Aka, 2020) gazetede ki yaşlı temsiline 1930'dan 2017'ye doğru sürekli olarak olumsuzla doğru gittiği tespit edilmiştir.⁷ Ayrıca, yaşlılara işaret eden olumsuz kelimelerin diğerlerinden daha fazla olduğu (%48,4) saptanmıştır (2020, s. 22). Türkiye'de yayınlanan iki karikatür dergisindeki yaşlı temsillerini inceleyen çalışmada (Demir, 2017) ise yaşlıların; eski, yalnız, yoksul, sağlıksız, verimsiz, muhtaç, iktidarsız ve yenilikleri takip edemeyen kişiler olarak temsil edildiği görülmüştür. Ders kitaplarındaki yaşlı temsiline inceleyen diğer bir araştırma

⁷ Bu sürekli olumsuzla gidişi yaşlıların toplumdaki değişen rolüyle ilişkilendiren yaklaşımlar mevcuttur. Modernleşme teorisine göre (Cowgill, 1974) modernleşme ile birlikte ortaya çıkan teknolojiler yaşlılara olan talebi azaltmış ve onların becerilerini değersiz kılmıştır. Artan eğitim düzeyi ile yaşlıların birikimine olan güven ve ihtiyaç ortadan kalmıştır. Toplumda artan yaşlı sayısı ile emeklilik gelirleri düşmüş, dolayısıyla yaşlıların sosyal statüsü zayıflamıştır. Teze göre modernleşmenin getirdiği bu gibi sonuçlar yaşlıların toplumda değer kaybetmesine yol açmıştır.

(Çayır, 2012) benzer sonuçlara ulaşmıştır. Burada da yaşlılar homojen bir grup olarak yorgun, hasta, yardıma muhtaç ve teknolojiden uzak olarak yansıtılmıştır. Ders kitaplarındaki yaşlı temsilini inceleyen araştırmalar, resmi söylemi yansıtması bakımından dikkate değerdir. Benzer bir inceleme yapan diğer bir araştırmanın sonuçlarına göre (Doğanay ve Erhan, 2023) Milli Eğitim Bakanlığı'nın Giresun iline gönderdiği İlkokul Hayat Bilgisi ders kitaplarında yaşlılar sağlıksız ve bakıma muhtaç olarak gösterilmekte ve çoğunlukla önemsiz, yalnız ve pasif kişiler olarak resmedilmektedir. Yeni medyadan bir örnek için ise etkileşimli sözlüklerde yapılan bir araştırmaya (Cerrah ve Baran, 2020) başvurulabilir. İlgili makalede en çok kullanıcı sayısına sahip dört sözlükte bulunan yaşlı ve yaşlılığa dair bazı başlıklardaki 690 girdi incelenmiş ve bunların %51'inin yaşlılığa veya yaşlılara dair olumsuz ifadeler içerdiği ortaya konmuştur. Türk masallarını ve atasözlerini analiz ederek geleneksel Türk toplumundaki yaş ile ilgili kalıp yargıları inceleyen araştırmanın (Marcus ve Sabuncu, 2016) sonuçları ise toplumdaki yaş ayrımcılığının yeni bir olgu olmayıp Osmanlı döneminden günümüze bir süreklilik arz ettiğini ortaya koymaktadır. Buna göre, çağdaş toplumda mevcut yaş ayrımcı kalıp yargılar geleneksel toplumdakilerle benzerlik göstermektedir. Yaşlıların hem olumlu hem olumsuz olarak algılandığını bulgulayan çalışmada; yaşlılarla ilgili olumlu kalıp yargılar sıcaklık, bilgelik, zenginlik, emeklilik ve saygıyı hak etme gibi temalar etrafında toplanırken olumsuz kalıp yargılar yaşlı bireyleri beceriksiz, uyumsuz ve kırılğan, ölümü yaklaşmış olarak göstermektedir. Araştırmacılar, Türk toplumundaki yaş ayrımcılığının bireysel ve evrimsel kökenlere sahip bir ölüm korkusundan kaynaklı olduğu sonucuna varmıştır (2016). Bu bağlamda ülkemizde yaş ayrımcılığının yaygın bir duruma işaret ettiği ve yaşlılara dair yargıların ise olumsuz olma eğiliminde olduğu söylenebilir.

Toplumdaki yaşlı nüfus oranının günden güne artmasıyla bunun toplumsal sonuçları gündeme gelmeye başlamıştır. Politika ve siyaset alanında yaşlı nüfus sıklıkla bir tehlike ve sistem üzerinde bir yük olarak görülmektedir. Buna göre yaşlılar, sayıları artıkça hem sosyal hizmetler ve sağlık hizmetleri üzerinde bir baskıya yol açacak hem de gelecek nesiller üzerinde bir yük oluşturacaklar (Austin, 1991; Duben, 2018; Tufan, 2004, s. 83). Bunların yanında yaşlılara kimin bakacağı sorusu ve hizmetlere ulaşımındaki adaletsizlik sorunu önem kazanmaktadır. Nüfus yaşlanmasının getireceği sonuçları

öngörmek ve bununla ilgili politika üretmek önemli olmakla birlikte yaşlılığın yalnızca ve sürekli olarak gider, yük, çatışma ve sorun gibi kelimelerle tartışılması yaşlı nüfusu değersizleştirmektedir. Halbuki yaşlı nüfusun ortaya koyduğu gönüllü hizmetler, bakım emeği ve diğer türden katkılar oldukça önemlidir (Duben, 2018, ss. 72–73; Rowe ve Kahn, 1997; Tunçer, 2020, s. 148).⁸ Bu bağlamda, kullanılan dilin şeyleri algılamadaki önemine vurgu yaparak yaşlılığı çerçevelerken kullanılması gereken ifadelerle ilişkin rehber oluşturulmuştur. Örneğin, artan yaşlı nüfusu “gri tsunami” gibi ifadelerle tanımlamak yerine değişen demografinin olumlu yanlarına vurgu yapmak, yaşlılığı savaş ve mücadele gibi çatışmacı terimlerle ifade etmekten uzak durmak ve yaşlanmayı bireysel belirleyenlere bağlamaktan kaçınmak gibi öneriler sunulmuştur (Lundebjerg vd., 2017).

Yaşlanma ile ilgili kültürel anlatılar ikili bir anlayışa sıkıştırılmıştır. Yaşlılık, bu dönemi kaçınılmaz bir gerileme ve çöküş olarak çerçevelleyen bir gerileme ideoloji veya yaşlı inkar eden bir anlayış çerçevesinde anlaşılmaktadır. Gerileme ideolojisinin sorunlu anlayışına karşı ortaya çıkan anlayışlarda da yaşlı nüfusun neden olduğu iddia edilen ekonomik kaygılar etkili olmaktadır. Bu anlayışlar yaşlılığı kucaklamak yerine bir yaşlılığı inkar etme stratejisine dönüşmektedir. Hanne Lacuelle ve Jan Baars’a göre bu basmakalıp anlatılar yaşlılığın anlamlı bir dönem olarak deneyimlenmesini engellemektedir (Lacuelle ve Baars, 2014). Yaşlılığın bu şekilde çerçevelenmesi ve bu türden söylemlerin yaygın bir şekilde dolaşımında olması yaşlılık deneyimini ve yaşlı bireylerin kendilik algılarını olumsuz etkileme potansiyeline sahiptir. Zira kalıp yargılar zamanla içselleştirilerek bireyin kendini tanımlayışını, dolayısıyla bilişsel ve fiziksel işlevlerini etkilemektedir (Levy, 2009). Sonuçta yargılar tutumları, tutumlar da davranışları belirleyecek ve bunlar toplumsal sonuçlara da sebebiyet verecektir. Belirli bir yaş grubuna yönelik önyargı ve/veya ayrımcılık olarak tanımlanan (Palmore, 1999, s. 4) yaş ayrımcılığına maruz kalmak yaşlıların psikolojik ve fiziksel sağlıkları üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Yaş ayrımcılığının bir sonucu olarak kendilik algısında meydana gelen zararlar sağlık üzerinde belirleyici etkiler yaratabilmektedir (Chang vd., 2020; Kang ve Kim, 2022; Levy vd., 2014). Yaş ayrımcılığı öte yandan sağlık

⁸ Öte yandan yaşlıların da verimli dolayısıyla değerli olduğunu vurgulamak, değeri verimliliğe eşitlemek de kendi içinde sorunlu bir yaklaşımı ortaya çıkarabilir (Calasanti vd., 2006, s. 23).

hizmetleri maliyetlerini de önemli ölçüde artırmaktadır. Bu bağlamda, yaş ayrımcılığının azaltılmasının hem yaşlı bireylerin sağlıkları üzerinde hem de toplum için ekonomik düzeyde olumlu etki yapacağı ortaya konulmuştur (Levy vd., 2020).

Bu durum yaşlılara yönelik çözüm ve politika süreçlerini de etkileyecektir. Gerontoloji alanında yaygın olan yaş ayrımcı (*ageist*) varsayımlar ve yaşlı popülasyonu bir yük olarak gören çalışmalar politika yapım sürecinde şekillendirici etki yaparak süreci sekteye uğratmaktadır (Lundebjerg vd., 2017; aktaran Phillips vd., 2010, s. 119). Yaşlılar, herkes gibi hakları olan vatandaşlar yerine muhtaç kimseler olarak görüldüğünde yaşlılara yönelik politikalar hak temelli bir anlayıştan uzaklaşıp hayır işi olarak görülmeye başlanır (Tunçer, 2020, s. 148). Bu nedenle sempati talep etmek yerine herkes için adalet talebinde bulunmak daha yararlı olacaktır (Lundebjerg vd., 2017, s. 1387).

2.2. YAŞIN VE YAŞLILIKIN SINIRLARI

Yaşlılığın anlamı ve dolayısıyla nasıl deneyimlendiği belli bir dönem ve mekandaki toplumsal ve kültürel normlara göre değişiklik gösterir. Bir kategori olarak yaşlılığın stratejik amaçlarla sabitlenmesi gerekli görülebilir ancak bu kategorinin potansiyel özcü içerimlerinin farkında olunmalıdır. Yaşlılık gibi karmaşık ve değişken bir deneyimi sabit tanımlara sıkıştırmaya çalışmak, var olan çeşitliliği görmezden gelmek anlamına gelebilir. Bu da dışlayıcı pratiklere yol açabilir ve toplumda zaten var olan yaş ayrımcılığını daha da besleyebilir. Zira “yaşlı” kategorisi belli bir yaş üzerindeki herkesi ifade etmek için kullanılabilen oldukça geniş bir kategoridir. Halbuki yaş tamamlanmış bir şey değil, bir edimdir, sürekli olarak inşa edilen bir kategoridir (Laz, 1998, s. 100). Yaşlılık durağan değildir, yaşlılığın şekillenmesine etki eden pek çok faktör sayılabilir. Bu bakımdan yaşlılık tanımlanırken yalnızca klasik biyomedikal tanımlara değil; bireylerin öz tanımlarına, fonksiyonel yaş, psikolojik yaş, prospektif yaş ve sosyal yaş gibi diğer kavramlara başvurmak bu fenomeni anlamak için yararlı olacaktır. Bu bağlamda kapsayıcı ve çeşitlilikleri göz önünde bulunduran biyopsikososyal bir anlayış geliştirilmesi yönünde öneriler sunulmaktadır (bkz. Inui, 2003).

Cheryl Laz, Judith Butler'ın performans fikrine benzer bir şekilde yaşıma da tıpkı toplumsal cinsiyet gibi bir performans olduğunu öne sürmüştür. Butler'a göre (2008) toplumsal cinsiyet kendinden var olan bir olgu değildir. Üretilmesi ve devamlılığı için sürekli bir performansa ihtiyaç duyar. Performans ve tekrar yoluyla bu üretimlerin tarihselliği unutulur, toplumsal cinsiyet doğallaşır. Böylece toplumsal cinsiyetin bir sonuç değil de neden olduğu fikri yerleşir. Bu “doğal” durumu ihlal edenler de her zaman bir ceza veya ceza tehdidiyle karşı karşıyadır. Laz (1998) aynı şekilde yaşın eylem gerektiren kolektif ve sosyal bir performans olduğunu savunur. Yaş, etkileşimler yoluyla kurulur ve anlamını da bu etkileşimler bağlamında kazanır. Sonuçta toplumsal cinsiyet gibi yaş da bireylerin olgusal gerçeklikleri haline gelir. Yaşın performatif niteliği nedeniyle Laz, onu kronolojik bir olgu olmaktan çok sosyal bir üretim olarak görür. Laz'a göre “Yaşıma göre davran! (*Act your age!*)” buyruğu yaşın olumsuzluğunu, doğal veya sabit olmadığını açık eder niteliktedir. Yaşı bu şekilde yorumlamak kronolojiyi görmezden gelmek anlamına da gelmemektedir. Aksine kronolojinin nasıl sabit bir gerçeklik haline geldiğini anlamamızı ve bu “gerçeğe” uygun eylemde bulunmamızın sonuçlarını sorgulayabilmeye yarar (Laz, 1998, s. 101).

Öte yandan yaşlılık çalışmaları alanında baskın olarak kronolojik zaman kavramsallaştırması kullanılmaktadır. Yaşlılık dönemi genellikle belirli yaş aralıklarına sabitlenerek temsil edilir. Kronolojik zamanın kullanılması kesin ve resmi ölçümler yapmaya yarar, bu bakımdan kullanımı kimi durumlarda gerekli görülebilir. Yaşlılığın başlangıcının psikolojik, sosyal, kültürel veya fizyolojik olarak belirlenmesindeki güçlük nedeniyle kronolojik yaş kavramsallaştırması işlevsel olabilmektedir. Alanın profesyonelleri üzerinde çalışabilecekleri, diğer kategorilerden ayrı, sabit bir yaşlı kategorisine gereksinim duymaktadır (Cruikshank, 2008, s. 149). Ayrıca, değerlendirmelerde kronolojik yaşın kullanımı “yönetimsel karmaşıklığı ortadan kaldırır” (YADA Vakfı, 2019, s. 19). Yine de bu, yaşlanmayı anlamak için tek başına yeterli bir ölçüt olamaz çünkü yaşlanma çok yönlü bir olgudur (Baars, 1997).

Dünya Sağlık Örgütü yaşlılığı 65 yaş ve üzeri olarak sınıflarken bazı Birleşmiş Milletler raporlarında yaşlılığın 60 yaşında başlatıldığı görülebilmektedir (United Nations, 2013; World Health Organization, 1996). İlgili çalışmalarda yaşlılık dönemi genellikle genç

veya erken yaşlılık (65-74), orta yaşlılık (75-84) ve ileri veya geç yaşlılık (85 ve üzeri) olarak sınıflandırılmaktadır (Garfein ve Herzog, 1995; Sugar vd., 2014, s. 4). Türkiye İstatistik Kurumu ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı gibi ilgili kurumlar da yaşlılar ve yaşlılığa dair çalışmalarında benzer ayrımlara başvurmaktadır. Örneğin, Türkiye İstatistik Kurumu'nun her yıl yayınladığı İstatistiklerle Yaşlılar isimli bültende 65 yaş üzeri nüfus yaşlı kabul edilirken 65-74, 75-84 ve 85+ şeklinde bir ayrıma gidilmektedir (bkz. Türkiye İstatistik Kurumu, 2023). Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının yaşlılığa dair yayınları incelendiğinde de 65 yaş üzerinin yaşlı olarak kabul edildiği görülmektedir. Yaşlılığın kendi içinde dönemlere ayrılması kuşaklararası farkların incelenbilmesi açısından önem taşır. Ancak bu noktada unutulmaması gereken şey, grupların da kendi içinde farklılıklar taşıdığıdır. Cinsiyet, toplumsal cinsiyet, etnik köken, sosyoekonomik ve sosyokültürel durum, engellilik durumu gibi değişkenler etkili olmaktadır. Örneğin, ortalama yaşam beklentisinin daha az olduğu bir Afrika ülkesinde yaşı ve yaşlılığın farklı değerlendirilmesi kaçınılmazdır. Yukarıdaki sınıflandırmalarda genel bir anlaşmadan söz etmek mümkün değildir, farklı çalışmalarda farklı sınıflandırmalar kullanılabilir.

2.3. KÜRESEL NÜFUS YAŞLANMASI

Çocuk nüfusu ve genç nüfus oranı azalırken yaşlı nüfusun oranının artması nüfus yaşlanması olarak adlandırılmaktadır. Dünya nüfusu hızla yaşlanmaktadır, nüfus yaşlanması daha şimdiden Avrupa ülkelerinin bir gerçeği haline gelmiştir. Dünyanın en yaşlı nüfusuna sahip Japonya başta olmak üzere Asya ülkeleri için de durum farksızdır. Önümüzdeki yıllarda Kore, Çin ve Singapur gibi Asya ülkelerinde yaşlı nüfusun önemli düzeyde artacağı öngörülmektedir. Bunun aksine Hindistan gibi bazı Asya ülkeleri ve çoğu Afrika ülkesi hala genç nüfus yapısına sahiptir. 2020 yılında dünya çapında tahmini olarak 727 milyon 65 yaş ve üzeri kişi bulunmaktadır ve bu sayının 2050 yılına kadar iki katına çıkacağı öngörülmektedir (United Nations, 2020). Bu küresel yaşlanma sürecinin iki sebebi bulunmaktadır: Yaşam süresinin artması ve doğum oranlarının azalması. Gelişmekte olan ülkelerde yaşam süresinin artması, tıp ve sağlık alanındaki gelişmelere paralel olarak genç yaştaki ölümlerin azalmasıyla ilgilien gelişmiş ülkelerde yaşlı nüfus arasındaki ölüm oranının azalmasına bağlıdır. Doğum oranının

azalması ise doğum kontrol yöntemlerinin gelişmesine ve toplumsal cinsiyet rollerinin değişimine bağlanabilir (World Health Organization, 2015). Ülkeler 65 yaş üstü nüfusun toplam nüfus içindeki oranına göre sınıflandırılmaktadır. Bu oranın %7'yi aştığı ülkelerde nüfus olgun (*mature*) olarak nitelendirilirken oranın %10'u geçmesi ülkenin yaşlı (*aged*) bir nüfusa sahip olduğu anlamına gelir. Yaşlıların oranı arttıkça nüfus çok yaşlı (*very aged*) ve sonra hiper-yaşlı (*hyperaged*) olarak sınıflandırılır (McCracken ve Phillips, 2005, s. 43).

2.3.1. Yaşlanmanın Türkiye Hali

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (2023) yayınladığı verilere göre 65 yaş üzeri nüfusun toplam nüfus içindeki oranı 2017 yılında %8,5 iken bu oran 2022 yılında %9,9'a yükseldi. Bu oranın 2030 yılında %12,9'a yükselmesi beklenmektedir. Yani artık Türkiye'nin yaşlı bir nüfusa sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun yayınladığı haber bülteninde Türkiye'nin nüfus yapısının değiştiğinden bahsedilmektedir. Buna göre yaşlı nüfus tüm yaş grupları arasında en hızlı artış gösteren gruptur. Nüfus projeksiyonlarına göre 2080 yılında her dört kişiden birinin 65 yaş üstü olacağı öngörülmektedir. Nüfus yapısının değişmesi beraberinde pek çok toplumsal ve yapısal değişimi de getirecek, kaynakların nasıl dağıtılacağı önemli bir konu haline gelecektir (Duben, 2018, s. 68; Ergun, 2017, s. 18). Nüfus yapılarında meydana gelen hızlı değişimler ve yaşlı nüfusun payının artmasıyla politika alanında yaşlanma meselesi öne çıkmaya başlamış, yaşlılık çalışmalarının gelişimi hızlanmıştır.

Türkiye hızla yaşlanmakta, nüfus içindeki yaşlı oranı artmaktadır ve bu artışın süreceği öngörülmektedir. Her ülkenin farklı bir tarihselliği ve kendine özgü toplumsal nitelikleri bulunduğundan nüfus yaşlanmasının sonuçlarının her yerde farklı tezahür ettiğini söylemek yerinde olacaktır. Yaşlılık deneyimi sınıf, cinsiyet, etnik köken, engellilik durumu gibi faktörlere bağlı olarak neredeyse sonsuz bir çeşitlilik göstermekle birlikte Türkiye'de yaşlanma sürecinde bazı ortak özellik ve deneyimlerin belirdiğinden söz etmek mümkündür. Türkiye'de yaşlıların işgücüne katılım oranı oldukça düşüktür. Bu oran 2021 yılında %11,3 olarak kaydedilmiştir. 2017'deki %12,2'lik oranla karşılaştırıldığında yaşlıların işgücüne katılımlarının azaldığını görülmektedir (Türkiye

İstatistik Kurumu, 2023). Bunun yanında nüfusun zenginleşmeden yaşlanması (Arun, 2018b, 2020, s. 93), düşük eğitim seviyesi, dulluk (Arun ve Arun, 2011), yetersiz emekli maaşları ve bu gibi nedenlerin yol açtığı yaşlı yoksulluğu ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Türkiye’de yaşam koşullarını eğitim, sağlık, iş, istihdam ve gelir başlıkları altında inceleyen Arun (2018b) gelir düzeyinin düşük ve gelir dağılımının adaletsiz olduğunu ortaya koymaktadır. Eğitimin yaşlılık deneyimini belirleyici rolüne gönderme yapan Arun, eğitimden yoksun olmanın eşitsizlikleri derinleştiren önemli bir unsur olduğuna vurgu yapmaktadır. Türkiye’de yaşlananlar için düşük gelir ve sosyal güvencesizlik de önemli sorunlara işaret etmektedir. Bu koşullar altında yaşlanmanın yaşlılık dönemini zorlu bir deneyim haline getireceği ortadadır. Yaşlanan nüfusun ihtiyaç ve beklentilerini karşılayabilmek için Türkiye’nin sosyal, ekonomik ve çevresel bir sürdürülebilir kalkınma modelini hayata geçirmesi gerekmektedir (Arun, 2018b).

Dünyada olduğu gibi ülkemizde de kadınlar erkeklerden daha uzun süre yaşamaktadır. Yaşlılığın kadınsallaşması olarak adlandırılan bu durum yaşlı kadınların ilerleyen yaşlarını dul olarak geçirme olasılığını ciddi biçimde artırmaktadır. Kadınların dul kalma oranı erkeklere göre 4 kat daha fazladır. Dolayısıyla bu kadınların yalnız yaşama oranları daha yüksektir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021). Tüm yaşlı gruplarındaki evli yaşlılara göre dul yaşlı kadınların gelirinin daha düşük olduğu bilinmektedir (Ergun, 2017, s. 27). Bu durumda ileri yaşlarında yalnız ve yoksul yaşayan kadının kırılğan bir pozisyonda olduğu açıktır. Üstelik erkeklerin aksine yaşlı kadınların evlenmesi toplumda hoş karşılanmamakta, yaşlı kadınlar bir bakıma yalnız ve yoksul olmaya mahkûm edilmektedir. Yalnız yaşlı kadınların gereksinimlerine odaklanan çalışmada kadınların tekrar evlenmeyi düşünmeme sebepleri arasında bunun uygun olmadığını düşünme, çevreden çekinme ve ailenin istememesi gibi sebepler ileri sürülmüştür (Buz ve Beydili, 2015, s. 561). Bu bağlamda medeni durumun basit bir değişkenden daha belirleyici bir rolde olduğu söylenebilir (Arun ve Arun, 2011, s. 1518). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yol açtığı dezavantajlar nedeniyle kadınlar işgücü piyasalarında daha kısa süre kalmakta ve kaldıkları sürede de daha düşük statülü işlerde çalışarak daha az ücretlendirilmektedir (Buz ve Beydili, 2015, s. 563). Ayrıca kadına yüklenen ev işi, yaşlı ve çocuk bakımı gibi sorumluluklar kadını çalışma hayatından alıkoyabilmekte veya çalışma hayatını kesintiye uğratabilmektedir. 2022 yılı verilerine göre (2023) yaşlı

kadınların %22,3'ü okuma yazma bilmezken bu oran erkeklerde %4,2'dir. Eğitimli yaşlı oranı artış göstermektedir ancak yine de yaşlı kadınların yaşlı erkeklere göre daha düşük eğitim seviyesine sahip olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyi bakımından Türkiye'nin en kırılgan kesimini yaşlı kadınlar oluşturmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyetin yaşlılık deneyimi üzerindeki önemli etkisi ortaya çıkmaktadır (Arun, 2018b). Tüm bunların sonucunda kadınlar istihdam ve sosyal güvenlik sisteminin dışında kalmakta, emeklilik imkanından yararlanmamakta ve erkeklere bağımlı bir konumda bulunmaktadır (Arun ve Arun, 2011; Ergun, 2017; Irmak ve Artan, 2018). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir diğer sonucu da dijital beceriler alanında kendini göstermektedir. Araştırmaya göre (Arun vd., 2022) yaşlı kadınlar bilgi ve iletişim teknolojilerine sahip olmakla birlikte yaşlı erkeklere göre daha düşük dijital sermayeye sahiptir. Yaşlı kadınların sahip oldukları araçları kullanım yetkinlikleri ve yatkınlıkları sınırlıdır. Bunun aksine yaşlı erkekler yaşamları boyunca biriktirdikleri avantajların bir sonucu olarak geniş bir dijital sermayeye sahiptir. Görüldüğü gibi yaşlı kadınlar hem yaşlı hem de kadın olmanın dezavantajlarını yaşamaktadır. Sonuç olarak, yaşlanma ve yaşlılık alanında çalışılırken yaşlanmanın kesişimsel niteliğinin ve coğrafyaya özgü koşulların dikkate alınması, yaşam seyri boyunca biriken sorunların izinin sürülmesi önem taşımaktadır.

2.4. TÜRKİYE'DE YAŞLILIK ÇALIŞMALARI

Türkiye'de yaşlılık çalışmalarının ve ilgili politikaların Avrupa ve Amerika'ya göre geriden geldiği ve eksik olduğu söylenebilir. Bunda Türkiye'nin genç bir ülke olduğuna ve hatta hiç yaşlanmayacağına dair artık pek de geçerli olmayan yanlış algının büyük bir etkisi vardır (Arun, 2008, 2018a). Özgür Arun, yaşlılar üzerinde yapılan çalışmalar ile yaşlanma çalışmaları arasındaki farkları vurgulamaktadır. Yaşlanma çalışmaları; çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık çalışmalarını kapsamaktadır. Tüm kuşakları ve yaşam dönemlerini inceleyen alan, kuşaklararası ilişkileri de araştırmalara dahil etmektedir. Yaşlılarla yapılan araştırmalar ile yaşlanma çalışmalarını birbirinden ayıran en önemli farkın özneye bakış açısı konusunda ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Yaşlanma çalışmaları; yaşlılığın kesişimsel ve ilişkisel yanlarını dikkate alarak yaşam seyri perspektifini kullanan, çok disiplinli ve disiplinler arası bir alan olarak öne

çıkılmaktadır. Burada yaşlanma süreci sosyolojik, psikolojik ve gerontolojik yönleriyle ele alınarak bütüncül bir yaklaşım sergilenmektedir. Yaşlılarla yapılan çalışmaların aksine yaşlanma çalışmalarında özne, yaşam seyri boyunca biriken avantaj ve dezavantajlarından soyutlanarak incelenmemektedir (Arun, 2018a).

Türkiye’de yaşlanma çalışmalarını kır sosyolojisi çalışmalarına dayandırmak mümkündür. Örneğin, Niyazi Berkes ve Behice Boran gibi isimlerin köy yaşamını konu alan çalışmaları, kuşaklararası ilişkilerin ortaya konması açısından önemli görülmektedir (Ulusoy, 2021, s. 10). Niyazi Berkes’in 1942 tarihli *Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Bir Araştırma* eserinde Ankara’daki 13 köyü incelemiştir. Bu köyler neredeyse tüm özellikleri ile araştırılmış; aile ve akrabalık ilişkileri, evlilik, ekonomik hayat ve iş bölümü gibi konular incelemeye dahil edilmiştir (Berkes, 1942). Behice Boran’ın 1945’te gerçekleştirdiği *Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki* başlıklı çalışma da örnek gösterilebilir. Manisa köyleri üzerine yapılan araştırmada bu köylerin nüfus durumu, aile ilişkileri, ekonomik durumları ve sosyal tabakalanma biçimleri vb. incelenmiştir. Burada yaşlıların bu köylerdeki konumuna ilişkin ipuçlarına rastlamak mümkündür. İncelemeye konu olan ova köylerinden Adiloba’da yaşlıların köyde saygın bir konuma sahip olduğu fakat yaşlı kadınlar söz konusu olduğunda bu türden bir saygının söz konusu olmadığı görülmüştür. Bu saygın konuma rağmen, kuşaklararası çatışmaların var olduğu da kaydedilmiştir (Boran, 1992). Yine Cavit Orhan Tütengil, kırsalın yapısı ve sorunlarına odaklandığı sosyolojik çalışmalarıyla alanın oluşumuna katkı sağlamış isimlerden sayılabilir. Köy sosyolojisi alanında diğer bir çalışma olarak Paul Stirling’in *Turkish Village* (1965) eseri öne çıkmaktadır. Kayseri bölgesindeki iki köyde yapılan araştırmada eğitim, ev tipleri, arazi kullanımı, borç, hanelerin yapısı, miras, akrabalık, evlilik ve boşanma, başlık parası, dedikodu, grup ve güç ilişkileri gibi konuları içeren kapsamlı bir çalışma ortaya konmuştur. Yeniden evlenme ve çekeşlilik başlığı altında tartışılanlar kadının hane içindeki bakım veren rolüne ilişkin ilginç bulgular sunmaktadır. Burada Stirling, eşini kaybeden bir erkeğin bakım verme kapasitesinin ne denli zayıf olduğunu ortaya koymaktadır. Bir erkeğin eşini kaydetmesini “ciddi bir darbe” olarak yorumlayan araştırmacı, eğer dul erkeğin hanesinde bakım işine devam edebilecek bir kadın varsa (örn. evde yaşayan bir gelin) yeniden evlenmeyi

düşünmeyebileceğini ifade etmektedir. Eğer erkeğin küçük yaşta çocukları var ve hanesinde kadın yoksa yeniden evlenmek bir aciliyet olarak ortaya çıkmaktadır (Stirling, 1965, s. 195). Ahmet Taner Kışlalı'nın oy verme davranışları ve bu davranışları belirleyen etkenler üzerinden genç ve yaşlıların farklarını ortaya koyduğu çalışma da kuşaklararası bir karşılaştırma ortaya koyması nedeniyle yaşlanma çalışmaları için önemli bir kaynağı oluşturmaktadır. Örneğin, ilgili çalışmada grupların siyasal davranışları incelenerek gençlerin yaşlılara göre daha fazla yeniliğe ve değişime açık olduğu öne sürülmüş, bunun olası nedenleri araştırılmıştır (Kışlalı, 2018). Bu önemli isim ve eserlerin yanı sıra köy sosyolojisi 1920'lere kadar geri götürülebilir (bkz. Planck, 1971).

Ülkemizde yaşlılıkla ilgili çalışmalar alanında çalışan bilimsel kurumlardan biri olan Yaşlı Sorunları Araştırma Derneği 1998 yılında kurulmuştur. Derneğin resmi yayın organı olarak 2001 yılında kurulan *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi* ise alandaki ilk bilimsel dergi olma niteliğini taşımaktadır. Yine aynı dernek iki yılda bir Ulusal Yaşlılık Kongresi düzenlemektedir. Türk Geriatri Vakfının 2001'de, Türkiye Yaşlılık Konseyi Derneğinin 2003'te kurulması alana dair diğer gelişmelerdendir. 2006 yılında ilk gerontoloji bölümünün Akdeniz Üniversitesinde kurulması ise yaşlılık çalışmaları alanı için oldukça önemli bir girişimdir. Günümüzde lisans düzeyinde gerontoloji bölümünün bulunduğu halen yalnızca altı üniversite mevcuttur (yokatlas.yok.gov.tr).⁹ 2014 yılında herkes için sağlıklı ve değerli bir yaşlanma hakkını desteklemek, yaşlı nüfus için sosyal politika geliştirilmesine katkı sağlamak gibi hedeflerle yola çıkan 65+ Yaşlı Hakları Derneği de yaşlılık alanında hak temelli bir anlayışla disiplinler arası ve kuşaklararası bir şekilde çalışan önemli bir dernek olarak yerini korumaktadır. Dernek, Yerel Yönetimler Çalışma Grubu Toplantıları düzenleyerek yaşlılığa dair pek çok konuyu ele almaktadır. Çeşitli konularda panel ve seminerler düzenleyen dernek, atölye ve proje çalışmalarını da hayata geçirmektedir.¹⁰ Türkiye'de yaşlanma çalışmaları alanına diğer yeni ve önemli katkılar Senex Yaşlanma Çalışmaları Derneğinden gelmektedir. Dernek

⁹ Gerontoloji bölümünün bu altı üniversitede de sağlık bilimleri fakültesi bünyesinde bulunması, Türkiye'de gerontoloji alanının gösterdiği yönelimi ortaya koyması açısından dikkate değer bir noktadır. Özgür Arun, bu durumu gerontolojinin önündeki en büyük engel olarak yorumlamaktadır. Zira gerontoloji, sosyal bilimlerden koparılarak yalnızca bakım alanı ile sınırlandırılmaktadır (Ulusoy, 2021, s. 18).

¹⁰ 65+ Yaşlı Hakları Derneğinin çalışmalarını incelemek için bkz. <https://yaslihaklariderneği.org/etkinliklerimiz/>

aynı adla bir *Yaşlılık Çalışmaları Dergisi* yayınlanmasını desteklemekte ve Lisansüstü Yaşlılık Çalışmaları Kongresi düzenlemesine katkı sunmaktadır. Derneğin alana önemli bir katkısı ise yaşlılara yönelik şiddet ve ihlallerin raporlandığı izleme çalışmalarıdır. Derneğin sosyal içerme, şiddet, sağlık hakkı, bakım, iklim değişikliği gibi konularda yayımları bulunmaktadır.¹¹ Burada adı geçen kuruluşların dışında ülkemizde pek çok dernek, vakıf ve araştırma-uygulama merkezi faaliyet göstermekte, projeler hayata geçirilmektedir. Türkiye’de yaşlılık ve yaşlanma alanındaki çalışmalar, 2000 yılı ve sonrasında yoğunlaşarak hız kazanmıştır (Özkul ve Kalaycı, 2015).

Ülkemizde gerontoloji alanında yapılan akademik çalışmalara bakıldığında burada yine önemli eksiklikler göze çarpmaktadır. Türkiye’de yaşlılık ve yaşlanma çalışmaları günümüze doğru hız kazanmakla birlikte yeterli değildir (Özkul ve Kalaycı, 2015). Metin Özkul ve Işıl Kalaycı’nın (2015) Türkiye’de yaşlılık alanında yapılan çalışmalara ilişkin makalesinde alana dair en eski kitap çalışmasına 1992 yılında rastlanmıştır. Aktarılan verilere göre, yaşlılık ve yaşlanma ile ilgili bilimsel nitelikli kitaplar gittikçe artış göstermiştir. 2015 yılının ilk 6 ayı içerisinde konuyla ilgili yayımlanan kitap sayısı 10’u bulmuştur. 1992-2015 arasında yayımlanmış tercüme kitaplar da dahil olmak üzere 67 kitap bulunduğu dikkate alındığında alandaki çalışmaların son yıllarda belirgin biçimde arttığı gözlenmektedir. Fakat alan gelişimini sürdürmeye devam ettiğinden yaşlılığın ve yaşın kesişimsel doğasının keşfedildiği araştırmaların kısıtlı olduğunu söylemek mümkündür. Özgür Arun’un (2018c) 2012-2017 yılları arasında sosyal bilim alanlarında yapılmış yaşlanma konulu tüm çalışmaları içerik analizi yöntemiyle incelediği kapsamlı araştırmada ortaya koyduğu gibi, Türkiye’de yaşlanma, ağırlıklı olarak hastalık-sağlık ikiliği çerçevesinde işlenmektedir. Alandaki araştırmaların çoğu nicel yöntemlerle yapılmış olup pozitivist bir bakış açısıyla yaşlılığı bir sorun olarak resmetmektedir.¹² Nitel araştırmaların azlığı araştırmanın öznelere olan yaşlıların kendi adlarına konuşmadığının, seslerinin duyulmadığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Yaşlanma ve yaşlılık çalışmalarında en çok rastlanan beş tema; toplumsal yaşlanma ve demografi, bakım, emeklilik ve sosyal güvenlik, yaşlılık algısı

¹¹ Senex Yaşlanma Çalışmaları Derneğinin çalışmalarını incelemek için bkz. <http://www.senex.org.tr/tr/publications.aspx>

¹² Lisansüstü tezleri inceleyen Necibe Nur Alaydın da (2019) benzer sonuçlara ulaşarak yaşlılık olgusunun ağırlıklı olarak yaşlı sağlığı çerçevesinde nicel yöntemlerle çalışıldığını ve önemli pek çok konunun ihmal edildiğini ortaya koymuştur.

ve sosyal politikadır. En az çalışılan konular ise uluslararası literatürde önemli konulardan olan yerinde yaşlanma, demans, göç, yoksulluk ve toplumsal cinsiyet olarak belirlenmiştir. Araştırmanın bulgularına göre 2014, 2015 ve 2017 yıllarında yaşlanma bağlamında toplumsal cinsiyet meselesi hiç çalışılmayan konulardandır. Araştırmanın kapsadığı beş yıllık dönemde gerçekleştirilen ve incelemeye alınan 231 yayından yalnızca 4 tanesinin teması toplumsal cinsiyettir. Yaşlanma alanında yapılan çalışmalardaki toplumsal cinsiyet perspektifinin eksikliği ortadadır ve Türkiye’de yaşlılık olgusu hakkında kapsamlı bir anlayış geliştirmek için bu noktaya odaklanılması gereklidir. Şaşırtıcı olmayacak bir şekilde, bu araştırmanın da ilgi alanında olan LGBTİ+ yaşlılığı ve yaşlanması konuları da henüz gündemde değildir. Türkiye’de LGBTİ+ yaşlılığına ilişkin oldukça sınırlı sayıda araştırma mevcuttur. Seda Kocabıyık’ın “Yaşlanmadan Ölmek: Yaşlı Trans Kadın Olmak” başlıklı makalesi (2019b) bu sınırlı sayıda çalışma arasında yer almaktadır. Yaşlı trans kadınların deneyimlerine odaklanan Kocabıyık, trans kadınların hayatları boyunca maruz kaldıkları transfobi ve şiddetin yaşlılık dönemlerini çoğunlukla olumsuz etkilediğini bulgulamıştır. Yine Kocabıyık’ın (2019a) gerçekleştirdiği “LGBT Bireylerin Yaşlılık Dönemlerine İlişkin Beklentileri, İhtiyaçları ve Talepleri” başlıklı tez çalışması ile Berkant Çağlar’ın (2017) Türkiye’deki LGBTİ+ yaşlıların görünmezliğine odaklandığı tez çalışması ve Rıza Yılmaz’ın (2022) “LGBTİ+ların Yaşlılık ve Yaşlanmaya İlişkin Tutumlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi”ne ilişkin tezi, Türkiye bağlamında LGBTİ+ yaşlılığına ışık tutan nadir çalışmalar arasında sayılabilir. Kocabıyık, tezinde (2019a) LGBTİ+ bireylerin talebinin temelde “insanca yaşam” olduğunu ortaya koymuştur. “Topluluğun ayrışması: Türkiye’de LGBTQ yaşlıların görünmezliğinin izini sürmek” (Çağlar, 2017) adını taşıyan tez çalışmasında LGBTİ+ hareketinin önceki kuşakla bağını kaybettiğini öne süren Çağlar’a göre yeni hareketle birlikte geride bırakılan öznellikler arasında topluluğun “kayıp” yaşlıları da yer almaktadır. Yılmaz’ın (2022) çalışmasının sonuçlarına göre ise LGBTİ+ların yaşlılığa ilişkin tutumları LGBTİ+ olmayanlara göre daha olumsuz niteliktedir. 17 Mayıs Derneğinin yaşlılık çalışmaları alanına önemli katkılar sunan, LGBTİ+ yaşlılara odaklanan çalışmaları da bu alanda öne çıkan çalışmaları oluşturmaktadır. İlgili çalışmalarda LGBTİ+ yaşlıların

dünyada ve Türkiye’deki durumu, sorunları, beklentileri ve ihtiyaçları ortaya konulmaktadır (bkz. 17 Mayıs Derneği, 2020, 2021, 2022).¹³

Politika alanında da yaşlılık konusuna yönelik çalışmaların arttığı gözlenmektedir. 2007 ve 2013 yıllarında yaşlılarla ilgili olarak toplumsal katılım, istihdam, kuşaklararası ilişkiler, yoksulluk, bakım hizmetleri, istismarın önlenmesi, yerinde yaşlanma, erişilebilirlik, sosyal güvenlik, sağlık, göç gibi konularda politika hedeflerini içeren “Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planları” yayınlanmıştır. Bu gelişmeleri 2011’de Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün kurulması izlemiştir. Sonrasında Hükümet tarafından 2019 yılı “Yaşlı Yılı” ilan edilmiş, yine 2019’da aktif yaşlanmanın desteklenmesi ve yaşlı haklarının güçlendirilmesi temalarıyla ilk defa Yaşlılık Şurası toplanmıştır. 2022 yılında ise Yaşlı Refahı Çalıştayı düzenlenmiştir. 2023-2025 yılı hedeflerini kapsayan Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planının yayınlanması gibi diğer gelişmeler de yaşlılık konusunun politikanın gündeminde artan yerine işaret etmektedir. Konuya gösterilen ilgi artış göstermekle birlikte, yaşlılığa ilişkin gerçekçi ve kapsayıcı politika ve girişimlerin etkili bir şekilde hayata geçirilerek uygulanması büyük önem taşımaktadır.

2.5. BAŞARILI YAŞLANMA

Lars Tornstam’ın ifade ettiği üzere diğer tüm bilimler gibi gerontoloji de toplumsal değerler tarafından etkilenir, diğer bir söyleyişle toplumsal değerler ve varsayımlar bilime “taşar.” Bu nedenle gerontoloji bilimi ve teorileri içinden çıktığı toplumun değerlerini içermektedir. Aynı zamanda bilim de toplumu etkiler, bilim ve toplum karşılıklı bir etkileşim ve birbirini onaylama ilişkisi içindedir (Tornstam, 1992). Bilim dünyası siyasi ve ekonomik etkenlerden de bağımsız değildir. Gerontoloji alanındaki baskın yaklaşımlar bu faktörler tarafından şekillendirilmektedir. Sonuçta bunlar politika kararları üzerinde etkili olmaktadır. Hem ana akım gerontoloji yaklaşımları hem de ilgili politikalar yapısal sorunlara çözüm üretmek yerine bireysel müdahalelere odaklanma eğilimindedir (Estes vd., 1982). Bu bağlamda başarılı yaşlanma ve benzeri ana akım yaklaşımların genel bir toplumsal bakış açısını ve zihniyeti temsil ettiği

¹³ 17 Mayıs Derneğinin çalışmalarını incelemek için bkz. <https://www.17mayis.org/yayinlarimiz>

düşünülmektedir. Çalışmanın bu kısmında başarılı yaşlanma anlayışı ele alınacak, çağdaş yaşlılık deneyimi bu çerçevede değerlendirilecektir.

Yaşlı nüfusun artmasıyla birlikte yaşlılık olgusuna ve yaşlılara yönelik akademik ilgide artış görülmüştür. Yaşlanan nüfusun beraberinde getireceği öngörülen hemen her alandaki yapısal ve toplumsal değişiklik bu olgunun önemini artırmıştır. Yaşlılık döneminin olabildiğince verimli ve sağlıklı geçirilmesi hem toplumsal hem de kişisel refahın devamlılığı için şart görülmüştür. Bu bağlamda nasıl daha iyi yaşlanılabileceği konusu da öne çıkmaya başlamıştır. Konuya ilişkin ilk girişim Havighurst'ün "Successful Aging" (1961) başlıklı makalesi olarak kabul edilebilir. Havighurst'e göre gerontoloji bilimi amaçlarını gerçekleştirebilmek için bir başarılı yaşlanma teorisine sahip olmalıdır. Ona göre gerontolojinin pratik amacı "yıllara hayat katmak" ve böylece insanların hayattan zevk almalarını sağlamaktır. Havighurst, bu amaç doğrultusunda 1961'de başarılı yaşlanma konseptine olan ihtiyacı ortaya koymuş ve en eski başarılı yaşlanma teorilerinden biri sayılan aktivite teorisini geliştirmiştir. Aynı makalede başarılı yaşlanmayı ölçmek için işlevsel bir başarılı yaşlanma tanımının gerektiğini belirterek bu tanımın nasıl geliştirilebileceğine yönelik bir tartışma yürütmüştür. Burada "başarılı yaşlanma teorisinin şimdiki haliyle bazı değerlerin onaylanması" (Havighurst, 1961, s. 12) olduğunu söylemiş ve bu nedenle başarılı yaşlanmanın ölçütleri belirlenirken dikkatli olunmasını önermiştir. Zira başarılı yaşlanmayı neyin oluşturduğu da yapılan tanıma bağlı olarak değişecektir (Phelan ve Larson, 2002, s. 1307).

Başarılı yaşlanmayı neyin teşkil ettiği halen üzerinde anlaşılammış bir konudur.¹⁴ Aynı durum kavramın tanımlanması konusunda da ortaya çıkmaktadır. Colin Depp ve Dilip Jeste (2006) başarılı yaşlanma konusuna ilişkin 28 araştırmayı inceleyerek 29 farklı tanıma ulaşmışlardır. Bununla birlikte yaşlanmaya ilişkin etkili kamu politikalarının geliştirilebilmesi için bir uzlaşıya ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir (s. 7). Benzer bir çalışmada incelenen tanımların birçoğunda işlevsel kapasitenin devamlılığına bir vurgu saptanmış olsa da başarının tek ve genel tanımına ulaşılammıştır (Phelan ve Larson, 2002). Başarı gibi soyut, göreceli ve değer yüklü bir kavram üzerinde bir mutabakata

¹⁴ Başarılı yaşlanma teriminde anlaşma sağlandığı da söylenemez, "iyi yaşlanma", "aktif yaşlanma", "üretken yaşlanma", "etkili yaşlanma", "sağlıklı yaşlanma" gibi diğer terimler de kullanımdadır (Depp ve Jeste, 2006, s. 7).

varmanın neredeyse imkansız olması nedeniyle bu noktada araştırmacının içselleştirdiği kültürel değerler ve sosyal olarak inşa edilmiş anlamlar ön plana çıkmaktadır (Bowling, 1993, s. 449). Bu bakımından kavramın dışlayıcı olması da kaçınılmazdır denebilir. Kavrama getirilen eleştirilerin önemli bir kısmı bu duruma gönderme yapmaktadır.

Başarılı yaşlanma kavramının gerontolojide merkezi bir hale gelmesi ise John Rowe ve Robert Kahn'ın 1987 tarihli makalesinden sonra gerçekteşmiştir. MacArthur Vakfının desteğiyle yürütölen uzun soluklu çalışma, gerontoloji alanında en bilinen araştırmalardan biridir. Yayınlandığı ölkede geniş bir kültürel etki yaratmış, ayrıca ölkedeki araştırma gündemlerini de etkilemiştir (Holstein ve Minkler, 2003, ss. 787–788). Burada (Rowe ve Kahn, 1987) normal yaşlanma kategorisi altında olmak üzere, olağan (*usual*) yaşlanma ile başarılı yaşlanma arasında bir ayırım yapılması gerektiğine işaret eden araştırmacılar, bu iki kavram arasındaki farkları açıklamıştır. Buna göre normal yaşlanma, patolojik olmayan ancak yaşlılıkta tipik olarak görölen kayıpları ifade etmektedir. Olağan yaşlanmada dış faktörler yaşlanmanın etkilerini artırırken başarılı yaşlanmada dış faktörler ya nötr ya da olumlu etki yapmaktadır. Araştırmacılar; yaşlanma araştırmalarında kayıplara fazla odaklanıldığını, yaş grupları arasındaki heterojenliğe önem verilmediğini belirtmiş ve yaşa bağlı kötüleşmelerin pek çoğunun yaşam tarzı, alışkanlıklar ve diyet gibi dışsal faktörlerle açıklanabileceğini iddia etmiştir. Dolayısıyla, bu faktörlerdeki olumlu değişimler fonksiyonların geri kazanımı anlamına gelebilmektedir. Rowe ve Kahn (1997) başarılı yaşlanmayı temelde üç bileşene bağlamıştır: Hastalığın ve engelliliğin yokluğu, yüksek bilişsel ve fiziksel fonksiyonel kapasite ve hayata aktif katılım. Üç bileşenin kombinasyonunu başarılı yaşlanmanın anahtarı olarak öne sürmüş ve bu bileşenlerin ön göstergelerini tartışmışlardır. Bu çalışma, yaşlanmayı kayıp ve/veya eksiklik ekseninde ele almamasıyla bir paradigma değişiminin başlangıcına işaret eder. Daha önceki anlayış, yaşlanmayı yalnızca biyolojik ve bilişsel bir kötüleşme olarak çerçevelemektedir. Burada çevresel ve davranışsal değişikliklerle olağan yaşlanmanın etkilerinin değiştirebileceği ortaya konmuştur. Yaşlılık döneminde iyileşme ve gelişme kapasitesine vurgu yapılmıştır. Araştırmacılara göre başarılı veya başarısız olmak kişinin elindedir. Başarıya bireysel çaba ve seğıimler yoluyla erişilebilir (Rowe ve Kahn,

1987, 1997, 1998). Böylece iyi bir şekilde yaşlanma sorumluluğu büyük ölçüde bireye aktarılmıştır.

Büyük ilgi gören kavram hakkında sayısız makale yazılmış, modele yönelik çok sayıda öneri ve eleştiri sunulmuştur (Rowe ve Kahn, 2015, s. 593). Kavram, hala günümüzde gerontoloji literatüründe tartışmalara konu olmaya devam etmektedir. Öyle ki alanın önemli dergilerinden *The Gerontologist* 2015'te bir sayısını başarılı yaşlanma tartışmalarına ayırmıştır.¹⁵

2.5.1. Başarılı Yaşlanmaya Getirilen Eleştiriler Ya Da Başarılı Yaşlanmanın “Zararları”

Marty Martinson ve Clara Berridge (2015) 1987-2013 yılları arasında başarılı yaşlanma modeline getirilen eleştiri ve önerileri içeren çalışmalarını inceleyerek bunları dört kategoriye ayırmıştır. Modele getirilen eleştirilerin genel bir çerçevesini çizmesi bakımından çalışma önem taşımaktadır. Araştırmacılar, yaptıkları 25 yılı kapsayan incelemenin ardından, yaşlı olmanın tek bir ideal yolu olmadığı için ideal bir model oluşturmanın imkansız ve hatta yıkıcı olduğu sonucuna varmışlardır (2015, s. 66). Çünkü “normatif bir model tanımını gereği dışlayıcıdır” (s. 67).

İlk grup başarılı yaşlanma modelini ideal bir model olarak görmekle birlikte modele bir dizi ekleme önermiştir. Bu kategorideki eleştiriler, mevcut kriterler kullanıldığında başarılı yaşlanma oranının çok düşük olması sorununun çözümü için mevcut kriterleri gevşetmek ve eksik olan kriterleri ekleyerek modeli genişletmek yönünde iki öneri getirmektedir. Ancak Martinson ve Berridge, bu önerilerin kavramsal belirsizliği artırarak bir kaosa yol açacağını belirterek bunun yerine yaşlılığı her yönüyle anlamaya yarayacak daha gerçekçi ve faydalı yaklaşımlar oluşturulması gerektiğini savunmaktadır (2015, s. 65).

İkinci grup, araştırma kapsamında incelenen çalışmaların neredeyse yarısını oluşturmaktadır. Birinci gruba benzer şekilde, burada da başarılı yaşlanma kriterlerinin

¹⁵ İlgili sayıya ulaşmak için <https://academic.oup.com/gerontologist/issue/55/1> adresi ziyaret edilebilir.

dar kapsamı eleştiri konusudur. Ayrıca, farklı kültürel perspektiflerin eksikliğine de vurgu yapılmıştır. Modele sinmiş değer yargıları ve ahlaki yargılar, Batılı veya Amerika'ya özgü olduğu yönünde eleştirilmiştir (bkz. Holstein ve Minkler, 2003; Torres, 1999; Willcox vd., 2007). Bu kategoriye giren çalışmalar, başarılı yaşlanmaya ilişkin mevcut kriterler ile öznel değerlendirmeler arasındaki uyumsuzluğa dikkat çekerek başarılı yaşlanmanın nesnel kriterlerinin yanına yaşlı yetişkinlerin öznel anlayışlarının da eklenmesi gerektiğini savunmaktadır. Örneğin, Rowe ve Kahn'ın modelinde hastalık ve engellilik başarılı yaşlanmanın önünde kesin bir bariyerken yaşlı bireyler engelliliğin ve kronik hastalığın varlığında da kendilerini “başarılı” sayabilmektedir (Depp ve Jeste, 2006; Montross vd., 2006; Teater ve Chonody, 2020).¹⁶ Bu bağlamda, teori ve gerçek hayat deneyimleri arasındaki çelişkinin azaltılması için yaşlı nüfusun giderek artan çeşitliliğini ortaya koyacak bir yaklaşım olarak başarılı yaşlanmaya sübjektif bir bakışın getirilmesi, başarılı yaşlanmanın yaşlıların bizzat kendisi tarafından tanımlanması yönünde öneriler sunulmuştur (Bearon, 1996, s. 4; Bowling, 1993). Diğer bazı araştırmacılar ise bu noktada bireysel önyargıların devreye gireceği endişesini dile getirmektedir (akt. Franklin ve Tate, 2009, s. 8). Tüm bu anlaşmazlıklar göz önüne alındığında belki de başarılı yaşlanma akışkan bir konsept olarak düşünülmelidir (Phelan ve Larson, 2002, s. 1307).

Üçüncü kategoriye dahil çalışmalar kavrama eleştirel perspektifle yaklaşmış, başarılı yaşlanma fikrini reddederek daha adil ve kapsayıcı bir çerçeve talep etmişlerdir. Eleştirel gerontoloji altında sınıflandırılacak bu çalışmalarda model; yapısal bağlamları göz ardı ettiği ve neoliberal bir ideolojiye sahip olduğu konusunda eleştirilmiştir. Normatif, yaş ayrımcı (*ageist*), sağlamcı (*ableist*) ve birey odaklı temellere sahip olduğu iddiasıyla modele pek çok eleştiri getirilmiştir. Araştırmacılar modelin toplum ve birey üzerindeki olası etkilerine dikkat çekmiş ve sosyal adalete ilişkin endişelerini dile getirmişlerdir. Buna göre kişileri başarılı ve başarısız yaşlı kategorilerine yerleştirmek sistemik cinsiyetçilik, ırkçılık ve yaş ayrımcılığı gibi olguları görmezden gelmek anlamına gelmektedir (Katz ve Calasanti, 2015).

¹⁶ Engelliliğin direkt olarak başarısızlık olarak damgalanması, açık ki, sorunlu bir yaklaşımdır. Yaşlılığın bir sakatlık korkusu, sakatlık korkusunun ise bağımlılık korkusu olarak kabul edilebileceğini iddia eden Sharon Stone'a göre (2003) engelliliğe bakış değişmedikçe yaşlıların toplumun önemli bir üyesi olduğu fikri de yerleşmeyecektir.

Eğitimimiz, sigara ve alkol kullanımımız, kilomuz ve hatta savunma mekanizmalarımız üzerinde önemli düzeyde bir kontrole sahip olduğumuzu öne süren araştırmacılar (bkz. Vaillant ve Mukamal, 2001) sağlıklı gıda ile barınma koşullarına ve sağlık hizmetlerine erişim gibi konuları hesaba katmamaktadır. Kişinin yaşlılık dönemini büyük ölçüde belirleyecek maddi kaynaklara erişimi cinsiyet, ırk, cinsel kimlik gibi faktörler tarafından etkilenmektedir. Bu bağlamda, Stephen Katz ve Toni Calasanti (2015) eğitim düzeyleri eşit olduğunda dahi cinsiyetler ve ırklar arasında varlığını halen sürdüren ücret eşitsizliğine vurgu yapmıştır. Bu ve benzeri faktörler hesaba katılmadığında suçun kurbanı yüklenmesi, “başarısızlığın” kişiselleştirilmesi gibi bir durum söz konusu olabilir (Austin, 1991, s. 23). Oysa Rowe ve Kahn’ın modelindeki varsayımın aksine yaşlılık dönemi büyük oranda yapısal faktörler ve kişinin toplumsal konumu tarafından belirlenmektedir.

Martinson ve Berridge’in (2015) sosyal gerontoloji literatürünün sistematik derlemesine dayanan çalışmasındaki son kategoriye dahil edilen çalışmalar ise modelin Batılı değerlerini ve varsayımlarını reddederek Doğu felsefesine dayanan, daha kapsayıcı ve bireye odaklanan alternatif modeller sunmuşlardır. Bu gruptaki çalışmalar üçüncü kategorideki çalışmalarla benzer endişeleri paylaşmışlardır. Yaşlılığın engelsiz ve hastaliksız bir dönem olarak çerçevelenmesinin gerçek dışılığına vurgu yapılmış, bu tür yaklaşımların içselleştirilmiş yaşçılık gibi problemlere yol açarak yaşlılık dönemini olumsuz etkileyeceği fikri öne sürülmüştür. Bu noktada çözüm, yaşlılıktaki olası kayıpların kucaklandığı, maneviyata odaklanan bir yaşlanma anlayışı olarak görülmüştür. Budizm gibi Doğu felsefelerinden etkiler barındıran bu alternatif modeller, herkes için onurlu bir yaşlılığı hedefleyen bütüncül ve evrensel yaklaşımlar önermiştir (Martinson ve Berridge, 2015, ss. 64–65).

Eleştirilerin bir kısmı ise direkt olarak “başarı” kelimesinin kendisine yöneltilmiştir. Başarı kişisel olduğu kadar toplumsaldır, zira “başarı bir eyleme gösterilen toplumsal bir tepkidir” (Iutovich, 1988, s. 5). Toplum tarafından önemli kabul edilen başarılar, maddi veya manevi olarak ödüllendirilir. Bu yolla toplumda kabul gören değerler ortaya konur ve yeniden üretilir. Bu anlamda başarı, bir sosyal statü belirtisidir. Toplumsal değerlere direkt olarak bağlı olduğundan anlamı zamana ve toplumsal gruba göre

değişiklik göstermekte ve sürekli bir yeniden inşaya tabi olmaktadır (Iutovich, 1988; Nugin ve Onken, 2010). Martha Holstein ve Meredith Minkler (2003) doğrudan modelin ismine gönderme yaparak “başarılı yaşlanma” olarak adlandırılmasaydı modelin olduğu gibi kalabileceğini ifade etmiştir. Araştırmacılar, başarı ifadesinin kullanılmasının modelin olabildiğince sağlıklı yaşamaya yönelik tavsiyeler verme niyetinden sapmasına neden olduğu görüşündedir. Kelimelerin bir şeyi nasıl algıladığımız üzerindeki kaçınılmaz etkisi düşünüldüğünde konunun önemi görünür olmaktadır. Başarı, şeyleri hiyerarşik olarak sıralayan ve ahlaki değer atfeden bir terimdir. “Başarısız” sayılanlar baskın toplumsal değerlere uymadıkları için değersizleştirilirken başarıyı getirecek seçimlerde bulunmadıkları ve kimi erdemlere sahip olmadıkları yönünde suçlanırlar. Bu arada toplum üyeleri, kimin değerli kimin değersiz olduğunu öğrenirken bu hiyerarşideki yerini de değerlendirir. Böylece başarılı yaşlanma kazanan ve kaybedenleriyle bir rekabet oyunu haline gelmektedir (Dillaway ve Byrnes, 2009; Holstein ve Minkler, 2003; Rozanova, 2010). “Başarılı” olan tanımlanırken bazı bedenler, zihinler ve yaşayış biçimleri de “başarısız” olarak tanımlanmaktadır. Buradaki başarı anlayışı oldukça dışlayıcıyken başarısızlık etiketinin kapsamı bir hayli geniştir. Sonuçta Rowe ve Kahn, yaşlılığa farklı bir bakış açısı getirmiş ancak yeni bir disiplin aracı olarak başarılı ve başarısız yaşlanma ikiliğini de ortaya çıkarmıştır (Martinson ve Berridge, 2015, s. 65; Rubinstein ve de Medeiros, 2015, ss. 38–39; L. Sandberg ve Marshall, 2017, s. 3) Rowe ve Kahn, başarılı yaşlanma modelinde başarılı olmak için gerekli sermayeye sahip sınırlı bir kesime seslenirken başarılı yaşlanmayan veya yaşlanamayacak olanlarla ilgili bir politika gündemi yaratmamakla eleştirilmiştir (Rubinstein ve de Medeiros, 2015).

Başarılı yaşlanma paradigmasının belki de en önemli olası etkilerinden birisi yaşlılara yönelik politika üretimi alanında ortaya çıkmaktadır. Başarılı yaşlanma modeline gösterilen medya ilgisi modelin yankılarını artırmış, başarılı yaşlanma araştırmalarına verilen fon destekleri de konseptle ilişkin yeni çalışmaların filizlenmesine katkı sağlamıştır (Holstein ve Minkler, 2003, ss. 787–788; Martinson ve Berridge, 2015, s. 66). Tüm bunların yanında, bu yeni paradigmanın giderek sayıları artan yaşlı nüfusu sistem üzerinde potansiyel bir yük olarak niteleyen neoliberal değerler ve politik söylemlerle büyük oranda uyumlu olması başarılı yaşlanma ve benzeri normatif

modellerin benimsenmesine yol açmıştır (Rozanova, 2010, s. 213; L. Sandberg ve Marshall, 2017, s. 3). Yaşlı nüfusun artışı ile özellikle emeklilik harcamalarının, sağlık ve sosyal hizmet maliyetlerinin ekonomiye bindireceği varsayılan yük ile ilgili endişeler Alan Walker'a göre neoliberal ideolojiden kaynaklanmaktadır. Ekonomik büyüme ve bireysel sorumluluğu öne çıkaran neoliberal politikalar, nüfus yaşlanmasının bir yük olarak algılanmasına yol açmaktadır. Walker, refah devleti karşıtı politikaların meşru bir zemine oturtulması için nüfus yaşlanmasının sonuçlarının çarpıtıldığını iddia etmektedir. Neoliberalizmin şekillendirdiği politik kararlar toplumun nüfus yaşlanmasına nasıl baktığı üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Topluma yerleşmiş bu tür algılar sonuçta, kuşaklar arası çatışma gibi sorunları körükleme ihtimali taşımaktadır (Walker, 1990). Bunların yanında artan eşitsizlik, işsizlik ve zayıflayan emeklilik güvencelerinin de 70'lerde başlayan ve genişletilerek sürdürülen neoliberal politikaların ürünü olduğu öne sürülmektedir (Polivka, 2012). Neoliberal düzende refahı önceleyen politika ve sosyal güvencelerin sürdürülmesi Larry Polivka ve Baozhen Luo'ya göre (2015) imkansızlığa dönüşmüştür. Yaşlı nüfus için neoliberalizm ekonomik ve psikolojik bir tehdit oluşturmakta ve toplumsal dayanışma imkanlarını ortadan kaldırmaktadır (Polivka, 2011).

Neoliberal politik ideallere uygun olarak, başarılı yaşlanma misyonu bireye, yaşlı bakımı işi ise aileye (özellikle de aile içindeki kadınlara) aktarıldığında devletin bakım ve sağlık hizmeti sağlama gibi yükümlülükleri hafifletilmiş olur ve bu yöndeki talepler de dolaylı yoldan azalır. Dolayısıyla ilişkili politikaların üretilmesi süreci de kesintiye uğrar. Hastalık, sakatlık veya herhangi bir görünür yaşlılık belirtisi göstermek kişinin "suçu" haline geldiğinde bu alanda politika çalışmaları da bir bakıma gereksiz hale gelir (Holstein ve Minkler, 2003, s. 792). Bunun yerine bireyler, iyi yaşlanmalarını sağlayacak kişisel tercihler yapmaya ve yaşlanma karşıtı ürün ve hizmet tüketimine yönlendirilir.¹⁷ İyi yaşlanmak gençlik idealleri ile sıkı sıkıya bağlıdır. Günümüz kültüründe sağlıklı, dinamik ve üretken gençlik ideali yaşlıların önünde gerçekçi olmayan bir hedef olarak belirlemektedir. Yaşlı birey kendinden daha gençlere benzerliği ve toplumsal normlara uyumu ölçüsünde başarılı sayılmaktadır. Bu da kaçınılmaz bir

¹⁷ Yaşlılık ve yaşlılıkla ilişkilendirilen ölüm; tıp, sağlık sektörü ve medyanın iş birliğiyle olabildiğince gözden uzak tutulmaya, engellenmeye ve mümkünse ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Ölümü, hastalığı, yaşlılığı inkar etmeye yönelik bu eğilim toplumda gittikçe yaygınlaşmakta, bu idealin gerçekleşmesi için ciddi miktarda kaynak harcanmaktadır (Castells, 2008, ss. 596–598).

“başarısızlığı” beraberinde getirmektedir. Rekabeti öne çıkararak, güçlü ve başarılı olanın yüceltildiği erkek egemen toplumlarda, yaşlılar zayıf olmakla etiketlenmektedir. Ekonomik bir bakış açısıyla değerlendirilerek yaşlıların gelecek potansiyeli düşük olduğu yönündeki yaklaşım, yaşlılar yerine gençlere yatırım yapılması ile sonuçlanmaktadır. Bu tür çerçevelenmeler yaş ayrımcılığının toplumda yaygınlaşmasına yol açmakta ve politika yapım süreçlerini olumsuz etkileme tehlikesini taşımaktadır (Ng ve Lim-Soh, 2021). Richard Sennett, daha önce refah devletinin üstlendiği sorumlulukların kişiselleştirilmesine ilişkin şu ifadeleri kullanır: “‘Yeni insan’ bağımlılıktan sakınmakla övünüyor ve refah devleti reformcuları bu tutumu model alıyor; herkes kendi kendinin tıbbi danışmanı ve emeklilik fonu yöneticisi oldu. Pratikte bu durum, tıpkı özel işletmelerde olduğu gibi, kamusal sorumluluğu azaltıyor” (2009, ss. 73–74).

İnsani değerlerin verimlilik ve kâr ile zarar gibi kavramlar ile ölçüldüğü neoliberal kapitalist düzende yaşlılar bir değer üretiyor gibi görülmemektedir. Neoliberal politikalarla sorumluluk devletten bireye ve aileye aktarıldığı için birey kendi “başarısız” yaşlılığı için suçlanabilir hale gelir. Zygmunt Bauman (2019) tıpkı diğer pek çok şey gibi bedenlerinin sorumluluğunun da bireye yüklendiğini vurgulamaktadır: “Bedeninize düşünceli ve özenli davranmanız gerekir; bu görevinizi ihmal ederseniz kendinizi suçlu hissetmeniz ve bundan utanmanız gerekir. Bedeninizdeki kusurlar sizin suçunuz ve sizin ayıbınızdır. Fakat günaha tanınmanın yolu, yalnızca ve yalnızca o günahı işleyen elindedir” (2019, s. 109). Günümüzde yaşlı özneler neoliberal bir zorlama olarak kendine yatırım yapmaya teşvik edilmektedir. Yaşlılık dönemine ilişkin söylem; bireysel sorumluluk, kişisel bakım ve girişimcilik gibi neoliberal idealler çerçevesinde oluşturulmaktadır (Shimoni, 2018).

Rowe ve Kahn (2015) bazı eleştirilere yanıt niteliğindeki makalede başarılı yaşlanma modelinin ilk halinin cinsiyet, ırk, cinsel yönelim ve sosyoekonomik faktörler gibi faktörleri göz önüne almadığını kabul etmiştir. Eleştiriler, modeli tasfiye etmek yerine geliştirmek ve gelecekteki araştırmalara ışık tutmak için kullanılabilir öneriler olarak değerlendirilmiştir. Araştırmacılar yalnızca bireye yaptıkları vurguyu değiştirerek başarılı yaşlanma için toplumsal düzeyde de değişikliğin gereğini vurgulamıştır. Hızla

yaşlanarak değişen yeni nüfus yapısına uygun olmayan temel toplumsal kurumlara ve işleyişe yönelik radikal değişiklikler önermişlerdir. Buna göre, başarılı yaşlanmanın önündeki toplumsal engeller kalktığında bireysel olarak başarılı yaşlanma da mümkün olacaktır (s. 594). Kahn ise modelin yaşlı nüfusu başarılı ve başarısız olarak işaretleyerek istenmeyen olumsuz sonuçlara yol açabileceği yönündeki eleştirilere katılmakla birlikte bunun modele içkin bir özellik olmadığını öne sürmüştür. Aksine sorunun temelinde Amerikan kültürünün ikilikler üzerine kurulu düşünce yapısı yatmaktadır. Aslında modelin amacının yaşlı nüfusu tanımlamak değil, insanları iyi bir yaşlılık sürmeleri için teşvik etmek olduğunu belirtmiştir (Kahn, 2002, ss. 725–726). Bu noktada mevcut haliyle problemlerden bahsetmekten kaçınan, yapısal koşulları hesaba katmayan ve dünyadaki yaşlıların pek çoğunu dışarıda bırakan normatif bir modelin bu amaca nasıl hizmet edeceği sorusu ortaya çıkar (Martinson ve Berridge, 2015, s. 66; Rubinstein ve de Medeiros, 2015, s. 41). Görülüşü üzere, başarılı yaşlanma yaklaşımı ile ilgili pek çok tartışma yürütülmüş, model eleştirilere konu olmuştur. Bu noktada, kapitalist değerler ile beslenmiş bu ve benzeri model ve yaklaşımların değerli ve anlamlı bir yaşlanma deneyimine yol açması mümkün görünmemektedir. Yaşlılık üzerine düşünülürken veya konuyla ilgili politika çalışmaları yapılırken alternatiflerin aranması, eleştirel yaklaşımların ve farklı bakış açılarının tartışmaya dahil edilmesi zorunluluk olarak görülmelidir.

Türkiye bağlamında yaşlanmaya ilişkin vizyon ise ilgili literatürde başarılı yaşlanma, aktif yaşlanma veya kaliteli yaşlanma gibi kavramlar çerçevesinde ortaya konulmaktadır. Türkiye’de başarılı yaşlanmayı merkezine alan çeşitli çalışmalar incelendiğinde bunların çoğu zaman nicel yöntemlere dayandığı, anket tekniğinin uygulandığı görülmektedir (örn. A. Aydın ve Aydın Sayılan, 2022; Demir Erbil ve Hazer, 2021; Demirağ vd., 2023; Hazer ve Ateşoğlu, 2019; Işık vd., 2021; Kandemir, 2023; Polat ve Delibaş, 2021; Yüksel vd., 2021). Bu araştırmaların pek çoğunda ise Başarılı Yaşlanma Ölçeği kullanıldığı görülmektedir. Gary T. Reker tarafından oluşturulup Oya Hazer ve Fahri Özsungur (2017) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçek, başarılı yaşlanmayı iki faktöre ayırmaktadır: Sağlıklı yaşam biçimi ve sorunlarla mücadele etme. Bu faktörlerin altına yerleştirilen maddeler incelendiğinde başarılı yaşlanmanın büyük ölçüde yaşam tarzı tercihlerine ve kişisel çabaya dayandırıldığı

görülmektedir. Hastalık ve sakatlıktan kaçınmak için çaba göstermek, bedeni ve zihni korumaya çalışmak, sağlıklı alışkanlıklar geliştirmek, her türden zorlukla mücadele için kişisel kaynakları kullanmak, bağımsız ve aktif olmak gibi eylemler başarılı yaşlanmanın göstergesi olarak ortaya konmuştur. Bu ölçek yaşlılık üzerine düşünürken kullanılan bir çerçeve olarak işlev görmekte ve konuya yönelik bakış açısını açık etmektedir. Arun, sosyal bilim alanında yaşlılığı konu alan çalışmaların daha önceden tıp ve biyoloji alanlarında başlayan yaşlanma çalışmalarının perspektifinden etkilendiğini vurgulamaktadır. Türkiye'nin sosyal bilim alanına da sirayet eden yaşlanmanın bir hastalık olduğu, önlenmesi veya iyileştirilmesi gerektiği yönündeki bu yaklaşım nedeniyle yaşlanma kesişimsel niteliği dikkate alınmadan, tek boyutlu bir şekilde ele alınabilmektedir. Arun'a göre başarılı yaşlanma gibi kuramlar da bu paradigmadan beslenmektedir (2021, s. 9).

Türkiye'de başarılı yaşlanma anlayışını içeren çalışmaların bazılarında örnekler vermek mümkündür. Daha yüksek sağlık okuryazarlığına sahip olan yaşlıların daha başarılı yaşlandığını bulgulayan bir çalışmaya göre (Hazer ve Ateşoğlu, 2019) sağlık okuryazarlığının artmasıyla kişi sağlık hizmetlerini daha iyi anlayacak ve kişisel sağlıklarında daha aktif bir rol oynayacaktır. Fakat araştırma, sağlık ve bakım hizmetlerine erişimdeki eşitsizlikler ile bunların sebeplerine değinmemekte ve başarılı yaşlanmanın sorumluluğunu bireye aktaran anlayışı sürdürmektedir. Spiritüel iyi oluşun başarılı yaşlanmayı yordadığını ortaya koyan diğer bir çalışmada (Yüksel vd., 2021) ise başarılı yaşlanma ile aylık gelir düzeyi arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Araştırma, kendiyi barışık ve stresten uzak bir yaşam sürdürmenin önemini vurgulamaktadır. Burada, iyi oluşun önünde duran yapısal sorunlara değinilmeyerek sorun psikolojikleştirilmiş, başarılı yaşlanma için kişisel reçeteler sunulmuştur. Sinop ili örneği üzerinden yapılan araştırma (Işık vd., 2021) benzer bir yaklaşımla kişisel davranış değişiklikleri ve baş etme becerilerinin geliştirilmesinin önemini öne çıkartmaktadır. Çalışma, yüksek eğitim düzeyi ve ekonomik durumun sorunlarla mücadele etme becerisi üzerindeki olumlu etkisine de vurgu yapmaktadır. Yaşlıların aktif ve başarılı yaşlanma uygulamalarını benimseyip benimsemediklerini ölçen çalışmaya (Demirağ vd., 2023) göre başarılı yaşlanma düzeyi yeterli değildir. Bunun geliştirilmesi için ise bireylerin bu konuda farkındalıklarının artırılması ve sağlıklı

yaşam alışkanlıklarının kazandırılması gerekmektedir. Araştırmanın ölçtüğü aktif yaşam uygulamaları; düzenli sağlık kontrolü ve kanser taraması yaptırmak, yürüyüş yapmak, yüzmek, bisiklete binmek, süt ürünleri ve sebze tüketmek gibi davranışlardan oluşmaktadır. Bu noktada, bu türden uygulamaları hayata geçirebilmek için gereken ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye düzeyleri üzerinden bir tartışma yürütmenin zorunluluğu ortadadır. Sonuç olarak “başarılı” bir yaşlılık için gereken kaynaklar ve eşitsizlikleri üreten toplumsal yapılar tartışma konusu edilmedikçe yaşlılığa gerçekçi bir kavrayışla yaklaşmak ve kapsayıcı politikalar üretmek mümkün değildir. Öte yandan, yalnızca nicel veriler ortaya koyarak bu verilere dayandırılmış yüzeysel öneriler sunan çalışmalar yaşlılık dönemini anlamak ve iyileştirmek için yeterli görünmemektedir.

Damla Yazar'ın belediyelerin aktif yaşlanma söylemlerine odaklandığı tez çalışması (2022) Türkiye’de yaşlılığa bakışı ortaya koymasından önem taşımaktadır. 11 belediyenin 15 çalışanıyla yapılan derinlemesine görüşmelere dayanan çalışmada aktif yaşlanma söylemlerinin belediye çalışanları tarafından içselleştirildiği görülmüştür. Aktif yaşlanmaya ilişkin söylemlerde çeşitli farklılıklar saptanmış olsa da yaşlanma sürecinin geciktirilebileceği fikri genel kabul görmektedir. Aktif yaşlanma belediyeler tarafından ulaştırılması gereken bir ideal olarak benimsenmiştir. Bu söylemlerde geleneksel yaşlı imgesi, yerini bağımsız ve kendine güvenen yaşlı özneye bırakmaktadır. Neoliberal söylemler doğrultusunda yeniden inşa edilen bu yaşlı öznelliğine kişisel gelişim, öz-bakım ve öz-yönetim davranışları dahil edilmektedir. Bu bağlamda yaşlılığın iyi bir şekilde yönetilmesi yaşlı bireyin sorumluluğu olarak görülmüştür. Yazar, kendine yeten makbul yaşlının, önceleri bu konudaki birincil aktör olarak görülen ailenin bakım verme kapasitesinin azalışını ikame etmek üzere ortaya çıktığını tespit etmektedir. Bu inşa yoluyla yaşlı özne, bakım kapasitesi gittikçe azalan aileye ve topluma “yük olmaktan” kaçınmaya teşvik edilmektedir. Yazar’a göre, yerinde yaşlanma politikaları da aktif yaşlanma söylemlerinin bir parçası olup kamu harcamalarının en aza indirilmesi amacıyla yürütülmektedir. Yaşlıların evinde veya mahallelerinde tutmayı hedefleyen bu politik mekanizma, enformel aktörlerin ve bireysel olarak yaşlıların bakım sorumluluğunu artırmaya yaramaktadır. Verimlilik ve üretkenlik gibi söylemlerin belediye çalışanlarının söylemlerinde sıklıkla yer bulduğunu belirten yazar, küresel neoliberal söylemlerin yayılmacı ve hegemonik niteliğine dikkat

çekmektedir. Batı'daki söylemin aksine, Türkiye bağlamında yaşanan nüfusun işgücü piyasası ile ilişkisi sorunsallaştırılmamıştır. Yaşlı özneler daha çok özgüvenlerini ve psikolojik sağlıklarını iyileştirilmeye teşvik edilmekte, girişimci bir benlik inşası kurulmamaktadır. Bunun sebebi Türkiye'de gençlerin işgücü piyasalarının taleplerini halen karşılayabilmesi olarak yorumlanmıştır. Fakat yaşlılarla ilişkili politika ve planlarda “yaşlı ekonomisi” öne çıkarılan bir maddeyi oluşturmaktadır. Örneğin, I. Yaşlılık Şurası'nın sonuç bildirgesinde¹⁸ ortaya konduğu üzere; yaşlı işgücünün istihdamının desteklenmesi, yaşlıların daha uzun süre işgücünde kalmasını sağlayacak hizmet ve uygulamaların geliştirilmesi ve yaşlı nüfusun üretici ve tüketici olarak rolünün, “gümüş ekonomi”nin dikkate alınması bir hedef olarak belirlenmiştir. Dünya Sağlık Örgütü'nün yaşlanma ile ilgili kalkınma hedeflerini değerlendiren Reyhan Atasü-Topçuoğlu (2019) yoksulluk sorununa çözüm olarak yaşlı nüfusun işgücüne katılımının artırılmasının öne çıkarıldığını ifade etmektedir. Bu bağlamda esnek emeklilik yaşı, emekliliğin ertelenmesi, çalışma yıllarının artırılması ve yaşlılıkta çalışmanın bir norm haline gelmesi söz konusu olmaktadır. Atasü-Topçuoğlu, Türkiye ve Yunanistan'daki ekonomik krizlere bir çözüm olarak emeklilik yaşının uzatılmasını örnek göstermektedir (2019, ss. 97–98).

Özetle, Türkiye'de yaşlılığa bakış açısı neoliberal kapitalist sistemin mantığı ve değerleriyle büyük ölçüde uyumlu görünmektedir. Bireycilik, verimlilik, kişisel sorumluluk ve kendini geliştirme gibi değerler öne çıkarılmaktadır. İyi bir yaşlılık için sorumluluğu kişiselleştirme eğilimi hakimdir. Bu bağlamda yapısal sorunlar göz ardı edilerek bunlara bireysel çözümler sunulmaktadır. Yaşlılık bireysel bir risk ve toplumsal bir kriz olarak görülmektedir. Yaşlanma bireysel olarak mücadele edilecek bir şeyken devletler için önem alınması gereken bir kriz riski anlamına gelmektedir (Atasü-Topçuoğlu, 2019). Fakat Arun'un ifadesiyle mevcut yaklaşımın tersine, “yaşlılığı bir imkan olarak sunan politikalar”ın üretilmesi gerekmektedir. Arun, yaşlılığı bir sorun değil, imkan olarak öne çıkaracak politikaların neredeyse toplumun her alanında önemli değişiklikleri gerektirdiğini ifade etmekle birlikte bu denli zayıf bir sosyal devlet

¹⁸ İlgili metne <https://www.aile.gov.tr/media/6168/i-yaslilik-surasi-sonuc-bildirisi.pdf> adresinden ulaşılabilir.

anlayışının böyle bir şeyi imkanı kılmasının mümkün olmadığını da vurgulamaktadır (Arun, 2008).

2.6. GENEL DEĞERLENDİRME

Nüfus yaşlanması Türkiye de dahil pek çok ülke için önemli bir gelişme olarak öne çıkmaya başlamıştır. Nüfus yapısında meydana gelen ve meydana geleceği öngörülen değişiklikler kaçınılmaz olarak toplumsal, ekonomik ve kültürel yapıda da değişiklikleri beraberinde getirecektir. Bu değişikliklerin ne yönde gerçekleşeceği ise büyük oranda kapitalizme içkin değer yargıları tarafından belirlenecektir. Ne koşulda ve ne pahasına olursa olsun kârını en çoklaştırmayı ana hedefi haline getiren kapitalist sistemde yaşlı nüfus sistemin devamlılığı açısından verimsiz olarak görülmektedir. Yaşlıların topluma, özellikle ekonomik açıdan yük getirdiğine veya getireceğine dair kabuller yaşlı nüfusun değersizleştirilmesine yol açmaktadır. Kapitalizmin gerektirdiği hıza ayak uydur(a)mayan, sistemin taleplerini karşılamayan yaşlılar gözden çıkarılmaktadır. Refah devleti uygulamalarının azalma eğilimi gösterdiği günümüz düzeninde yaşlılar ihtiyaçları olan bakım ve sağlık gibi hizmetlerden de mahrum kalabilmektedir. Yaşlı nüfusun toplumsal bir sorun olarak gören söylemlerin, negatif kalıp yargıların dolaşımında olması da yaşlılara ilişkin toplumsal algıyı ve yaşlıların kendilik algılarını olumsuz anlamda etkilemektedir. Yaşlılar yeniliklerin gerisinde kalan, yavaş, verimsiz, yardıma muhtaç olarak görülmekte ve başarılı yaşlanmaya teşvik edilmektedir. Yalnızca ekonomik sistemi değil, gündelik hayatı da saran kapitalist mantık kendini başarılı yaşlanma anlatılarında da göstermektedir. Yaşlılar başarısızlıkla suçlanarak ıskartaya çıkarılmamak için başarılı yaşlanmaya, bireysel sorumluluk olarak sistem içindeki değerlerini artırmaya çalışmaya zorlanmaktadır. Tüm bunlar yaşlılığın özgün bir deneyim olarak yaşanmamasına, yaşlılık deneyiminin insaniliğinin ortadan kaldırılmasına ve bu dönemin hak ihlalleri ve eşitsizlikler barındırmasına neden olmaktadır. Diğer bölümde yaşlılığın yeniden tahayyül etmenin yolu queer bir yönelimle açılmaya çalışılmaktadır. Queer pratiklerden ve teoriden doğan bilgiler, başka türüsünü düşünmenin ve yapmanın mümkün ve hatta zorunlu olduğunu göstermektedir. Yaşlılık bağlamında kapitalist zamana karşı bir alternatif olarak queer zaman anlayışı ortaya koyulacak, queer bir yaşamın olasılıkları tartışılacaktır. Queer zaman, kapitalist

başarı anlayışına karşı konumlanan ve kurumsallaşmış yaşam seyri ile normatif zaman algılarının ötesinde bir zaman anlayışına işaret etmektedir.

3. BÖLÜM

QUEER YAŞLILIK

Queer olmak farklı bir yaşam sürmek anlamına gelir. Ana akımla, kâr marjlarıyla, yurtseverlikle, ataerkiyle ya da asimilasyonla bir ilgisi yoktur.*

Anonim, *QUEERS READ THIS*

İngilizcede “garip”, “anormal”, “tuhaf”, “değişik” gibi anlamlara gelen queer, 1990 ve sonrasında yaygın bir biçimde kabul görmeye ve kullanılmaya başlamıştır (Jagose, 2017, s. 97). Fiil formunda kullanıldığında “bozmak”, “berbat etmek” gibi anlamlara gelen kelime, bazı bağlamlarda “mide bulandırıcı” anlamına gelecek şekilde de kullanılmıyordu. İlk kullanımları cinsellikle ilgili olmayıp genel bir norm dışılığına gönderme yapmaktaydı. Queer, 19. yüzyıldan itibaren eşcinsel erkekleri tanımlayan bir hakaret ifadesi olarak kullanılmaya başlanmıştır (Brontsema, 2004, s. 2; Dynes, 2016). Terim, “çağırdığı özneyi utandırmak ya da bu utandırıcı çağırma üzerinden bir özne üretmek” (Butler, 2014, s. 318) amacıyla kullanılmıştır. Önceki kullanımları çoğu zaman pejoratif bir nitelik taşıırken sonradan LGBT+ topluluklar ve aktivist çevreler tarafından sahiplenilip geri kazanılmış¹⁹ bir kelimedir (Brontsema, 2004). Günümüzdeki anlamıyla queer, hem norm dışı sayılan cinsel kimlikleri ifade eden bir şemsiye terim olarak kullanılmakta hem de bir teorik model olarak tanımlanabilmektedir (Jagose, 2017, s. 9). Queer, tarihsel süreç içinde anlamı ve kullanım alanları değişen ve halen değişimini sürdüren bir kavramdır. Kullanıldığı bağlama göre anlamı değişebilir, çeşitli anlamlara gelecek şekillerde kullanılabilir. Kavramın tanımının ne olduğu yönündeki belirsizlik ve esneklik onun en temel kurucu özelliği olarak kabul edilmektedir. Her daim oluşum sürecinde olan bir kavram olarak queer, sabitlenmeye ve tanımlanmaya büyük ölçüde direnç göstermektedir. Bu nedenle tanımı, anlamı ya da değeri konusunda bir fikir birliğinden söz etmek mümkün değildir (Jagose, 2017).

* Yazar tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

¹⁹ Dilsel yeniden kazanım (*linguistic reclamation*), aşağılama amacıyla kullanılan bir ifadenin hedefleri tarafından benimsenip sahiplenilerek olumlu bir şekilde kullanılmaya başlanması olarak açıklanabilecek bir stratejidir. Robin Brontsema’ya göre bu, dilsel hegemonyaya karşı kendini tanımlama hakkını öne süren bir öz-özgürleşme hareketi olarak düşünülebilir (Brontsema, 2004). Örneğin, Türkiye’de kullanılan “velev ki ibneyiz” sloganı buna benzer bir stratejik hamleyle işaret etmektedir.

Çalışmanın son bölümünde öncelikle queer teorisinin ortaya çıkmasını mümkün kılan tarihsel süreci anlamak adına queere gelene kadar ortaya konmuş hak mücadelelerinin tarihi kısaca anlatılacaktır. Queer teorisinin ilgi alanları ve tarihsel kaynakları anlaşıldıktan sonra queerin ne anlama geldiği tartışılacaktır. Queer politikanın kapsamına ve amaçlarına değinildikten sonra, yaşlılık meselesi queer bir bakışla merkeze alınacaktır. Yaşı ve yaşlılık bilimini queerleştirmenin gerekliliğini öne süren çalışma, queer teorisinin yaşlılık için ne anlama gelebileceğini sorgulamaktadır. Queer zaman fikrini yaşlılık bağlamında değerlendiren çalışmanın bu son bölümünde kapitalist zaman ve başarı anlayışına, krononormativiteye, düz çizgisel zamana karşı yaşlılığı farklı bir şekilde tahayyül etmenin yolları, queer bir yönelimin potansiyelleri araştırılmaktadır.

3.1. QUEER TEORİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Queer teori ve aktivizmin ortaya çıkışını kendinden önceki hareketlerden ayrı düşünmek mümkün değildir. Nitekim queer hem kendinden öncekilerin bir devamı niteliğindedir hem de onlardan bir kopuşa işaret etmektedir (Jagose, 2017, s. 97). Bu nedenle öncelikle queerin ortaya çıkmasını sağlayan bağlamı oluşturan sürece göz atmak yerinde olacaktır. Queer hareketin mümkün hale gelebilmesi için öncelikle homofil hareket ve eşcinsel özgürlük hareketinin ortaya çıkması gerekmiştir.

İlk kez 19. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan homofil hareketler, eşcinselliğe karşı hoşgörünün artırılmasına yönelik çalışmalara önyak olmuştur. Bu örgütlenmeler eşcinselliğin yasallaşması için politik reformlar için çalışmış, eğitim programları düzenlemiştir. Hareket, eşcinselliğin doğuştan ve zararsız bir özellik olduğu fikri etrafında örgütlenmiştir. Eşcinselliğin bir üçüncü cinsiyet olduğu fikri bu dönemde dolaşımındadır. Heteronormatif söylemi yeniden üreten, eşcinselliği hastalık olarak gören uzmanların görüşlerine sıklıkla başvurulmuş, bu görüşler saygıyla karşılanmıştır. Bu noktada eşcinselliğin anormal olduğu fikriyle barışık, devrimci bir nitelikte olmayıp muhafazakar eğilimler gösteren bir örgütlenmenin var olduğu söylenebilir. Homofil örgütlenmelerin çoğu, daha çok erkek eşcinsellerden oluştuğundan onların sorunları

merkeze alınmıştır. Bunlar asimilasyonist değerler benimsediği ve geleneksel normları desteklediği gibi gerekçelerle eleştirilmiştir. Sonuçta, eşcinsel özgürlük hareketin bu harekete karşı olarak ortaya çıktığı söylenebilir (Jagose, 2017, ss. 35–43).

Daha önceki hareketlerin uyum göstermekten yana tavırları zamanla topluluk içindeki eşcinsellerin eleştirilerine konu olmuştur. Homofil örgütler, toplumsal düzene tehdit oluşturmamayı önemseyen yöntemlerle yasal ve toplumsal kazanımlar elde etmeye odaklanmışlardır. Statüko için sorun teşkil etmeyen, zararsız, tıpkı heteroseksüeller gibi örnek ve saygın yurttaşlar olduklarını kanıtlamaya girişmişlerdir. Bu uysal tavır, topluluk içinde huzursuzluklara neden olmuş, daha radikal grupların ortaya çıkarak harekete geçmesine yol açmıştır. Bu yeni gruplar homofil grupların aksine hoşgörü ve kabul kazanmak üzerinden yürütülen politikalarla ilgilenmemişlerdir. Eşcinselliğin marjinal ve patolojik olarak imlenmesine karşı çıkarak ikincilleştirilmeyi reddetmişlerdir. Bu dönemde eşcinsellerin tıpkı heteroseksüeller gibi oldukları fikrinin aksine farklılık üzerinden bir söylem oluşturulmuştur. Homofil harekettten farklı olarak eşcinsel özgürleşme hareketi, eşcinsel kimliğini açıkça benimseyerek bir onur meselesi haline getirmiştir. Geleneksel toplumsal yapı, kurum ve değerlere karşı çıkarak bunların radikal bir şekilde dönüştürülmesi gerektiği ifade edilmiştir. Normatif cinsiyet ve toplumsal cinsiyet fikirleri ve rolleri reddedilmiştir. Bu nedenle bu hareketin devrimci hedeflerle eyleme geçtiği söylenebilir. Kendi dönemine göre radikal sayılabilecek böylesi bir hareketin ortaya çıkması dönemin şartlarıyla yakın ilişki içindedir. 60'larda ortaya çıkan yeni sol hareketler ve beraberinde getirdikleri yeni örgüt yapıları ve direniş pratikleri, eşcinsel harekete hem örnek olmuş hem de oluşması için uygun zemini sağlamıştır. Hippiler, savaş karşıtları, kadın hareketi, radikal öğrenci hareketleri ve siyahilerin oluşturdukları politik örgütlenmeler özgürleşme hareketinin tetiklenmesine olanak vermiştir. Ayrıca 27 Haziran 1969'da *Stonewall Inn* isimli gey ve *drag* bara yapılan baskın ve bunun sonrasında meydana gelen direniş ve isyan eylemleri, eşcinsel özgürleşme hareketi için bir dönüm noktası olarak kabul edildiği için sembolik bir öneme sahiptir. Halen her 27 Haziran'da anılan *Stonewall*, homofil hareketin

siyasetinden bir ayrışmayı imlediğinden kimi zaman eşcinsel özgürleşme hareketinin kökeni olarak anılmaktadır (Jagose, 2017, ss. 45–59).²⁰

Oldukça radikal politik hedeflerle devrimci bir hareket olarak ortaya çıkan eşcinsel özgürlük hareketi, zamanla bu özelliğini yitirerek asimilasyoncu siyasete doğru bir yönelim göstermiş, muhafazakar bir kimliğe bürünmüştür. Yalnızca eşcinselleri değil herkesi özgürleştirecek bir cinsel devrim ideali, 1970’lerin ortalarından sonra yerini yurttaşlık hakları temelli bir siyasete bırakmıştır. Evrensel politik hedeflerin yarattığı hayal kırıklığı ve böylesi stratejilerin etkinliğinin sorgulanır hale gelmesi ile birlikte hareket, önceliğini küreselden yerele doğru kaydırmıştır. Bu bağlamda stratejiler ve diğer önceliklerde de bir değişim söz konusu olmuştur. Homofil örgütlenmelerin taleplerine benzer bir şekilde eşcinsellerin meşru bir azınlık grubu olarak kabul edilmesi yönünde bir talep ortaya çıkmıştır. Eşcinsel kimliğinin tanımı zamanla daha önce tanıma dahil olanları dışarıda bırakacak şekilde daralmış, bu durum daha marjinal sayılan grupların sindirilmesi ile sonuçlanmıştır. Örgütlenme içindeki açık ve örtük ırkçılık tartışmalarının da gün yüzüne çıkmasıyla etnik kimlik modeline ve birleştirici bir kimlik fikrine yönelik sorgulamalar artmış, hareket içinde hoşnutsuz gruplar ortaya çıkmaya başlamıştır. Eşcinsel özgürlük hareketi, ortaya çıktığı zamanki hedeflerinden sapmış, ana akımlaşarak hegemonik bir hal almaya başlamıştır. Hareketin içinde baş gösteren yeni muhalefet, sabit bir kimliği oluşturduğu iddia edilen varsayım ve ilkelere karşı çıkarak dışarıda bırakılanların kapsanmasını talep etmiştir. Egemenleşen, standartlaşan fikirlere ve kimliğin “münasip” sınırlarına karşı çıkmış, sorgusuz kabul edilen eşcinsel-heteroseksüel ikiliği sorgulanmıştır. Kimlik siyasetinin zorunlu bir şekilde sınırlı ve dışlayıcı olduğu fikri öne çıkmış, normatif kimlik modellerinin hedeflenen temsil görevini asla yeterince yerine getiremeyeceği yönündeki kuşku güçlenmiştir. Kimlik ve temsile yönelik bu tür sorgulamalarda dönemin postmodern fikirleri yol gösterici olmuştur. Öte yandan, queerin kaçınılmaz bir olgu haline

²⁰ Bir diğer taraftan da lezbiyen kadınlar hem homofil ve eşcinsel özgürleşme hareketi hem de kadın hareketi içinde kendilerine yer bulmakta sıkıntı çekmiş, ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Bu hareketler lezbiyen kadınların taleplerine yeterince karşılık vermemiş, kimi durumlarda da bu kadınlarla aralarına mesafe koymayı tercih etmişlerdir. Hareketi itibarsızlaştıracak bir unsur olarak uzak durulan veya görmezden gelinen lezbiyen kadınlar, lezbiyenlik ve feminizmi birleştiren farklı örgütsel yapılar kurmuşlardır (Jagose, 2017, ss. 61–64).

gelmesini sağlayan bağlamın oluşmasında da bu görüşlerin etkisi yadsınamaz (Jagose, 2017, ss. 77–91).

21. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan paradigma değişimi, kimliği sorunsallaştıran post-yapısalcı kuram ve tartışmalar queer hakaretlere teorik bir zemin hazırlarken 90'lı yılların getirdiği yeni kültürel eğilimler ve gelişmeler queerin hem bir kimlik hem de politik bir duruş olarak benimsenmesini sağlamıştır. Queerin gelişmesinde kendinden önceki lezbiyen ve gey siyasi pratik ve teoriler ile feminist teorinin önemli katkıları bulunmaktadır. Ek olarak, AIDS kriziyle ortaya çıkan yeni örgütlenme ve direniş biçimleri ve krizle birlikte artan homofobi queer hareketlere zemin olmuştur. Queerin kamusal olarak kullanılmaya başlanması ise yine AIDS aktivizmi içinde gerçekleştirmiştir. Öte yandan Sigmund Freud, Ferdinand de Saussure, Jacques Lacan, Louis Althusser ve Michel Foucault gibi düşünürlerin kimlik ve kimliğin oluşumu üzerine yürüttükleri tartışmalar queer teoriyi büyük ölçüde beslemiştir. Gey ve lezbiyen özgürlük hareketinin yürüttüğü kimlik siyasetinin beraberinde getirdiği tartışmalar ve genel olarak kimlik kavramının ve kimliğin politik işlevinin tartışmaya açılması queer siyaseti mümkün kılan bağlamı oluşturmuştur. Gey ve lezbiyen hareketin siyasetinin asimilasyoncu olmakla suçlanması, kimlik kategorilerinin sınırlarının sorunsallaştırılması ve kimlik siyasetinin kaçınılmaz olarak dışlayıcı pratiklere yol açacağı yönünde görüşler “kimlik siyasetine yerine farklılık siyaseti”ni (Jagose, 2017, s. 98) koyduğu düşünülen queerin öne çıkmasına önayak olmuştur. Bu noktada, queerin muğlaklığı onun güçlü yanı olarak değerlendirilmektedir (Jagose, 2017, ss. 93–121). “Potansiyel anlamda sonsuz sayıda normatif olmayan özne konumunun birleşme noktası olarak queer” (s. 123) bu bağlamda, kimlik temelli politik hareketlerden ayrılmaktadır. Queerin çerçevesinin kimlik ve alan bakımından sınırlandırılmaması onu kendinden önceki kavramlardan ayıran farkı oluşturmaktadır (Özkazanç, 2015, s. 104).

3.2. QUEERİN (MUĞLAK) KAPSAMI VE SINIRLARI ÜZERİNE

Annamarie Jagose'ye göre queer siyasetin amacı kendinden önceki hareketlerin kazanımlarını değersizleştirmek değildir. Queerin yaptığı şey, sabit kategorilerin barındırdığı ideolojik varsayımlara dikkat çekmektir (2017, s. 150). Bu nedenle, queer

siyaseti kimlik karşıtlığı üzerinden düşünmek yerine kimlik kategorilerinin temellerini, amaçlarını ve sonuçlarını sorgulayan bir şey olarak düşünmek yararlı olacaktır (Butler, 2014, s. 322; Jagose, 2017, s. 156).

Queer, “normali oluşturan her ne ise onunla” (Jagose, 2017, s. 121) çatışmalı bir ilişki içindedir. Michael Warner, queeri hoşgörü ve temsil talebi olarak değil, “normalin rejimlerine karşı daha eksiksiz bir direniş” olarak tanımlamaktadır (Warner, 2013, s. 170). Queer, normal ile eleştirel bir mesafeye, ona dair bir memnuniyetsizliğe karşılık gelmektedir. Normların sürekli olarak istikrarsızlaştırılması queer mantığın temeline oturmaktadır (Durudoğan, 2011, s. 88). Normalden veya gündelik olandan bir kopuşu imleyen queer (Hughes, 2006, s. 54) her türlü sabitlik fikrine direnerek “hakikat”lere karşı çıkar. Doğal olduğu iddia edilen tüm kimlik ve toplum yapılarını sorunsallaştırmaktadır (Jagose, 2017, ss. 11, 121). Lauren Berlant ve Micheal Warner’ın (1995) queer teorisinin işlevine ilişkin tartışması dikkate değerdir. Onlara göre queer ne bir uzmanlık alanı ne de bir meta teori olabilir. Queer, herhangi bir şeyin teorisi değildir ve olmamalıdır. Öte yandan queer, genel bir şemsiye terim olarak kullanımı da uygun değildir zira yazarlara göre queer, bir kimlik değil arzu meselesidir. Queer bunların ötesinde, farklı bağlamlar oluşturma arzusu ve öngörülmezlik ile ilgilidir. Özellikle cinsellik ve toplumsal cinsiyetle ilişkili geleneksel normlar üzerine düşünmeyi sağlayarak toplumsal güç yapılarını ve baskı sistemlerini görünür kılmayı hedeflemektedir (Berlant ve Warner, 1995). David Halperin’e göre de (2003) queerin potansiyeli onun tedirgin etme, şaşkırtma ve düşünülme-yeni düşündürme kapasitesinde yatmaktadır. Halperin, queer teorisinin hızla benimsenip akademik saygınlık kazanarak normalleşmesini eleştirmekle birlikte queer teorisinin önemini vurgulamaktadır. Ona göre queer, normale karşı teorik ve politik bir direnişi teşvik etmektedir (Halperin, 2003, s. 341).

Queer, heteroseksüelliğe değil, normale karşı bir konum almak anlamına gelmektedir (Warner, 1993, s. xxvi). Michael Warner’a (2013) göre queer olmak cinsiyet, aile, sağlık, beden, devlet, şiddet gibi pek çok meseleyle ve bunları oluşturan kültürel normlarla bir kavga içinde olmak demektir. Yani bu, “cinsiyet farklarının, ya da devletin neyden yana olduğunun, ya da ‘sağlığın’ neyi gerektirdiğinin, ya da açık

tenliliği neyin tanımlayabileceğinin, ya da gezegenin çevresiyle iyi bir ilişkinin ne olabileceğinin yaygın manasına karşı koyabilmek anlamına gelir” (Warner, 2013, s. 156) Nitekim queer politika, hayatın hemen her sahasına dahil edilebilir (2013, s. 149). Queer hareketler homofobi, yabancı düşmanlığı, kadın düşmanlığı ve ırkçılık da dahil olmak üzere tüm ayrımcılık ve baskı biçimleri ile mücadele içinde olmakla birlikte; feminizm, savaş karşıtlığı, anti-kapitalizm ve sosyalizm gibi alanlarla bağlantı halindedir (Durudoğan, 2011, ss. 87–88; Özkazanç, 2015, ss. 103–104). Bu bağlamda queer, bir kimliğin ötesinde “söylemsel bir toplanma alanı” (Butler, 2014, s. 324), belirli tasalar etrafında kurulan müşterekler olarak anlaşılabilir (Yardımcı, 2012, s. 247). Böylece queer, cinsellik ve cinsel kimlik meselesinin de ötesinde “(...) tüm bir toplumsallığı ve tarihselliği yeniden düşünme ve alternatif bir muhalif mantığı geliştirme aracı” (Özkazanç, 2015, s. 104) şeklinde düşünülebilir. Queerlik, bir cinsel nesne seçiminden çok, var olmanın bir biçimi, bir yaşama şeklidir. Queer, dünyada ve zamanda var olmanın farklı bir biçimine yönelik bir arzu, yeterli olmayı kabullenmeye gösterilen bir direniş biçimi olarak anlaşılmalıdır (Muñoz, 2009, s. 96) José Esteban Muñoz, queerliği potansiyel dolu bir ufuk olarak düşünmektedir. Şimdinin ötesinde, başka bir dünya hayal etmek için kullanılacak bir gelecek ideali olarak queer, bir arzu etme biçimidir. Muñoz için queer; gelecek, potansiyel ve olasılıklarla ilgilidir, geleceğe doğru bir eylemdir (2009, s. 1). Muñoz’un fikirleri Lee Edelman’ın queer bir geleceğe dair fikirleri ile tam bir zıtlık içindedir. Edelman’a göre queerler geleceğe dair politika ve umuda yatırım yapmayı bunları reddederek olumsuzluğu benimsemelidir. Ona göre gelecek fikri, normatif düzeni sürdürmeye hizmet etmektedir. Gelecek, üremenin sembolü olan çocuğun alanıdır ve bu nedenle queerler için değildir. Hatta queer, geleceğin karşısında yer almaktadır. Muñoz bu fikirlerin ırk ve sınıf ilişkilerini hesaba katmadığını, belki ancak beyaz eşcinseller erkekler için uygulanabilir olabileceğini ifade etmiştir. Böylesi bir tasavvurun herkes için imkan dahilinde olmadığını, daha fazlasının, daha iyi bir geleceğin tahayyül edilmek zorunda olduğunu ifade ederek bu fikirlere karşı çıkmaktadır (Edelman, 2004; Muñoz, 2009, ss. 91, 94).

Queer bakış açıları, “hayat ve toplum üzerinde radikal bir yeniden düşünme”nin yollarını sunmaktadır (L. Sandberg, 2008, s. 133). Alev Özkazanç’a (2015, ss. 83–84) göre queer politika, LGBT+, cinsellik ve cinsiyet gibi meselelerden yola çıkarsa da

yalnızca bunlarla sınırlı kalmamalı, içinde yaşadığımız toplumsal yapının ürettiği ve herkesi belirli şekillerde etkileyen nefret ve şiddeti görünür kılmalıdır. Bu bağlamda, sosyal normları ve güç yapılarını sorunsallaştırmayı ve bunların gündelik hayatı nasıl şekillendirdiğini ortaya çıkarmayı amaçlayan queer, cinsellik ve cinsiyet dışında da pek çok konu üzerinde düşünmek için anlamlı bir çerçeve sunabilir. Queer çalışmalar; ırk, etnisite, yaş, yapabilirlik (*ability*), yasal statü, sınıf gibi diğer kimlik inşalarının ve sosyal inşaların incelenmesini de kapsayabilir. Bunların yanında yaşa ve yaşlılığa da queer bir çerçeveden bakmak mümkündür.

3.3. YAŞLILIĞI QUEERLEŞTİRMEK

Daha önce de ifade edildiği üzere yaşlanma deneyimi oldukça çeşitlidir. Ancak bu çeşitliliğin görülmesi ve tanınması önem arz etmektedir. Farklı beden, zihin ve yaşayış biçimlerinin damgalanarak değersizlikle eş tutulma biçimlerine dikkat çekmek, bu bakımdan önemli bir noktaya işaret etmektedir (L. Sandberg ve Marshall, 2017). Sandberg ve Marshall'a (2017) göre yaşamı değerli görülen ile görülmeyen, makbul olan ile olmayan yaşamların inşasını feminist, queer ve engellilik çalışmalarının getirdiği bakış açılarıyla sorgulamak mümkün ve gereklidir. Bu noktada, queerleştirme hem yaşa hem yaşlılığa uygulanabilecek bir strateji olarak öne çıkartılabilir. Queerleştirme, geniş anlamıyla normdan sapmayı ve sosyal gelenekleri bozmayı içeren altüst edici eylemler olarak açıklanabilir (J. Taylor, 2010, s. 896). Yaşın queerleştirilmesi yaşa göre düzenlenmiş normatif pratiklerin ve zamansal ritimlerin eleştirisini gerektirmektedir (Wanka, 2020, s. 20). Yaşlanmayı queerleştirmek ise inşa edilmiş ikilikleri ve heteroseksüel normatifliği eleştirmeyi ve adil ve kapsayıcı bir yaşlılık hedefi doğrultusunda yaşlılık döneminin barındırdığı çeşitliliği kucaklamayı kapsamalıdır (L. Sandberg ve Marshall, 2017). Bu ayrıca, kimin hayatının önemli ve değerli sayılığının ile kimin yaşlılığının makbul olarak kabul edildiği gibi kritik soruları içerir (2017, s. 7). Gerontoloji alanında var olan varsayımları ve önyargıları queer fikirler aracılığıyla sorgulayarak bunlara dikkat çekmek de yaşlılığı queerleştirme tasarısına dahildir. Bu bağlamda, gerontolojideki başarılı yaşlanma ve yaşam seyri gibi ana fikir ve kavramlarla birlikte alandaki metodolojik yaklaşımlar da tartışmaya açılmalıdır (L. J. Sandberg ve King, 2019, s. 1). Bu amaçla, başarılı yaşlanma

temsellerinin heteronormativite tarafından şekillendirilme biçimlerini ortaya çıkararak “hetero-mutluluk” anlatısını bozmak, yaşlanmayı queer bir bakışla inşa etmek için gereklidir (L. Sandberg ve Marshall, 2017, s. 2). Medyadaki başarılı yaşlanma temsillerine odaklanan bazı çalışmalara göre (B. L. Marshall, 2017; L. Sandberg, 2015; L. Sandberg ve Marshall, 2017) başarılı yaşlanma temsil edilirken sıklıkla heteroseksüel çift imgesine başvurulmaktadır. Bunun yanında hetero-üretkenliğin göstergesi olan torunlar ve çocuklar da bu tabloya dahil edilmektedir. Bu tür temsillerde başarılı ve mutlu bir yaşlılık heteroseksüellikle eş tutulmakta, bir hetero-mutluluk anlatısı yaratılmaktadır. Sandberg ve Marshall’a göre (2017) politika sürekli olarak geleceğe gönderme ve yatırım yaptığı için heteroseksüellik ve hetero-üretkenlik ayrıcalıklı bir konuma getirilir. Bu bağlamda queerler ise “verimsizlikleriyle” gelecek fikrinin karşısında konumlandırılarak değersizleştirilmektedir (Edelman, 2004; L. Sandberg ve Marshall, 2017, s. 4). Bu heteronormatif zaman mantığına göre, farklı bir zamansal mantığı takip eden queerleri mutsuz ve yalnız bir yaşam beklemektedir (L. Sandberg ve Marshall, 2017, s. 4). Queer önelere benzer bir şekilde yaşlılar da gelecek fikrinden dışlanmaktadır. Artık çalışmayan, kapitalist bir değer üretmeyen ve üremeyen, yeniliklerin gerisinde kaldığı düşünülen ve çoğunlukla düşük gelirli yaşlıların geleceğe katkı yapmak yerine onun karşısında durduğu düşünülmektedir (Port, 2012, s. 3). Öte yandan Sandberg ve Marshall, zorunlu sağlık ve zorunlu heteroseksüelliğin yakın ilişkisine de dikkat çekmiştir. Bir yaşlı ne kadar varlıklı ne kadar heteroseksüel ve ne kadar bedensel ve zihinsel olarak sağlamsa başarılı olmaya o kadar yakındır. Bu bağlamda her türden engel durumu da gelecek fikrine kesinlikle dahil değildir. Zira daha önce değinildiği üzere, başarılı yaşlanmak için engelliliğin yokluğu bir şart koşulmuştur (L. Sandberg ve Marshall, 2017).²¹ Başarılı ve başarısız ikiliğinde başarının temsili her zaman başarısızlığın temsiline de ihtiyaç duyar. Bu noktada başarısız yaşlanmanın temsili olarak başarılı yaşlanmak için fazla queer, engelli veya yoksul olanların da temsil edilmesi gerekmektedir (B. L. Marshall, 2017; L. Sandberg ve Marshall, 2017, s. 8). Mark Hughes (2006) benzer bir şekilde eşcinselliğin pozitif temsellerinin de benzer bir tehlikeyi barındırdığına dikkat çekmektedir. Normal ve iyi

²¹ Alison Kafer’e göre hem engellilik hem queerlik normalin yeniden üretilmesindeki başarısızlığa işaret etmesi bakımında birbiriyle benzerlik taşımaktadır. Bu nedenle engellilik kucaklanmayıp gelecek tahayyüllerinin bir parçası haline gelmedikçe queer yaşamların değerli sayılması da mümkün olmayacaktır (Kafer, 2013, s. 45).

bir vatandaş olarak saygın eşcinselin karşısında yine bir kötü eşcinsel konumlandırılmıştır. Bu türden temsiller, heteroseksüel üremenin en tepede olduğu bir hiyerarşiyi sürdürmeye yaramaktadır (Hughes, 2006, s. 55). Bu nedenle norm dışında kalanların mevcut sisteme dahil edilmesi için çalışmak yerine, farklı ihtiyaçları ve değerleri tanıyan yeni bir anlayışın geliştirilmesi önemlidir (Changfoot vd., 2022, s. 3). Zira bu tür ikiliklerin sürdürülmesiyle kimi özellikler yaşlıların önüne ulaştırılması gereken hedefler olarak koyulmakta bunlar kendi değerlerini ölçmeleri için bir kılavuz görevi görmektedir. Başarılı ve başarısız ikiliği içinde pek çok farklı ikiliği de barındırmaktadır: “aktif/yatalak; yapabilirlik/engellilik; fiziksel/fiziksel olmayan; zihinsel yeterlilik/bunama; yaşlanma karşıtlığı/yaşlanma; bağımsızlık/bağımlılık; finansal olarak güçlü/finansal olarak zayıf” (Changfoot vd., 2022, s. 1) Başarılı yaşlanmayla ilgili fikirler kendini yalnızca temsillerde göstermemektedir. Bu fikirler işyerlerinde, bakım merkezlerinde, finans kuruluşlarında ve diğer pek çok alanda yaygın olarak dolaşımdadır (Changfoot vd., 2022, s. 1). Diğer taraftan Sandberg (2008) çözümün yaşlılıkta utanıcı kucaklamakta olduğu fikrini geliştirmiştir. Buna göre, normlara uymaya çalışmak yerine yaşlı bedeninin “iğrenç” ve başarısız olarak kabul edilmesiyle yaş ayrımcı söylemler yapı sökümü uğratılabilir, yaşlılık farklı bir şekilde düşünülebilir. Yaşlılıkta utanca yol açan bedensel ve cinsel fonksiyon kayıpları, sakatlıklar, bunama ve unutkanlık vb. zihinsel değişimler gibi olumsuzlukların kucaklanması gerektiğini savunmaktadır. Bu çerçeveden yaşlılık, toplumsal cinsiyet, cinsellik ve sağlam bedenlilik ve bunların kesişimleri üzerine de düşünülebilir.

Jesus Ramirez-Valles’e (2016, s. 21) göre queer gerontoloji, bir kavramdan ziyade bir strateji olarak ifade edilebilir. Yeni sorular ve teorik araçlar ortaya koymak, araştırma ve veri toplama yöntemleri geliştirmek için yaşlılığa dair farklı bir bakış açısı sağlamaktadır. Yaşlılık, emeklilik, destek ağları ve yaşam koşulları gibi pek çok alanda belirleyici olan egemen normların, yaşlılığı tanımlama biçimlerini ortaya çıkartmak temel amaç olarak öne çıkmaktadır. Gerontoloji alanında yöntemleri queerleştirmek, LGBT+ yaşlıların araştırmalara dahil edilmesinin de ötesinde, normatif yaşama ve yaşlanma biçimlerinin önceliklendirilmesine karşı çıkmayı gerektirmektedir (L. J. Sandberg ve King, 2019, s. 4). Mark Hughes (2006) ise yaşlılığa ve yaşlı bakımına queer bir açıdan bakmanın ve yaşlılığa dair ikiliklere meydan okuyarak bunların

tutarlılığını sorgulamanın, yaşlılık deneyimindeki çoğulluğun farkına varmaya yol açabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca yaşlılığın inşası, tıbbileştirilmesi ve yaşlılığın gençlik karşısında değersizleştirilmesi gibi konuların da sorunsallaştırılmasına yol açabilir (2006, s. 56). Öte yandan queer bakış, yaşlıların cinselliğinin ve cinsel çeşitliliğinin tanınarak arzulayan ve arzulanan erotik varlıklar olarak görülmesini sağlarken yaşlı cinselliğini barındırdığı zorlukları ve imkanlarıyla kabul etmeyi getirir (2006, s. 57). Böylece yaşlıların aseksüel ya da varsayılan olarak heteroseksüel oldukları yönündeki önyargı sarsılarak herkes için tek bir politika planı yerine, daha çeşitli ve kapsayıcı politikaların uygulanması sağlanabilir (Hughes, 2006; Lo, 2006).

Yaşlılığı ve yaşlanmayı yeniden tahayyül etmek, alternatif yaşlılık deneyimleri ve farklı gelecek olasılıkları yaratmak queer bir perspektif ile mümkün kılınabilir. Tüm bunları yapmak için LGBT+ yaşlılığının da ötesine geçmek, yaşlılığın nasıl inşa edildiğini, normalin üretimi ve yeniden üretimini sorgulayarak yaşlılık çalışmalarını ve yaşlılığın anlamını queerleştirmek gerekmektedir (L. Sandberg, 2015, s. 19; L. J. Sandberg ve King, 2019, s. 6).

3.3.1. Queer Zamanda Queer Yaşlılık

Önceki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde incelendiği üzere zaman, neredeyse uygarlığın başından beri toplumsal hayatı düzenlemenin bir aracı olarak kullanılmıştır. Zamanın organize edilme şekli, yani zaman rejimi yaşlılık deneyimi de dahil olmak üzere her türden hayat deneyimi üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. İçinde bulunduğumuz neoliberal kapitalizmin zaman mantığı ise baskıcı bir disiplin aracı olarak işlev görmektedir. Bu bağlamda zaman rejimi, bunun ortaya çıkardığı ayrımcılık ve baskı biçimleri üzerinde düşünmek ve alternatif bir tahayyül oluşturmak adına Judith Halberstam'ın queer zaman (2005) ve çuvallama (2013) kavramları ve krononormativite (Freeman, 2010) eleştirisi ile Sara Ahmed'in queer oryantasyon (2006) kavramı gibi queer fikirlerin kullanılması anlamlı olacaktır. Queer, yalnızca cinsel normativitenin eleştirisini değil, zamansal normativitenin eleştirisini de kapsar (akt. J. Taylor, 2010, s. 897). Queer teori bağlamında zaman ve zamansallık konusu farklı teorisyenlerce

tartışmaya açılmıştır (bkz. Edelman, 2004; Freeman, 2010; Halberstam, 2005; Muñoz, 2009).

In a Queer Time and Place (2005) isimli kitabında Judith Halberstam, queer zaman ve mekan diye bir şeyin var olduğunu iddia eder. Buna göre zaman ve mekanın queer kullanımları aile, heteroseksüellik ve üreme kurumlarının dışında ve karşısında gelişmektedir. Burada queer zaman ve mekan; normatif olmayan konumsallık, devinim, kimliklenme ve eyleme mantıkları ile ilgilidir. Queer, bir cinsel kimlikten fazlasını ifade eden pratikler bütünü olarak düşünülebilir. Örneğin, üreme ve aile zamanına dahil olmadan, emek ve üretim piyasaları ile farklı bir ilişki kurmayı tercih eden veya buna mecbur kalan seks işçileri, işsizler, HIV+ kişiler, evsizler vs. alışılmadık yer ve zamanlarda var olmaktadır (2005, s. 10). Gey ve lezbiyenler buna dahil olabilir veya olmayabilir, zira cinsel nesne seçimi queer pratikleri doğurmak zorunda değildir. Farklı zamansallık biçimleri, yaşam seyirleri ve ekonomik pratikleriyle queer; bir yaşam biçimi, dünyada olmanın bir yolu olarak ortaya çıkmaktadır (Dinshaw vd., 2007, s. 182; Halberstam, 2005). Halberstam'a göre queer zaman algısı, AIDS krizinin meydana geldiği dönemde özellikle eşcinsel topluluklar arasında ortaya çıkmıştır. Hastalığın oluşturduğu tehditle birlikte bu grupların zamanı düşünme ve deneyimleme şekillerinde değişimler yaşanmıştır. Gelecekle ilgili olasılıkların azaldığına dair bir algıyla birlikte şimdiki zamana yapılan vurgu artmış, böylece elde kalan tek şey olarak şimdi ve burada var olmak acil bir öncelik olarak öne çıkmıştır. Fakat öte yandan, queer zaman gibi radikal politik pratiklerin herkes tarafından uygulanabilmesinin mümkün olamayabileceğini de ifade ederek AIDS deneyiminin her kesim için böylesi bir sorgulamayı doğurmadığını belirtmiştir (Halberstam, 2005, ss. 2–4).

Queer zaman yalnızca AIDS krizinin getirdiği yıkımla ilgili değildir. Queerler geleneksel yaşam seyrinin dışında; doğum, evlilik, üreme ve ölüm rotasından sapan alternatif zamansallıklar üretmektedirler. Queer bir yaşam aile, miras ve çocuk yetiştirme tarafından belirlenmek zorunda değildir (Halberstam, 2005, s. 2). Queer zaman; yeniden üretim zamansallığına, aile ve miras zamanına karşı konumlanmaktadır. Çocuk ve çocuk yetiştirme etrafında şekillenen aile zamanı ve ahlak da dahil olmak üzere her türden mirasın aile yoluyla aktarılmasını içeren miras zamanı, queer zaman

vizyonunun dışında yer almaktadır (2005, s. 5). Queerler ayrıca gençlik ve yetişkinlik arasındaki keskin ayrımı bulanıklaştırarak bu türden düz çizgisel anlatıları bozmaktadır (2005, s. 153). Bu anlamda queer zaman, neyin ne zaman yapılması gerektiğini dikte eden toplumsal kurallarla da çatışma içindedir. Aynı zamanda bu, birinin bir şeyi artık yaşlandığı için yapmayı bırakması gerektiği fikrine karşı gelmek anlamına gelebilir (Jaffe, 2018). Queer zamanda erken yetişkinliğin yerine geç çocukluk geçebilir veya yetişkinliğin getirdiği sorumlulukları benimsemek ve beklentileri karşılamak yerine olgunlaşmamışlık kucaklanabilir. Burada ergenlik ve yetişkinliğin keskin bir biçimde birbirinden ayrıldığı ikili anlayışa, evlilik ve üreme yoluyla tehlikeli ve kuralsız sayılan ergenlikten yetişkinliğe geçişin kutsanmasına karşı bir anlayış söz konusudur (Dinshaw vd., 2007, s. 182; Halberstam, 2005, s. 153). Daha önceden belirlenmemiş yollara sapan queer bir yaşam seyri, düz çizgisel olarak işlemez. Queerler, geleneksel yaşam seyrinde bulunan bazı adımları geciktirebilir veya atlayabilir, kimi noktalarda oyalanabilir, devamlılık anlatısını bozabilirler. Ya da bazı farklı dönüm noktaları veya yaşam evrelerine sahip olabilirler. Örneğin, cinsel kimliğin açık bir şekilde yaşanmaya başlaması ile öncesi arasındaki ilişkisellik ve kimliklenme tarzları tamamen değişiklik gösterebilir (J. Taylor, 2010). Halberstam, queer zamansallıkların hayatın her alanındaki anlamları üreten normatif zaman yapılarını bozduğunu öne sürmektedir (2005, s. 152). Queer zaman vizyonu “yeni yaşam anlatıları ve zaman ve mekanla alternatif ilişkiler kurma potansiyeli” (Halberstam, 2005, ss. 1–2) taşımakla birlikte ana akımdan dışlanmış bilgilerin teorize edilebilmesine olanak sağlar (Dinshaw vd., 2007, s. 182; L. Sandberg, 2008, s. 135).

Saat zamanına göre düzenlenmeyen queer zaman, krononormativiteye karşı zamanda var olmanın yaratıcı biçimlerini inşa etmektedir (Andrucki ve Kaplan, 2018). Elizabeth Freeman’ın (2010) kavramsallaştırmasıyla krononormativite, bedenler üzerinden en yüksek verimliliği elde etmek amacıyla zamanın disipline edilmesi olarak açıklanmaktadır. Gündelik hayatın devamlılığı için birlikte işleyen zamansal şemalara gerek duyan “krononormativite” doğallaştırılmış ve bedenleri kolektif olarak birbirine bağlayan bir sistemdir. Aslında kurumsal yapılar tarafından dayatılan bir sistem olmasına karşın neredeyse fiziksel bir gerçek, doğal bir yaşantı olarak deneyimlenmektedir. Zamansal deneyimi oluşturan bu sistem, bedenlerin belirli

zamansal şemalara; tempolara, döngülere, rutinlere bağlanmasını sağlarken zamana bir değer biçerek ne anlama geldiğini de düzenlemektedir. Krononormatif bir düzenin toplumsal kurumları toplumu belirli anlatıları takip etmeye yönlendirmektedir. Ekonomik olarak da verimli bu anlatı şeması evlilik, sağlık ve zenginlik biriktirme, üreme, çocuk yetiştirme ve ölümden oluşmaktadır. Eviatar Zerubavel, Pierre Bourdieu ve Judith Butler'a atıf yaparak Freeman, dayatılan zamansal normların başarılı bir biçimde icra edilmesi şartıyla öznenin okunaklı ve kabul edilebilir hale geldiğini ifade etmektedir (Freeman, 2010, ss. 3–5). Bu bağlamda, krononormativiteye karşı queer zaman bir direnç noktası oluşturmaktadır (2010, s. xxii). Tom Boellstorff'un (2007) “*straight* zaman” kavramsallaştırmasına göre ise zaman; heteronormativite, kapitalizm, modernite ve kıyamet anlatılarının birbiriyle bağlantılı söylemleri tarafından oluşturulmaktadır. Baskın heteronormatif zamansallıkları ifade eden *straight* zamanın düz çizgisel olduğu ve belirli bir yönde hareket ettiği var sayılmaktadır. Buna göre zaman, önceden belirlenmiş bir noktaya veya hedefe doğru hareketini sürdürmektedir. Boellstorff'a göre queer zaman, heteroseksüel zamanın bu çizgisel yörüngesini doğallıktan çıkararak ve etrafında oluşturulan söylemi istikrarsızlaştırarak politik ve teorik katkılar sağlayabilir (Boellstorff, 2007).

Queer teori yaşlılık etrafında kurulan ahlaki söyleme meydan okumak için de işlevsel olabilir. Linn Sandberg, başarılı yaşlanma ve benzeri söylemlerin yaşlanmanın ahlaki bir zayıflık ve başarısızlık olarak algılanmasına dayandığını öne sürmektedir. Buna göre queer zaman anlayışları inşa edilmiş yaşam seyrine karşı gelerek yaşlılığı çevreleyen, neredeyse tamamen kanıksanmış ahlaki kodların zayıflatılmasına yardımcı olabilir (L. Sandberg, 2008, ss. 134–135). Bu ahlak kuralları yaşlıların gündelik hayatlarını önemli düzeyde etkileyerek şekillendirici bir etki yapmaktadır. Makbul olan özne ile olmayanı ayıran kurallar, cinsellikten giyime pek çok alanda sınırları çizmektedir. Öznenin ideal ve başarılı bir yaşlılığa erişebilmesi için emek piyasasından da geçerek belirli bir zamansal yörüngeyi takip etmiş olması gerekmektedir (2008, ss. 133–134). Bunların yanında başarılı yaşlanmak için heteronormatif cinsiyeti ve cinsellik performansını başarılı bir şekilde icra etmek gerekli olsa da yeterli değildir. Ayrıca yaşa dayalı normlara uygun davranılması gerekmektedir. Gerçekte cinsiyet performansı ile yaş performansı birbiriyle yakın ilişki içindedir. Bir cinsiyet ifadesinin yaşlı veya genç biri

tarafından icra edilmesi farklı anlamlara gelecektir. Birinin uygun bir şekilde icra edilmemesi diğer performansın da başarısızlıkla sonuçlanması anlamına gelir (L. Sandberg, 2008, ss. 127–131; Siverskog, 2015). Örneğin, yaşına “uygun” giyinmemek veya davranmamak, yaşlılardan beklenen cinsiyetsiz/aseksüel performansı sergilememek, yaşlı bir kadın olarak yeniden evlenmek veya evlenilmesi gereken yaşta evlenmeyip “evde kalmak” gibi durumların sosyal olarak kınanması ve cezalandırılması yaş ve toplumsal cinsiyet performansının iç içe geçmişliğine işaret eder. Tüm bunların bir şeylerin doğru ve yanlış zamanını dikte eden günümüz zaman normlarıyla ilişkisi bulunmaktadır. Fakat queer varoluş, farklı bir konumsallığa karşılık gelmektedir. Queer olmak, normal veya uygun sosyal davranışların takip edilmesini zorunlu kılmayan, kimi bağlamlarda yaşın önemsiz hale geldiği bir deneyime imkan sağlamaktadır (J. Taylor, 2010, s. 902). Norm dışı bu performanslar yaşa dair algıların zamanla zayıflamasına veya değişmesine yol açabilir (akt. L. Sandberg, 2008, s. 127; Schwaiger, 2006). Sandberg, yaşlılığı meydan okunacak bir söylem olarak ele almanın onun maddi gerçekliklerini görmezden gelmek veya inkar etmek anlamına gelmediğini vurgulamaktadır. Yaşlılığın belirli fiziksel ve sosyal değişiklikleri veya zorlukları beraberinde getirdiğini kabul ederek de çevrelendiği ideolojik söylemin inşa ettiği anlamlara meydan okumak mümkündür (L. Sandberg, 2008, s. 119). Yaşlılık dönemini anlamak hem yaşlanmayla ilişkili zorlu deneyimleri göz ardı etmemeyi hem de yaşlılığı bütünüyle olumsuz bir deneyim olarak ifade etmemeyi gerektirir. Yaşlılığa gerçekçi bir bakış açısıyla yaklaşırken yaşlanmanın getirdiği avantaj ve dezavantajların tamamıyla kişisel olmadığını, aynı zamanda yapısal kökenlere de sahip olduğunu ortaya koymak önemlidir. Böylece toplumsal yapının ve ürettiği ideolojik söylemlerin yaşlılık deneyimi üzerindeki etkisi de anlaşılır ve tersine çevrilebilir hale gelir.

Heteroseksüel olmayan bireyler, hayatını heteroseksüel bir yaşam senaryosunun dışında inşa etmektedirler (Heaphy vd., 2004). Belirli kültürel kılavuzların ve yörüngelerin yokluğu hem olumlu hem olumsuz olarak deneyimlenebilir. Bu, yaratıcı yaşam kurgularına yol açabileceği gibi belirli kaynakların yokluğunda olumsuz yaşlanma deneyimlerini de getirebilir (2004, s. 886). Heteroseksüel olmayan bir bağlamda yaşlanmak ev, aile, bakım, ekonomi gibi konularda alternatif mantıklarla kurulan farklı organizasyonlara yol açmaktadır. Örneğin, bazı araştırmalara göre (Heaphy vd., 2004;

Roseneil, 2004) bu tür ilişkilerde arkadaşlık özellikle öne çıkmaktadır. Aile ve partnerlerin yanında arkadaşlar önemli bir destek mekanizması olarak görülmektedir. Arkadaşları, partnerleri ve bazı aile üyelerini kapsayabilen seçilmiş aileler de bakım ve sosyal destek konusunda önemli rol oynamaktadır. Araştırmanın bulgularına göre (Heaphy vd., 2004) katılımcılar, bir hastalık durumunda bakım verecek kişinin muhtemelen partnerleri olacağını ifade etmişlerdir. Benzer bulgulara ulaşan diğer bir araştırmada (Miller, 2023) ise katılımcılar, topluluklarıyla beraber yerinde yaşlanmayı tercih edeceklerini belirtmişlerdir. Katılımcılar ortak konut gibi ev tiplerini de desteklemektedir. Bu durum; heteroseksüel çekirdek aileye indirgenmiş destek ve bakım ağlarının yerine karşılıklı bağlılıklara vurgu yapan bir dayanışma anlayışını ifade etmektedir (2023, s. 5). Türkiye bağlamında da durum pek farklı değildir. 17 Mayıs Derneğinin yaşlanan ve yaşlı LGBT+ katılımcılarla gerçekleştirdiği araştırmanın verilerine göre (2022) LGBT+lar evlerini çoğunlukla partnerleri, seçilmiş aileleri, arkadaşları veya evcil hayvanlarıyla paylaşmaktadır. Yaşlı LGBT+lar en büyük destek mekanizması olarak partnerlerini ve LGBT+ topluluklarını görmektedir. İkincil destek mekanizması olarak ise atanmış aileler değil, arkadaşlar gelmektedir. Yine, bakım ihtiyacının karşılanmasında da seçilmiş aileler öne çıkmaktadır. Ayrıca queerler için uzun ömürlülük gibi yaygın olarak kabul edilen fikirler ret ile karşılanabilmektedir. Örneğin, yaşlı lezbiyen, gey ve biseksüel katılımcılarla yapılan araştırmanın bazı katılımcıları yaşlılıklarında ötenazi yolunu seçeceklerini belirtmişlerdir ki bu, ömrü olabildiğince uzatmaya yönelik ideallerle zıtlık içindedir (Miller, 2023, s. 6). Çoğu zaman evliliğin bir seçenek veya tercih olarak öne çıkmaması veya bazı durumlarda tek eşlilik veya çift olma durumunun arzu edilip olmaması gibi nedenlerle gey ve lezbiyenler için heteronormatif yaşam seyrinin ayrılmaz parçalarından biri olan evlilik birliği gerçekleşmez. Bu bağlamda, çocukluktan yetişkinliğe geçişin önemli bir işaretini gerçekleştirilmeyen queerler için *straight* zaman yaşamsal nitelikte değildir (Sloop, 2005, s. 316). Geleceğe, kişinin yaşlılığına bir yatırım olarak görülen heteroseksüel evlilik kurumunun dışında bulunanlar için yaşlılıkta bakım meselesi kimi zaman örgütlü mücadele içinde yanıt bulmaktadır. Umut Güner, Kaos GL Dergisi'nin yaşlılık temalı sayısı için kaleme aldığı yazıda yaşlanınca lubunyalara²² ne olacağı sorusunu şu şekilde yanıtlamıştır: “Biz birbirimize bakacağız” (Güner, 2018, ss. 52–53). Günümüz

²² Günümüzde LGBT+ları ifade etmek için kullanılan genel bir ifadedir.

kültüründe arkadaşlığın artan önemine vurgu yapan Sasha Roseneil (2004) queer teorinin sosyal politikanın heteronormatif varsayım ve düzenlemelerine meydan okuyan, norm dışı yapılara dikkat çekebileceğini belirtmektedir. Bunun için heteroseksüel kuşaklararası yeniden üretimi merkezine koyan geleneksel yaşam seyri zihniyetinden uzaklaşılmalıdır (2004, s. 411). Arkadaşlık, çağdaş kültürün bireyci ve iş odaklı anlayışına karşı bir bakım etiğini öne çıkarması bakımından da önemli sayılmaktadır (s. 414). Yaşlı nüfusu yakından ilgilendiren bakım meselesinin bir kriz haline geldiği günümüzde seçilmiş aileler etrafında örgütlenen queer bakım etiği, bakım modellerine ve bakım etiğine dair farklı bir anlayışa işaret etmesi nedeniyle dikkate değerdir. Türkiye’de yaşlı bakımı da dahil her türden bakım sorumluluğu aile içindeki kadınların üzerine yüklenmektedir. Kadınlar içinde ise en çok yoksul kadınlar bakım işini üstlenmek, ücretsiz bakım emeği sağlamak durumunda kalmaktadır (Duben, 2018; Ulusoy, 2021). Bu durum bakım veren kadınlar üzerinde sosyal, psikolojik ve fiziksel bir bakım yükü oluşturmakla birlikte (Holdsworth, 2018) toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üretmektedir. Öte yandan ailenin bakım verme kapasitesinin günümüz koşullarında giderek azaldığı (Fraser, 2016) düşünüldüğünde bu durumun sürdürülebilir olmadığı ve alternatiflerin aranması gerektiği açıktır. Zira Nancy Fraser’a göre (2016) kapitalizm kendi devamlılığı için büyük oranda bakım ve sürdürülebilirlik emeğine ihtiyaç duymasına rağmen bakım verebilirliği ve yeniden üretim süreçlerini tahrip eden şartlar her geçen gün katmerlenmektedir. Bu durum kapitalizmin kendi içinde bir çelişmesini oluşturmakta, kendine zarar veren bir sonuca, bakım krizine yol açmaktadır. Sonuçta, burada değinilen farklı yaşam organizasyonlarının yaşlanan bir toplumun gerektireceği düzenlemelerin tasarlanmasında göz önünde bulundurulacak nitelikte olduğu düşünülmektedir.

Fotoğraf sanatçısı Jess. T. Dugan ve sosyal hizmet uzmanı Vanessa Fabbre tarafından hayata geçirilen proje (2018) queer yaşlılık deneyimlerini ve bu çeşitli deneyimleri şekillendiren faktörleri görünür kılmak açısından önemli bir çalışmadır. Trans ve toplumsal cinsiyet normlarıyla uyumsuz kimliklere sahip olan yaşlılarla gerçekleştirilen fotoğraf çekimleri ve mülakatlardan oluşan *To Survive on This Shore* (2018) queer yaşlılık hikayeleri aracılığıyla başka türlü bir yaşlılık tahayyül etmek ve başarılı yaşlanma ve düz çizgisel yaşam seyri anlatılarını sorgulamak için bir fırsat sunmaktadır (Dugan ve Fabbre, 2018, s. 150). Projenin katılımcılarının hikayeleri queer bir yaşamın

mümkün kıldığı queer zaman ve mekan deneyimlerini, heteronormatif olmayan bir yaşam organizasyonunun getirdiği farklı destek/bakım ağlarını, ekonomik yapıları ve aile yapılarını ortaya koymaktadır. Örneğin, 77 yaşındaki trans kadın Amy (s. 34) eşinin ölümünden sonra evini trans kadınlara açtığını anlatmaktadır. Evini başkalarına açarak yaşlılıkta bakım ihtiyacını da dolaylı olarak karşıladığından bahseden Amy isimli katılımcının böylece alternatif bir aile, ev ve bakım modelini hayata geçirdiği söylenebilir.

Queer yaşlanma deneyimlerine dair diğer bir örnekse Vanessa Fabbre'nin (2014, 2015) yaşlı trans kadınların deneyimlerini incelediği araştırmalar üzerinden verilebilir. Yaşamlarının ileri bir evresinde cinsiyet uyum süreci geçiren veya geçirmeyi düşünen trans kadın katılımcıların zamanı ve yaşlılığı müzakere etme ve yeniden inşa etme biçimlerine dikkat çekmek, queer zaman anlayışını genişletecek katkılar sunmaktadır. Bu kadınlar için zamanın boşa gittiği hissi ve gerçek benliklerini yaşayabilecekleri geriye kalan zamanın farkındalığı yaşlılık deneyimlerinde özel bir yer kaplamaktadır. Katılımcılar, zaman anlayışının yanında başarı ve sıhate giden yollara dair de özgün anlayışlar geliştirmişlerdir. Geleneksel başarılı yaşlanma anlatılarında yeri olmayan, başarının önünde engel sayılan bazı hayat olayları yaşlı trans kadınların hayatında farklı yorumlanabilmektedir. Burada yaşlılıkta kişisel gelişim ve ölmeden önce otantik benliklerini yaşama isteği ön plana çıkmıştır. Katılımcıların deneyimlerinin gösterdiği üzere normatif beklentilere uymayı reddederek başarısızlığı kabul etmek, kişinin üzerindeki baskıyı gevşeterek yaşlılıkta daha anlamlı bir deneyime yol açmaktadır (Fabbre, 2014, 2015). Yaşlı transların deneyimleri yaşam seyrinin çizgisel akışını bozmakla birlikte zamanlama ve bir şeylerin doğru zamanı ile ilgili beklentileri de istikrarsızlaştırır (Siverskog, 2015, s. 16).

Başarı anlatılarına bir karşı söylem geliştirmek, başarısızlığa queer bir gözle bakmak hem başarının anlamını genişletmeye hem de geleneksel başarı göstergelerini reddetmeye götürebilir. Yaşlı bireyler üzerindeki verimlilik ve başarı baskısına karşı başarısızlığa queer bir bakış getirilerek sistemin taleplerine karşılamamak veya karşılayamamak bir utanç kaynağı olmaktan çıkarılabilir. Halberstam'ın (2013) queer başarısızlık dediği şey, normlara uymak konusunda çuvallamanın getirdiği potansiyel

fırsatlar ile ilişkilidir. Başarısızlığı kucaklayarak aksi halde erişimimizde olmayan; tutarlı, çizgisel ve ilerlemeci anlatılardan bağımsız var olma ve bilgi pratiklerine ulaşmak mümkündür. Halberstam'a göre günümüz heteronormatif kapitalist toplumunda başarı üretkenlik, olgunluk ve servet biriktirme gibi unsurlara eşitlenmiştir. Sistem sürekli başarısızlığı ve başarısız özneyi üretmektedir. Başarı çok çalışmayla elde edilebilecek bir şeyken başarısızlık daima kişinin kendi suçudur. Başarısızlığı kucaklamak ise sermayenin dışında kalan yerlerde var olmak anlamına gelir. Başarısızlığı benimseyerek disipline edici ve cezalandırıcı normlardan bir kaçış sağlanabilir. Çuvallamak, yaratıcı ve müşterek bir var olma biçimine, anti-kapitalist pratikler içeren bir yaşam tarzına dönüşebilir. Halberstam, başarısız olmayı “ehliyetin reddi, kapitalizm ile başarı ve kâr arasındaki sezgisel bağların bir eleştirisi ve hegemonya karşıtı bir kaybetme söylemi” (2013, s. 24) olarak okumaktadır. Yaşam, aşk, sanat ve varoluşa dair farklı hedefleri barındıran bu alternatif dünya tahayyülünde para, iş ve rekabetin yerini işbirliği, takas ve paylaşım almaktadır. Yazara göre bu dünya tahayyülü naif bir ütopya veya başka bir yerin fantezisi değil, mevcut sistem içindeki alternatiflerin bulunması ile ilgilidir. Bunun için öncelikle queerlerin çok iyi becerdiği başarısız olma işinin hakkını vermek gerekmektedir: “Çuvallamanın hakkını vermek, belki bizi içimizdeki şapşalı bulmaya, bizden beklenen başarılarla imza atmamaya, yetersiz kalmaya, ilgimizin dağılmasına, yan yollara sapmaya, bir sınır bulmaya, yolumuzu kaybetmeye, unutmaya, hakimiyetten imtina etmeye (...) yönlendirebilir” (Halberstam, 2013, s. 168).

Yoldan çıkmak, yolunu kaybetmek, farklı yollara sapmak diğer bir ifadeyle, queer bir yönelime sahip olmak başka bir dünyanın bize görünür olmasına neden olabilir. Sara Ahmed'in ifade ettiği üzere (2006) dünyamız, hangi tarafa yöneldiğimiz yani oryantasyonumuza göre şekil değiştirmektedir. Yöneldiğimiz yollar, takip ettiğimiz çizgiler yolumuzu bulmamızı sağladığı gibi bazı şeyleri bizim için ulaşılmaz kılıp dışlar, bazı şeyleri ise ulaşılabilir hale getirir. Hem hareket hem düşünce çizgileri norm ve geleneklerin tekrar edilmesiyle oluşturulur. Bu tekrar sonuçta çizgiyi görünmez kılmakta, normalleştirmektedir. Yöneldiğimiz yollar bizi yalnızca belirli fiziksel nesnelere götürmez. Duygularımız, yargılarımız, hedeflerimiz ve özelemlerimiz de takip ettiğimiz yol tarafından belirlenir. Belirli çizgileri takip ederken diğerlerini takip

etmemek ise kişinin kim olduğuna dair algısını oluşturmaktadır. Bu anlamda, önemli miktarda yatırım yaptığımız yoldan vazgeçmek yaşadığımız hayattan, hatta kendimizden tümüyle vazgeçmek olarak anlaşılabilir. Bu nedenle başka yolların var olduğunu bilmek bu yollara sapmayı beraberinde getirmez, zira bu kimliğin ya da hayali bir geleceğin kaybı anlamına gelebilir. Yatırım yapılan rotalar bir toplumsal getiri vaadini de içermektedir. Bu vaatler belirli rotaların yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Böylece bazı şeyler bize diğer şeylerden daha yakın hale gelir, bizim için mevcut olan seçenekleri oluştururlar. Kimi şeyler ise algılanabilir dahi olmayabilir, ufkumuzun ötesinde kalırlar. Bu bağlamda yaşam seyrimiz, önümüze çıkan şeyler, bizim için ulaşılabilir olan, yapmaya meyilli olduğumuz şeyler tesadüfi değildir. Bunlar yönelimlerimiz tarafından belirlenmektedir, özsel değil tarihsel niteliktedir. Öte taraftan, belirli rotaların yeniden üretimini başarısızlığa uğraması dünyaya dair yeni izlenimleri ortaya çıkarabilir, böylece farklı çizgiler ve nesnelere görünür olabilir. Düz çizgisel yoldan ayrılma riskini göze almak; toplumsal olarak iyi kabul edilen çizgilerin, belirlenmiş bir yaşam seyrinin dışında kalan queer bir geleceğin olasılığını doğurmaktadır. Sonuçta, queer bir yönelim göstermek veya yoldan sapmak, zeminde yeni ayak izleri oluşturarak zamanla alternatif bir yolun oluşması ile sonuçlanabilir (Ahmed, 2006). Sara Ahmed, queer yönelimin bir sapma zorunluluğu haline gelmemesi gerektiğini de vurgulamaktadır. Hangi yolların takip edildiği önemli olsa da belirli bir queer çizginin benimsenmesi, bu çizginin kendisini de bir düz çizgi haline getirecektir. Bu nedenle Ahmed'e göre queer politika, bir yaşamın yaşanmaya değer bir yaşam sayılabilmesi için belirli rotaları/çizgileri takip etmesi gerektiği ve bazı yaşamların uygunsuz olduğu fikrine karşı gelmelidir (2006, ss. 178–179). Sonuç olarak queer zamanda var olmak, queer bir yönetime sahip olmak kapitalist zamanda var olmaktan farklı bir deneyime işaret etmektedir. Kapitalist zamanın teşvik ettiği ve sürdürdüğü değerler, queer bir yaşam şeklinde karşılık bulmamaktadır. Queer zamanda önceliklendirilen şey yeniden üretim zamanı, çalışma zamanı veya aile zamanı vs. değildir. Önceden ortaya konduğu şekliyle queerler farklı saiklerle eylemektedirler. Bu çalışma, queer teori ve pratiğin yaşlılığı politize ederek yaşlılık deneyimini çevreleyen baskı ve şiddet biçimlerini açık etmeye yarayan bir çerçeve sunduğunu ortaya koymaktadır. Bunları açık ettikten sonra yaşlılığı yeniden düşünmek ve farklı bir deneyimin ihtimalini ortaya koymak mümkün olmaktadır. Bu, aynı zamanda yaşlıların

toplumsal olarak konumlandırıldığı yere meydan okumak anlamına da gelmektedir. Şüphesiz ki kapitalizm gündelik hayat üzerindeki kuşatıcı etkisiyle belirleyici olmaktadır. Fakat yine de, başka bir dünya tahayyülüne yatırım yapmak etik bir sorumluluk olarak karşımızda durmaktadır.

3.4. GENEL DEĞERLENDİRME

Queer teori, toplumsal normları ve güç ilişkilerini ve bunların toplumsal deneyimi belirleme biçimlerini incelemek için eleştirel bir çerçeve sunmaktadır. Bu çerçeve cinsiyet, toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf, yapabilirlik (*ability*) ve yaş da dahil olmak üzere pek çok alana uygulanabilir. Queer teori ve aktivizm kendinden önceki hareketlerin politik ve teorik birikiminin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Tarihsel olarak homofil hareket ve eşcinsel özgürleşme hareketinden sonra ortaya çıkan queer, diğerlerinin aksine kimlik siyasetinin karşısında konumlanmıştır. Kendinden önceki hareketlerin hem bilgisini hem de eleştirisini içinde barındıran queer, tanım ve sınır bakımından muğlaklığı ile öne çıkmaktadır. Queer, temel olarak normalin karşısında bir konuma karşılık gelmektedir. Toplumsal inşa ve kimliklerin öne sürülen hakikiliğine karşı queer, bunların içinde barındırdığı güç ve baskı yapılarını, şiddet biçimlerini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Bu bakımdan queer teorinin ilgi alanı oldukça geniş tutulabilir. Queer, bir yaşam biçimi olarak anlaşıldığında norm dışı cinsel kimlikleri ifade eden bir şemsiye terimden fazlasını ifade eder. Queer teori ve pratiklerden doğan bilgiler toplumsal organizasyon, geçmiş ve gelecek, zaman, kimlik, aile, beden, başarı, cinsellik, yaşlılık ve daha pek çok şeyi düşünmek için yararlı bir çerçeve sağlamaktadır. Bu çalışmada da queer, yaşlılığı yeniden düşünmek ve farklı bir yaşlılık tahayyül etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda yaşlılık deneyimini kuşatan ikiliklere, beklentilere ve normlara meydan okumak önemli bir çabaya işaret etmektedir. Queer teori aracılığıyla geleneksel yaşlılık temsillerini ve kapitalist verimlilik ve başarı anlayışlarını sorgulamak mümkün olmaktadır. Queer teorinin yanı sıra queer pratiklerin bilgisi de yaşlılığı sorunsallaştırmak için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Queer bir yaşam şekli kurumsallaşmış yaşam seyrinin dışında kurulmaktadır. Dolayısıyla queer bir varoluş, hayatla kurulan farklı bir ilişkiye kapı aralamaktadır.

SONUÇ

Yaşlı nüfusun neredeyse tüm dünyada artan oranı düşünüldüğünde yaşlılık dönemi üzerinde düşünmek ve bu dönemi iyileştirmek için gösterilecek çabalara ortak olmak anlamlı bir uğraş olacaktır. Yaşlılık deneyiminin pek çok eşitsizliği beraberinde getirmesi bu konuya eğilmeyi öncelikli hale getirmektedir. Yaşlılığın hemen hemen her insanın tecrübe ettiği ortak bir deneyim olması ve nüfus yaşlanmasının beraberinde getireceği öngörülen değişimler de bu konu üzerinde durmayı gerekli kılmaktadır. Bu tez çalışması, günümüz kapitalist toplum düzeninde yaşlıların konumunu analiz ederek bu konunun ve buna yol açan zihniyetin değişmesine katkı sağlayabilecek bir bakış açısını queer teori ve pratikten faydalanarak ortaya koymaktadır. Bu tez kapsamında, queer teori ve yaşlılık çalışmaları arasındaki karşılıklı ilişkiyi geliştirme amacı güden bir tartışma yürütülmüştür. Queer teori ve pratikle beslenmiş bakış açıları, yaşlılık dönemi üzerine düşünmek için işlevsel bir çerçeve sunmaktadır. Queer teorinin sağladığı eleştirel çerçeveye yaşlılık deneyiminin nasıl bir inşa olduğu, hangi normlarla düzenlendiği sorgulanabilmektedir. Belirli bir yaşlılık anlayışının doğallaştırılmasına ve yaşlılığın indirgenmediği ikiliklere meydan okumak bu çerçeve ile mümkün olmaktadır. Queer teori aracılığıyla toplumsal yapıları ve bu yapıların ürettiği baskı ve şiddet biçimlerinin ortaya koyarak bunları sorunsallaştırmak, yaşlılık dönemini daha adil ve insani hale getirmek için önceliklidir. Queer teorinin yaşlılık algısının oluşmasında önemli kaynaklardan birini oluşturan gerontoloji ile de etkileşime sokulması sonuçta, alandaki bakış açısını geliştirerek bu algıyı dolaylı yoldan etkileyecektir. Tüm bunlar bazı yaşlıların önemsiz ve değersiz olduğu veya değerlerini kanıtlamak için başarılı ve verimli olması gerektiği gibi fikirlere karşı koymayı sağlar. Queer bir yönelim, yaşlıların yürümeye zorlandıkları yoldan sapabilmelerini bir seçenek olarak sunmaktadır. Sonuçta burada ifade edilen ve benzeri anlayışlara karşı çıkmak; yaşlıların homojen bir grup olmadığını, yaşlılık deneyiminin çeşitliliğini kabul etmek ile de sonuçlanacaktır. Yaygın toplumsal kabuller ile değerleri tartışmak ve önyargılarla hesaplaşmak yaşlı nüfus için daha iyi bir geleceğin ilk şartını oluşturmaktadır. Yaşlıların şimdiki durumu düşünüldüğünde farklı bir gelecek tahayyülünün, zamanda var olmanın alternatif biçimlerinin ortaya konması bir zorunluluk olarak öne çıkmaktadır. Zira tez boyunca anlatıldığı gibi mevcut düzende yaşlılar birçok eşitsizlik, baskı ve şiddet biçimini deneyimlemektedir.

Kapitalist başarı ve verimlilik anlayışına karşı queer çuvallama fikrini öne çıkarmak ise başarılı yaşlanma baskısından özgürleşmeyi ve yaşlanmayı etkileyen faktörlerin bireysel değil, yapısal niteliklerine odaklanmayı sağlayabilir. Neoliberal kapitalist ideolojinin her türden sorumluluğu bireye veya aileye aktaran, refah devleti karşıtı politikalarına karşı durmak böylece mümkün olmaktadır. Başarısızlık kişinin suçu olarak anlaşıldığında ve bunun tam sorumluluğu kişiye aktarıldığında odak sistemden, devletten veya piyasadan kişinin kendisine çevrilir. Bu neoliberal strateji, kişinin baskı ve şiddet sistemlerini sorgulama yetisini zayıflatmaktadır. Bu nedenle bunu tersine çevirmek için öncelikle bu ideolojik yapıyı görünür kılmak gerekmektedir. Bu sorgulamaların ışığında yaşlılık dönemini belirleyen beklentilerden ve anlatılardan özgürleşmek, daha özgün bir yaşlılık deneyimini de beraberinde getirecektir. Toplumsal normların ötesine geçen queer pratiklerin yaşlılık için ortaya çıkarabileceği olanakları değerlendirmek bu dönemi dönüştürmek için yararlı olacaktır. Alternatif bir yaşam biçimini ortaya çıkaran bu pratikler, geleneksel yaşam anlatılarının dışında var olmaya imkan tanımaktadır. Bu gibi pratiklerin örneğin, zaman ve mekanın queer kullanımlarının yaşlılar açısından çıkarımları bulunmaktadır. Queer zaman anlayışı, krononormatif yaşam seyri anlayışına bir alternatif yaratarak yaşlılık dönemini yeni deneyimlere açma potansiyeline sahiptir. Yaşlıların “yolun sonunda” olduğu veya bazı şeyler için fazla yaşlı olduğu gibi düşüncelerin karşısında bu çizgisel anlayışı sekteye uğratan queer zaman durmaktadır. Yaş normlarını ihlal eden queer zaman vizyonunda kimi durumlarda yaş anlamsız, deneyimi veya kişiliği belirlemeyen bir bileşen haline gelmektedir. Bu bakış açısı yaşlılar için hayata, aşka, cinselliğe ve kendiliğe dair yeni bir pencere açarak bu dönemin deneyime açılmasını sağlayabilir. Queer zaman anlayışı ileri yaşta yeni bir şeye başlamak, yeni şeyler öğrenmek gibi deneyimlerin önündeki engeli kaldırmaya yarayabilecek bir zihniyetin benimsenmesine yardımcı olma potansiyeline sahiptir. Böylece yeni bir yaşam anlatısı ortaya çıkabilir. Bu anlatı mevcut yaşlılık anlatısını aşan, yaşlıların dünyayla kurdukları ilişkinin ufkunu genişleten bir yaşam biçimine kapı aralamaktadır. Böylesi bir gelecek tahayyülünde yaşlıların sosyal katılımının, dünyayla ilişkilene kapasitelerinin artacağı öngörülmektedir. Bununla birlikte bu tasavvur, muhtemelen radikal yapısal değişiklikleri gerekli kılacaktır. Zira yaşlanan toplum yeni ihtiyaçları ortaya çıkartmakta ve yeni toplumsal değerlere ihtiyaç duymaktadır.

Diğer bir yandan, seçilmiş aile kavramı ve bunun öne çıkardığı arkadaşlık ilişkileri; yaşlı bakımının büyük oranda dayandığı aile kurumunu, çekirdek aileyi ve kan bağıni yeniden düşünmeye fırsat tanır. Nitekim queer bir yaşam organizasyonu kapitalizmin devamlılığı için önemli olan yeniden üretim ilişkilerini sürdürmez ve başka türlü değerler etrafında örgütlenmektedir. Bu noktada kapitalist düzenin teşvik ettiği değerlerin yerine, queer dayanışma ve direniş anlayışlarının geçebileceği bir yaşamın ihtimali ortaya çıkmaktadır. Farklı aile, bakım, ev ve dayanışma yapılarını içeren gelecek tahayyüllerini öne çıkarmanın yaşlanan toplumların gerektirebileceği yapısal değişiklere bir cevap niteliği taşıyabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda gelecekte yapılacak çalışmaların burada ortaya konulanların pratikte nasıl karşılık bulabileceğine odaklanması oldukça önemli bir katkı olacaktır. Söylendiği gibi bu çalışma teorik bir tartışmaya dayandığından nitel veya nicel verilerle desteklenen çalışmalarla burada ortaya konan kavrayışın geliştirilmesine katkı sağlanabilir. Yaşlı nüfusu ilgilendiren politika çalışmaları yapılırken genel kabullerin ötesine geçerek daha adil ve kapsayıcı bir politika gündemi oluşturmak, yine queer teorinin sağladığı bakış açılarıyla mümkündür. Sahada yaşlılarla çalışanların queer teori sayesinde edinebilecekleri perspektif alandaki pratiğin de iyileştirilmesine katkı sağlayabilir. Tüm bunlar için yaşlılara, yaşlılığa, yaşlanmaya, hastalığa, engelliliğe, ölüme dair toplumsal bakışı dönüştürmek, bir zihniyet değişimini tetikleyecek adımlar atmak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- 17 Mayıs Derneği. (2020). *Yaşlı LGBTİ+lar: Dünyada ve Türkiye'deki Durum*.
- 17 Mayıs Derneği. (2021). *Yaşlı LGBTİ+ 'ların Hakları ve Sorunları ile Dünyadan Örnekler Çalışma ve Araştırma Raporu*.
- 17 Mayıs Derneği. (2022). *Yaşlanıyoruz Lubunya-Anket/Görüşmeler ve Çalışma Raporu*.
- Adam, B. (1990). *Time and Social Theory*. Polity Press.
- Adam, B. (1994). Perceptions of Time. İçinde T. Ingold (Ed.), *Companion Encyclopedia of Anthropology* (ss. 503–526). Routledge.
- Ahmed, S. (2006). *Queer Phenomenology: Orientations, Objects, Others*. Duke University Press.
- Alaydın, N. N. (2019). Türkiye'de Lisansüstü Tezlerde Yaşlılık Çalışmaları: Bir İçerik Analizi Çalışması. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 12(1), 60–72.
- Andrucki, M. J., ve Kaplan, D. J. (2018). Trans objects: materializing queer time in US transmasculine homes. *Gender, Place and Culture*, 25(6), 781–798.
<https://doi.org/10.1080/0966369X.2018.1457014>
- Apak, E., ve Aka, V. (2020). Medyada yaşlı temsillerinin 87 yıllık dönüşümü: Cumhuriyet Gazetesi örneği 1930-2017. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 13(1), 19–26. <https://doi.org/10.46414/yasad.644320>
- Arun, Ö. (2008). Yaşlı Bireyin Türkiye Serüveni: Kaliteli Yaşlanma İmkânı Üzerine Senaryolar. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 313–330.
- Arun, Ö. (2018a). Arayışlar: Türkiye'nin Yaşlanma Serüveni. İçinde Ö. Arun (Ed.), *Yaşlanmayı Aşmak* (ss. 7–20). Phoenix Yayınevi.
- Arun, Ö. (2018b). Türkiye'de Yaşlanmak Bir Armağan ya da Lanet? İçinde Ö. Arun (Ed.), *Yaşlanmayı Aşmak* (ss. 23–52). Phoenix Yayınevi.
- Arun, Ö. (2018c). Türkiye de Yaşlanma Çalışmaları Dün, Bugün, Yarın. *Mediterranean Journal of Humanities*, 8(2), 41–61. <https://doi.org/10.13114/mjh.2018.409>
- Arun, Ö. (2020). Eşitsiz Yaşlanmak: Türkiye'nin Serüveni, Alanın Niteliği ve Yaşlanma Gündemi. *Cogito*, 98, 89–106.
- Arun, Ö., ve Arun, B. K. (2011). Türkiye'de Yaşlı Kadının En Büyük Sorunu: Dulluk. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(4), 1515–1527.

- Arun, Ö., Binark, M., Özsoy Taylan, D., Kandemir, B., ve Şahinkaya, G. (2022). Yaşlıların Toplumsal Sınıfı, Dijital Sermayeleri ve COVID-19 Salgınında Bağlantıda Kalma Pratikleri. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 42(2), 387–410. <https://doi.org/10.26650/sj.2022.42.2.0016>
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2019). Günümüz kapitalizmi ve ataerkil ilişkileri içinde bakım emeği ve sosyal haklar. *Birikim*, 362/363, 96–103.
- Austin, C. D. (1991). Aging Well: What Are the Odds? *Journal of the American Society on Aging*, 15(1), 73–75. <https://www.jstor.org/stable/44876961>
- Aydın, A., ve Aydın Sayılan, A. (2022). 65 Yaş ve Üstü Bireylerin Sosyal Dışlanma ile Başarılı Yaşlanma Durumları Arasındaki İlişki. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 15(2), 52–56. <https://doi.org/10.46414/yasad.1184822>
- Baars, J. (1997). Concepts of time and narrative temporality in the study of aging. *Journal of Aging Studies*, 11(4), 283–295. [https://doi.org/10.1016/S0890-4065\(97\)90023-2](https://doi.org/10.1016/S0890-4065(97)90023-2)
- Bauman, Z. (2019). *Akışkan Modernite* (Sinan Okan Çavuş (Çev.)). Can Yayınları.
- Bearon, L. B. (1996). Successful Aging: What does the “good life” look like? *The Forum Journal*, 1(3), 1–7.
- Beğer, T., ve Yavuzer, H. (2012). Yaşlılık ve Yaşlılık Epidemiyolojisi. *Klinik Gelişim*, 25, 1–3.
- Beiser, A. (2008). *Modern Fiziğin Kavramları* (G. Önengüt (Çev.)). Akademik Yayıncılık.
- Bergson, H. (2014). *Metafizik Dersleri* (B. G. Eşiktaşlıyan (Çev.)). Pinhan Yayıncılık.
- Berkes, N. (1942). *Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma*. Uzluk Basımevi.
- Berlant, L., ve Warner, M. (1995). What Does Queer Theory Teach Us about X? *PMLA*, 110(3), 343–349. <https://www.jstor.org/stable/462930>
- Birth, K. K. (2020). *Zaman Körlüğü: Öteki Zamansallıkları Algılama Sorunu* (O. Şişman (Çev.)). İslık Yayınları.
- Boellstorff, T. (2007). When Marriage Falls: Queer Coincidences in Straight Time. *GLQ*, 13(2–3), 227–248. <https://doi.org/10.1215/10642684-2006-032>
- Boran, B. (1992). *Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetbiki*. Sarmal Yayınevi.
- Bowling, A. (1993). The Concepts of Successful and Positive Ageing. *Family Practice*,

- 10(4), 449–453. <https://doi.org/10.1093/fampra/10.4.449>
- Brontsema, R. (2004). A Queer Revolution: Reconceptualizing the Debate Over Linguistic Reclamation. *Colorado Research in Linguistics*, 17(1), 1–17. <https://doi.org/10.25810/DKY3-ZQ57>
- Bruce, S., ve Yearley, S. (2006). *The Sage Dictionary of Sociology*. SAGE Publications.
- Butler, J. (2008). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi* (B. Ertür (Çev.)). Metis Yayınları.
- Butler, J. (2014). *Bela Bedenler* (C. Çakırlar ve Z. Talay (Çev.)). Pinhan Yayıncılık.
- Buz, S., ve Beydili, E. (2015). Ankara Örneğinde Yalnız Yaşayan Yaşlı Kadınların Gereksinimleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 557–570.
- Çağlar, B. (2017). *Topluluğun Ayrışması: Türkiye’de LGBTQ Yaşlıların Görünmezliğinin İzini Sürmek*. Boğaziçi Üniversitesi.
- Calasanti, T., Slevin, K. F., ve King, N. (2006). Ageism and Feminism: From “Et Cetera” to Center. *NWSA Journal*, 18(1), 13–30. <https://doi.org/10.2979/nws.2006.18.1.13>
- Castells, M. (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür* (E. Kılıç (Çev.); 2. baskı, C. 1). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çayır, K. (2012). Ders Kitaplarında Yaşlılık Temsili. İçinde A. Duben (Ed.), *Yaşlanma ve Yaşlılık: Disiplinlerarası Bakış Açılırları* (ss. 79–95). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cerrah, L., ve Baran, M. (2020). Katılımcı Sözlüklerde Yaşlı ve Yaşlılık Algısı. *Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 99–126. <https://orcid.org/0000-0002-3392-1274>
- Chang, E.-S., Kanoth, S., Levy, S., Wang, S.-Y., Lee, J. E., ve Levy, B. (2020). Global reach of ageism on older persons’ health: A systematic review. *PloS one*, 15(1), 1–24. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0220857>
- Changfoot, N., Rice, C., Chivers, S., Williams, A. O., Connors, A., Barrett, A., Gordon, M., ve Lalonde, G. (2022). Revisioning aging: Indigenous, crip and queer renderings. *Journal of Aging Studies*, 63, 1–9. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2021.100930>
- Cipolla, C. M. (2002). *Zaman Makinesi: Saat ve Toplum (1300-1700)* (T. Altnova (Çev.)). Kitap Yayınevi.

- Cowgill, D. O. (1974). The Aging of Populations and Societies. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 415(1), 1–18.
<https://doi.org/10.1177/000271627441500102>
- Crary, J. (2019). *7/24 Geç Kapitalizm ve Uykuların Sonu* (N. Çatlı (Çev.)). Metis Yayınları.
- Cross, G. (2005). A Right to Be Lazy? Busyness in Retrospective. *Social Research*, 72(2), 263–286.
- Cruikshank, M. (2008). Aging and identity politics. *Journal of Aging Studies*, 22(2), 147–151. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2007.12.011>
- Darier, É. (1998). Time to be Lazy: Work, the Environment and Modern Subjectivities. *Time & Society*, 7(2), 193–208. <https://doi.org/10.1177/0961463X98007002002>
- Demir Erbil, D., ve Hazer, O. (2021). Yaşlıların Günlük Yaşam Aktivitelerinin ve Sosyal Ağlarının Başarılı Yaşlanmaya Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(80), 1846–1857. <https://doi.org/10.17755/esosder.867218>
- Demir, I. (2017). Mizah Dergilerinde Yaş Ayrımcılığının Yeniden Üretimi. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 1, 57–75. <https://doi.org/10.24876/senex.2017.4>
- Demirağ, H., Güngör, S., ve Hintistan, S. (2023). Yaşlı Bireylerde Aktif ve Başarılı Yaşlanma Uygulamaları. *Gevher Nesibe Tıp ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 8(Özel Sayı), 659–668. <https://doi.org/https://doi.org/10.5281/zenodo.8402187>
- Depp, C. A., ve Jeste, D. V. (2006). Definitions and Predictors of Successful Aging: A Comprehensive Review of Larger Quantitative Studies. *American Journal of Geriatric Psychiatry*, 14(1), 6–20.
<https://doi.org/10.1097/01.JGP.0000192501.03069.bc>
- Dillaway, H. E., ve Byrnes, M. (2009). Reconsidering Successful Aging: A Call for Renewed and Expanded Academic Critiques and Conceptualizations. *Journal of Applied Gerontology*, 28(6), 702–722. <https://doi.org/10.1177/0733464809333882>
- Dinshaw, C., Edelman, L., Ferguson, R. A., Freccero, C., Freeman, E., Halberstam, J., Jagose, A., Nealon, C., ve Nguyen, T. H. (2007). Theorizing Queer Temporalities: A Roundtable Discussion. *A Journal of Lesbian and Gay Studies*, 13(2–3), 177–195. <https://doi.org/10.1215/10642684-2006-030>
- Doğanay, G., ve Erhan, G. (2023). İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitaplarındaki Yaşlı Karakterlerin İncelenmesi. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 7(1), 3–16.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10204952>

- Duben, A. (2018). Türkiye ve Avrupa’da Nüfus Yaşlanması, Aile, Piyasa ve Devlet. İçinde A. Duben (Ed.), *Yaşlanma ve Yaşlılık: Disiplinlerarası Bakış Açılıarı* (ss. 67–78). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dugan, J. T., ve Fabbre, V. (2018). *To Survive on This Shore: Photographs and Interviews with Transgender and Gender Nonconforming Older Adults*. Kehrer Verlag.
- Durkheim, E. (2005). *Dini Hayatın İlk Biçimleri* (F. Aydın (Çev.)). Ataç Yayınları.
- Durudoğan, H. (2011). Judith Butler ve Queer Etiği. *Cogito*, 65–66, 87–98.
- Dynes, W. R. (2016). Queer. İçinde *The Encyclopedia of Homosexuality* (Vol. 2, s. 1091). Routledge.
- Edelman, L. (2004). *No Future: Queer Theory and the Death Drive*. Duke University Press.
- Elias, N. (2020). *Zaman Üzerine* (V. Atayman (Çev.)). Ayrıntı Yayınları.
- Ergun, A. D. (2017). Türkiye’de Yoksulluk ve Dezavantajlılık Halleri: Yaşlı Kadın Olmak Üzerine Bir Okuma. *Toplum ve Demokrasi*, 11(24), 17–36.
- Estes, C. L., Swan, J. H., ve Gerard, L. E. (1982). Dominant and Competing Paradigms in Gerontology: Towards a Political Economy of Ageing. *Ageing and Society*, 2(2), 151–164. <https://doi.org/10.1017/S0144686X00009405>
- Fabbre, V. D. (2014). Gender Transitions in Later Life: The Significance of Time in Queer Aging. *Journal of Gerontological Social Work*, 57(2–4), 161–175. <https://doi.org/10.1080/01634372.2013.855287>
- Fabbre, V. D. (2015). Gender Transitions in Later life: A Queer Perspective on Successful Aging. *The Gerontologist*, 55(1), 144–153. <https://doi.org/10.1093/geront/gnu079>
- Finlay, L. (2002). “Outing” the Researcher: The Provenance, Process, and Practice of Reflexivity. *Qualitative Health Research*, 12(4), 531–545. <https://doi.org/10.1177/104973202129120052>
- Fisher, M. (2011). *Kapitalist Gerçekçilik Başka Alternatif Yok mu?* (G. Çağalı Güven (Çev.)). Habitus Yayıncılık.
- Franklin, N. C., ve Tate, C. A. (2009). Lifestyle and Successful Aging: An Overview. *American Journal of Lifestyle Medicine*, 3(1), 6–11.

- <https://doi.org/10.1177/1559827608326125>
- Fraser, N. (2016). Contradictions of Capital and Care. *New Left Review*, 100, 99–117.
<https://newleftreview.org/issues/ii100/articles/nancy-fraser-contradictions-of-capital-and-care>
- Freeman, E. (2010). *Time Binds: Queer Temporalities, Queer Histories*. Duke University Press.
- Fuchs, C. (2014). Digital prosumption labour on social media in the context of the capitalist regime of time. *Time & Society*, 23(1), 97–123.
<https://doi.org/10.1177/0961463X13502117>
- Garfein, A. J., ve Herzog, A. R. (1995). Robust Aging among the Young-Old, Old-Old, and Oldest-Old. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 50B(2), S77–S87. <https://doi.org/10.1093/geronb/50B.2.S77>
- Gershuny, J. (2005). Busyness as the Badge of Honor for the New Superordinate Working Class. *Social Research*, 72(2), 287–314.
<https://doi.org/10.1353/sor.2005.0026>
- Gleason, S. (2017). The Social Construction of Old Age in the Modern West: A Literature Review. *Undergraduate Journal of Humanistic Studies*, 4, 1–8.
- Güner, U. (2018). Yaşlılık Hallerimiz. *Kaos GL Dergisi*, 160, 52–53.
- Gurevich, A. J. (1976). Time as a Problem of Cultural History. İçinde L. Gardet (Ed.), *Cultures and Time* (ss. 229–245). Unesco Press.
- Gurvitch, G. (1963). *The Spectrum of Social Time*. Springer Dordrecht.
<https://doi.org/10.1007/978-94-010-3623-8>
- Halberstam, J. (2005). *In a Queer Time and Place: Transgender Bodies, Subcultural Lives*. New York University Press.
- Halberstam, J. (2013). *Çuvallamanın Queer Sanatı* (İ. Tabur (Çev.)). Sel Yayıncılık.
- Hall, E. (1997). Kaç Çeşit Zaman Var? (D. Şahiner, Çev.). *Cogito*, 11, 149–152.
- Halperin, D. M. (2003). The Normalization of Queer Theory. *Journal of Homosexuality*, 45(4), 339–343. https://doi.org/10.1300/J082v45n02_17
- Han, B. C. (2020). *Zamanın Kokusu: Bulunma Sanatı Üzerine Felsefî Bir Deneme* (Ş. Öztürk (Çev.)). Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2022). *Ritüellerin Yok Oluşuna Dair: Günümüzün Bir Topolojisi* (Ç. Tanyeri (Çev.)). İnka Kitap.

- Harvey, D. (2019). *Postmodernliğin Durumu* (Sungur Savran (Çev.)). Metis Yayınları.
- Havighurst, R. J. (1961). Successful Aging. *The Gerontologist*, 1(1), 8–13.
<https://doi.org/10.1093/geront/1.1.8>
- Hazer, O., ve Ateşoğlu, L. (2019). Yaşlılarda Sağlık Okuryazarlığının Başarılı Yaşlanma Üzerine Etkisi: Ankara İli Örneği. İçinde N. Akdemir (Ed.), *Geriatrı ve Gerontolojiye Disiplinlerarası Yaklaşım* (1. Baskı, ss. 48–56). Türkiye Klinikleri.
- Hazer, O., ve Özsungur, F. (2017). Başarılı Yaşlanma Ölçeği (BYÖ) Türkçe Versiyonu. *International Journal Of Education Technology and Scientific Researches*, 4, 184–206.
- Heaphy, B., Yip, A. K. T., ve Thompson, D. (2004). Ageing in a non-heterosexual context. *Ageing and Society*, 24(6), 881–902.
<https://doi.org/10.1017/S0144686X03001600>
- Hess, L. M. (2022). Queer Aging and the Significance of (Narrative) Representation. İçinde M. Goldman, K. de Madeiros, ve T. Cole (Ed.), *Critical Humanities and Ageing: Forging Interdisciplinary Dialogues* (ss. 161–173).
<https://doi.org/10.4324/9781003112112-11>
- Holdsworth, J. K. (2018). Daha İyi Bir Yarın? Yaşlı Bakımında Ailelerin Karşılaştıkları Zorluklar ve İhtiyaçları. İçinde *Yaşlanmayı Aşmak* (ss. 73–87). Phoenix Yayınevi.
- Holstein, M. B., ve Minkler, M. (2003). Self, Society, and the “New Gerontology”. *The Gerontologist*, 43(6), 787–796.
<https://academic.oup.com/gerontologist/article/43/6/787/863093>
- Hughes, M. (2006). Queer Ageing. *Gay & Lesbian Issues and Psychology Review*, 2(2), 54–59.
- Inui, T. S. (2003). The Need for an Integrated Biopsychosocial Approach to Research on Successful Aging. *Annals of Internal Medicine*, 139(5 II), 391–394.
https://doi.org/10.7326/0003-4819-139-5_part_2-200309021-00002
- Irmak, H. S., ve Artan, T. (2018). Feminist Gerontoloji Bağlamında Yaşlılığın Kadınsallaşması. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 5(2), 236–243.
<https://doi.org/10.17681/hsp.370597>
- Işık, A., Tekin, N., ve Çağaltay Kayaoğlu, S. (2021). Yetişkin Bireylerin Başarılı Yaşlanma Durumlarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Sinop İli Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(4), 1403–1419. <https://doi.org/10.33417/tsh.911047>

- Iutovich, M. (1988). The Sociology of Success: Fact or Fantasy*. *Journal of Applied Sociology*, 5, 1–14.
- Jaffe, S. (2018). *Queer Time: The Alternative to “Adulthood”*. JSTOR Daily.
<https://daily.jstor.org/queer-time-the-alternative-to-adulthood/>
- Jagose, A. (2017). *Queer Teori: Bir Giriş* (A. Toprak (Çev.)). NotaBene Yayınları.
- Kafer, A. (2013). *Feminist, Queer, Crip*. Indiana University Press.
- Kahn, R. L. (2002). On “Successful Aging and Well-Being: Self-Rated Compared With Rowe and Kahn”. *The Gerontologist*, 42(6), 725–726.
<https://academic.oup.com/gerontologist/article/42/6/725/671739>
- Kandemir, B. H. (2023). *Yaşlılarda teknoloji kullanımının toplumsal hayata katılıma ve başarılı yaşlanmaya etkisinin incelenmesi*. Başkent Üniversitesi.
- Kang, H., ve Kim, H. (2022). Ageism and Psychological Well-Being Among Older Adults: A Systematic Review. *Gerontology and Geriatric Medicine*, 8, 1–22.
<https://doi.org/10.1177/23337214221087023>
- Katz, S., ve Calasanti, T. (2015). Critical Perspectives on Successful Aging: Does It “Appeal More Than It Illuminates”? *The Gerontologist*, 55(1), 26–33.
<https://doi.org/10.1093/geront/gnu027>
- Kern, S. (2013). *Zaman ve Uzam Kültürü (1880-1918)* (A. Selman (Çev.)). İletişim Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (2018). *Siyaset Bilimi*. Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Kocabıyık, S. (2019a). *LGBT Bireylerin Yaşlılık Dönemlerine İlişkin Beklentileri, İhtiyaçları ve Talepleri*. Akdeniz Üniversitesi.
- Kocabıyık, S. (2019b). Yaşlanmadan Ölmek: Yaşlı Trans Kadın Olmak. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 3, 19–32. <https://doi.org/10.24876/senex.2019.18>
- Laceulle, H., ve Baars, J. (2014). Self-realization and cultural narratives about later life. *Journal of Aging Studies*, 31, 34–44. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2014.08.005>
- Lafargue, P. (2020). *Tembellik Hakkı* (A. Berktaş (Çev.)). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Laws, G. (1994). Aging, contested meanings, and the built environment. *Environment and Planning*, 26, 1787–1802. <https://doi.org/10.1177/0308518X940260110>
- Laz, C. (1998). Act Your Age. *Sociological Forum*, 13(1), 85–113.
<https://doi.org/10.1023/A:1022160015408>

- Levine, R. (2020). *Zamanın Coğrafyası: Kùltürlerin Zaman Algısı Üzerine* (Ö. U. Hoşafçı (Çev.)). Maya Kitap.
- Levy, B. (2009). Stereotype Embodiment: A Psychosocial Approach to Aging. *Current Directions in Psychological Science*, 18(6), 332–336.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2009.01662.x>
- Levy, B., Pilver, C., Chung, P. H., ve Slade, M. D. (2014). Subliminal Strengthening: Improving Older Individuals' Physical Function Over Time With an Implicit-Age-Stereotype Intervention. *Psychological Science*, 25(12), 2127–2135.
<https://doi.org/10.1177/0956797614551970>
- Levy, B., Slade, M. D., Chang, E.-S., Kannoth, S., ve Wang, S.-Y. (2020). Ageism Amplifies Cost and Prevalence of Health Conditions. *The Gerontologist*, 60(1), 174–181. <https://doi.org/10.1093/geront/gny131>
- Linstead, S., ve Mullarkey, J. (2003). Time, Creativity and Culture: Introducing Bergson. *Culture and Organization*, 9(1), 3–13.
<https://doi.org/10.1080/14759550302799>
- Littler, C. R. (1978). Understanding Taylorism. *The British Journal of Sociology*, 29(2), 185–202. <https://doi.org/10.2307/589888>
- Lo, C. (2006). We are aged, we are queer, we are here. *Gay and Lesbian Issues and Psychology Review*, 2(2), 93–97.
- Lundebjerg, N. E., Trucil, D. E., Hammond, E. C., ve Applegate, W. B. (2017). When It Comes to Older Adults, Language Matters: Journal of the American Geriatrics Society Adopts Modified American Medical Association Style. *Journal of the American Geriatrics Society*, 65(7), 1386–1388. <https://doi.org/10.1111/jgs.14941>
- Marcus, J., ve Sabuncu, N. (2016). “Old Oxen Cannot Plow”: Stereotype Themes of Older Adults in Turkish Folklore. *The Gerontologist*, 56(6), 1007–1022.
<https://doi.org/10.1093/geront/gnv108>
- Marshall, B. L. (2017). Happily ever after? ‘Successful ageing’ and the heterosexual imaginary. *European Journal of Cultural Studies*, 21(3), 1–19.
<https://doi.org/10.1177/1367549417708434>
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* (O. Akınhay ve D. Kömürcü (Çev.)). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Martinson, M., ve Berridge, C. (2015). Successful Aging and Its Discontents: A

- Systematic Review of the Social Gerontology Literature. *The Gerontologist*, 55(1), 58–69. <https://doi.org/10.1093/geront/gnu037>
- Marx, K. (2011). *Kapital (I. Cilt)* (M. Selik ve N. Satlıgan (Çev.)). Yordam Kitap.
- May, J., ve Thrift, N. (2001). Introduction. İçinde J. May ve N. Thrift (Ed.), *TimeSpace: geographies of temporality* (ss. 1–46). Routledge. https://doi.org/10.1007/978-94-007-0937-9_4
- McCracken, K., ve Phillips, D. R. (2005). International Demographic Transitions. İçinde *Aging and Place: Perspectives, policy, practice* (ss. 36–60). Routledge.
- Miller, L. R. (2023). Queer Aging: Older Lesbian, Gay, and Bisexual Adults' Visions of Late Life. *Innovation in Aging*, 7(3), 1–9. <https://doi.org/10.1093/geroni/igad021>
- Moen, P., Dempster-McClain, D., ve Williams, R. M. (1992). Successful Aging: A Life-Course Perspective on Women's Multiple Roles and Health. *American Journal of Sociology*, 97(6), 1612–1638. <https://doi.org/10.1086/229941>
- Montross, L. P., Depp, C., Daly, J., Reichstadt, J., Golshan, S., Moore, D., Sitzer, D., ve Jeste, V. (2006). Correlates of Self-Rated Successful Aging Among Community-Dwelling Older Adults. *American Journal of Geriatric Psychiatry*, 14, 43–51. <https://doi.org/10.1097/01.JGP.0000192489.43179.31>
- Mukerjee, R. (1990). Time, Technics and Society. İçinde John Hassard (Ed.), *The Sociology of Time* (ss. 47–55). Palgrave Macmillan.
- Muñoz, J. E. (2009). *Cruising Utopia: The Then and There of Queer Futurity*. New York University Press.
- Ng, R., ve Lim-Soh, J. W. (2021). Ageism Linked to Culture, Not Demographics: Evidence From an 8-Billion-Word Corpus Across 20 Countries. *The Journals of Gerontology: Series B*, 76(9), 1791–1798. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbaa181>
- Nilsson, M. P. (1920). *Primitive Time-Reckoning: A Study in The Origins And First Development of The Art of Counting Time Among The Primitive and Early Culture Peoples*.
- Nugin, R., ve Onken, E.-C. (2010). Defining Success in a Changing Society: Self-Evaluation and Social Reflections of a Coming Elite in the Baltic States. *Journal of Baltic Studies*, 41(4), 449–471. <https://doi.org/10.1080/01629778.2010.527129>
- Özkazanç, A. (2011). *Neo-Liberal Tezahürler: Vatandaşlık, Suç, Eğitim*. Dipnot Yayınları.

- Özkazanç, A. (2015). *Feminizm ve Queer Kuram*. Dipnot Yayınları.
- Özkul, M., ve Kalaycı, I. (2015). Türkiye’de Yaşlılık Çalışmaları. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0(52), 259–290. <https://doi.org/10.18368/iu/sk.98114>
- Palmore, E. P. (1999). *Ageism: Negative and Positive* (2. baskı). Springer.
- Phelan, E. A., ve Larson, E. B. (2002). “Successful Aging”—Where Next? *Journal of the American Geriatrics Society*, 50(7), 1306–1308. <https://doi.org/10.1046/j.1532-5415.2002.50324.x>
- Phillips, J., Ajrouch, K., ve Hillcoat-Nallétamby, S. (2010). Key Concepts in Social Gerontology. İçinde *Key Concepts in Social Gerontology* (s. 248). Sage.
- Planck, U. (1971). Türkiye’de Köy Sosyolojisi (M. R. Küçükboyacı, Çev.). *10th Polish Conference of Rural Sociologists*, 161–178.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/29756>
- Polat, F., ve Delibaş, L. (2021). How Successful Are We Aging? *Lokman Hekim Dergisi*, 11(2), 331–339. <https://doi.org/10.31020/mutftd.878363>
- Polivka, L. (2011). Neoliberalism and Postmodern Cultures of Aging. *Journal of Applied Gerontology*, 30(2), 173–184. <https://doi.org/10.1177/0733464810385919>
- Polivka, L. (2012). The Growing Neoliberal Threat to the Economic Security of Workers and Retirees. *The Gerontologist*, 52(1), 133–144.
<https://doi.org/10.1093/geront/gnr150>
- Polivka, L., ve Luo, B. (2015). The Neoliberal Political Economy and Erosion of Retirement Security. *The Gerontologist*, 55(2), 183–190.
<https://doi.org/10.1093/geront/gnv006>
- Port, C. (2012). No Future? Aging, Temporality, History, and Reverse Chronologies. *Occasion: Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 4, 1–19.
- Ramirez-Valles, J. (2016). *Queer Aging: The Gayby Boomers and a New Frontier for Gerontology*. Oxford University Press.
- Rosa, H. (2008). Social Acceleration: Ethical and Political Consequences of a Desynchronized High-Speed Society. İçinde H. Rosa & W. E. Scheuerman (Ed.), *High-Speed Society: Social Acceleration, Power, and Modernity* (ss. 77–111). The Pennsylvania State University Press.
- Rosa, H. (2022a). *Dünyanın Kontrol Edilemezliği* (M. Kaya (Çev.)). Albaraka Yayınları.

- Rosa, H. (2022b). *Yabancılaşma ve Hızlanma: Geç Modern Zamansallığına Dair Bir Eleştirel Teori'ye Doğru* (B. Konuk (Çev.)). Albaraka Yayınları.
- Roseneil, S. (2004). Why we should Care about Friends: An Argument for Queering the Care Imaginary in Social Policy. *Social Policy and Society*, 3(4), 409–419. <https://doi.org/10.1017/s1474746404002039>
- Rowe, J. W., ve Kahn, R. L. (1987). Human Aging: Usual and successful. *Science*, 237(4811), 143–149. <https://doi.org/10.1126/science.3299702>
- Rowe, J. W., ve Kahn, R. L. (1997). Successful Aging. *The Gerontologist*, 37(4), 433–440. <https://doi.org/10.1093/geront/37.4.433>
- Rowe, J. W., ve Kahn, R. L. (1998). *Successful Aging*. Random House.
- Rowe, J. W., ve Kahn, R. L. (2015). Successful Aging 2.0: Conceptual Expansions for the 21st Century. *Journals of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 70(4), 593–596. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbv025>
- Rozanova, J. (2010). Discourse of successful aging in The Globe & Mail: Insights from critical gerontology. *Journal of Aging Studies*, 24(4), 213–222. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2010.05.001>
- Rubinstein, R. L., ve de Medeiros, K. (2015). “Successful Aging,” Gerontological Theory and Neoliberalism: A Qualitative Critique. *The Gerontologist*, 55(1), 34–42. <https://doi.org/10.1093/geront/gnu080>
- Sandberg, L. (2008). The Old, the Ugly and the Queer: thinking old age in relation to queer theory. *Graduate Journal of Social Science*, 5(2), 117–139.
- Sandberg, L. (2015). Towards a Happy Ending? Positive Ageing, Heteronormativity and Un/happy Intimacies. *Lambda Nordica*, 20(4), 19–44. <https://doi.org/10.1080/08854300.2014.957008>
- Sandberg, L. J., ve King, A. (2019). Queering Gerontology. İçinde *Encyclopedia of Gerontology and Population Aging* (ss. 1–7). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-69892-2_273-1
- Sandberg, L., ve Marshall, B. (2017). Queering Aging Futures. *Societies*, 7(21), 1–11. <https://doi.org/10.3390/soc7030021>
- Schwaiger, L. (2006). To be Forever Young? Towards Reframing Corporeal Subjectivity in Maturity. *International Journal of Ageing and Later Life*, 1(1), 11–41. <https://doi.org/10.3384/ijal.1652-8670.061111>

- Sennett, R. (2008). *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri* (B. Yıldırım (Çev.); 3. basım). Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2009). *Yeni Kapitalizmin Kültürü* (A. Onacak (Çev.)). Ayrıntı Yayınları.
- Shimoni, S. (2018). ‘Third Age’ under neoliberalism: From risky subjects to human capital. *Journal of Aging Studies*, 47, 39–48.
<https://doi.org/10.1016/j.jaging.2018.10.004>
- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve Kültür* (T. Birkan (Çev.)). Metis Yayınları.
- Siverskog, A. (2015). Ageing Bodies that Matter: Age, Gender and Embodiment in Older Transgender People’s Life Stories. *Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 23(1), 4–19. <https://doi.org/10.1080/08038740.2014.979869>
- Sloop, J. M. (2005). In a Queer Time and Place and Race: Intersectionality Comes of Age. *Quarterly Journal of Speech*, 91(3), 312–326.
<https://doi.org/10.1080/00335630500350368>
- Sorokin, P. A., ve Merton, R. K. (1937). Social Time: A Methodological and Functional Analysis. *American Journal of Sociology*, 42(5), 615–629.
<https://about.jstor.org/terms>
- Stirling, P. (1965). *Turkish Village*. John Wiley & Sons, Inc.
- Stone, S. D. (2003). Disability, Dependence, and Old Age: Problematic Constructions*. *Canadian Journal on Aging*, 22(1), 59–67.
<https://doi.org/10.1017/S0714980800003731>
- Šubrt, J. (2014). Norbert Elias and the Enigma of Time. İçinde T. S. Landini ve F. Dépelteau (Ed.), *Norbert Elias and Empirical Research* (ss. 239–252). Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137312143>
- Sugar, J., Riekse, R. J., Holstege, H., ve Faber, M. A. (2014). *Introduction to Aging: A Positive, Interdisciplinary Approach*. Springer.
- Taylor, F. (2013). *Bilimsel Yönetimin İlkeleri* (H. B. Akın (Çev.)); 6. Baskı). Adres Yayınları.
- Taylor, J. (2010). Queer Temporalities and the Significance of “Music Scene” Participation in the Social Identities of Middle-aged Queers. *Sociology*, 44(5), 893–907.
- Teater, B., ve Chonody, J. M. (2020). How Do Older Adults Define Successful Aging? A Scoping Review. *International Journal of Aging and Human Development*,

- 91(4), 599–625. <https://doi.org/10.1177/0091415019871207>
- Tornstam, L. (1992). The Quo Vadis of Gerontology: On the Scientific Paradigm of Gerontology. *The Gerontologist*, 32(3), 318–326.
- Torres, S. (1999). A culturally-relevant theoretical framework for the study of successful ageing. *Ageing & Society*, 19(1), 33–51.
<https://doi.org/10.1017/S0144686X99007242>
- Tufan, İ. (2004). GERONTO-SOSYOLOJİ. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 15(1), 75–84.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/tsh/613436>
- Tufan, İ. (2020). *Gerontolojiye Hazırlık: Perspektifler, Teoriler, Yöntemler Üzerine Ön Bilgi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tunçer, M. (2020). Kriz Döneminde Yaşlılık: Yeni Mücadele Alanları. *Cogito*, 98, 144–152.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2021, Mart 18). *İstatistiklerle Yaşlılar, 2020*.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Yaşlılar-2020-37227>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). *İstatistiklerle Yaşlılar, 2022*.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Yaşlılar-2022-49667&dil=1>
- Ulusoy, T. (2021). “Demografi demokrasiyi belirleyecek bu ülkede.” Özgür Arun İle Yeni Yüzyılda Yaşlanma Üzerine Söyleşi. *STRATA: İlişkisel Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 7–29.
- United Nations. (2013). *World Population Ageing 2013*.
- United Nations. (2020). *World Population Ageing 2019*.
<https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Report.pdf>
- Urry, J. (1999). *Mekanları Tüketmek* (R. G. Ögdül (Çev.)). Ayrıntı Yayınları.
- Vaillant, G. E., ve Mukamal, K. (2001). Successful Aging. *American Journal of Psychiatry*, 158(6), 839–847. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.158.6.839>
- Walker, A. (1990). The Economic ‘Burden’ of Ageing and the Prospect of Intergenerational Conflict. *Ageing and Society*, 10(4), 377–396.
<https://doi.org/10.1017/S0144686X00007376>
- Wanka, A. (2020). No time to waste – How the social practices of temporal organisation change in the transition from work to retirement. *Time & Society*, 0(0), 1–24.
<https://doi.org/10.1177/0961463X19890985>

- Warner, M. (1993). Introduction. İçinde M. Warner (Ed.), *Fear of a Queer Planet: Queer Politics and Social Theory* (ss. vii–xxx). University of Minnesota Press.
- Warner, M. (2013). Queer Gezegen Korkusu: Queer Politika ve Toplumsal Teori'ye "Giriş". İçinde S. Yardımcı ve Ö. Güçlü (Ed.), ve K. Kızıltuğ (Çev.), *Queer Tahayyül* (ss. 149–178). Sel Yayıncılık.
- Willcox, D. C., Willcox, B. J., Sokolovsky, J., Sakihara, S., Willcox, D. C., Willcox, B. J., Sokolovsky, J., ve Sakihara, S. (2007). The Cultural Context of "Successful Aging" Among Older Women Weavers in a Northern Okinawan Village: The Role of Productive Activity. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 22, 137–165.
<https://doi.org/10.1007/s10823-006-9032-0>
- World Health Organization. (1996). *Men Ageing And Health: Achieving health across the life span*.
- World Health Organization. (2015). *World Report on Ageing and Health*.
https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/186463/9789240694811_eng.pdf?sequence=1
- Wright Con, G. (2020). Yaşlanma, Yaşlılık ve Yaşlılar: Kavramsal Tartışmalar, Toplumsal Algılar ve Yaşlının Sosyal Statüsü. *Cogito*, 98, 120–143.
- YADA Vakfı. (2019). *Türkiye'de Yaşlılık Tahayyülleri ve Pratikleri Araştırması* (M. Ergün ve T. Arvas (Ed.)). Overtteam Yayınları.
- Yardımcı, S. (2012). Sakatlık Çalışmalarında Queer Ufku: Türkiye'de Bu Etkileşimin Zorluğu ve Olası İmkanları Üzerine. İçinde C. Çakırlar ve S. Delice (Ed.), *Cinsellik Muamması: Türkiye'de Queer Kültür ve Muhalefet* (ss. 223–247). Metis Yayınları.
- Yazar, D. (2022). *Governing aging in Turkey: Municipal active aging discourses and the construction of the desirable older subject*. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi.
- Yılmaz, R. (2022). *LGBTI+ların Yaşlılık ve Yaşlanmaya İlişkin Tutumlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*. Ankara Üniversitesi.
- Yüksel, M., Akgün, N., ve Öztürk, E. (2021). İleri Yetişkinliğe Geçiş Döneminde Bulunan Bireylerde Başarılı Yaşlanma, Hayatın Anlamı ve Spritüel İyi Oluş İlişkisi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 14(2), 84–95.
<https://doi.org/10.46414/yasad.949912>

Zaman Kavramı (S. Babür, Çev.). (1996). İmge Kitabevi Yayınları.

Zerubavel, E. (1976). Timetables and Scheduling: On the Social Organization of Time.

Sociological Inquiry, 46(2), 87–94. <https://doi.org/10.1111/J.1475-682X.1976.TB00753.X>

Zerubavel, E. (1982). The Standardization of Time: A Sociohistorical Perspective.

American Journal of Sociology, 88(1), 1–23. <https://doi.org/10.1086/227631>

EK 1: ORJİNALLİK RAPORU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-15
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-YL-15 Yüksek Lisans Tezi Orijinallik Raporu Master's Thesis Dissertation Originality Report	Revizyon No Rev. No.	01
		Revizyon Tarihi Rev. Date	01.12.2023

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA**

Tarih: 22/01/2024

Tez Başlığı: Kapitalist Zamanın Dışında: Queer Yaşlılık ve Queer Zaman
Tez Başlığı (Almanca/Fransızca)*:.....

Yukarıda başlığı verilen tezin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 83 sayfalık kısmına ilişkin, 19/01/2024 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %4'tür.

Uygulanan filtrelemeler*:

- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- Kaynakça hariç
- Alıntılar hariç
- Alıntılar dâhil
- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

22/01/2024

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Nazlıcan Türkelli	
	Öğrenci No	N19131468	
	Enstitü Anabilim Dalı	İletişim Bilimleri	
	Programı	İletişim Bilimleri	
	E-posta/Telefon	nazlicanturkelli@gmail.com	0535 434 83 50

DANISMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Ferruh Mutlu Binark

* Tez Almanca veya Fransızca yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı Tez Yazım Dilinde yazılmalıdır.

**Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları İkinci bölüm madde (4)/3'te de belirtildiği üzere: Kaynakça hariç, Alıntılar hariç/dâhil, 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) filtreleme yapılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-15
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-YL-15 Yüksek Lisans Tezi Orijinallik Raporu <i>Master's Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	01
		Revizyon Tarihi Rev.Date	01.12.2023

TO HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF COMMUNICATION SCIENCES

Date: 22/01/2024

Thesis Title (In English): Beyond Capitalist Time: Queer Ageing and Queer Time
According to the originality report obtained by my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 19/01/2024 for the total of 83 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is 4%.

Filtering options applied**:

- Approval and Declaration sections excluded
- References cited excluded
- Quotes excluded
- Quotes included
- Match size up to 5 words excluded

I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

Kindly submitted for the necessary actions.

22/01/2024

Student Information	Name-Surname	Nazlıcan Türkelli	
	Student Number	N19131468	
	Department	Communication Sciences	
	Programme	Communication Sciences	
	E-mail/Phone Number	nazlicanturkelli@gmail.com	0535 434 83 50

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED

Prof. Dr. Ferruh Mutlu Binark

**As mentioned in the second part [article (4)/3] of the Thesis Dissertation Originality Report's Codes of Practice of Hacettepe University Graduate School of Social Sciences, filtering should be done as following: excluding refence, quotation excluded/included, Match size up to 5 words excluded.

EK 2. ETİK KURUL MUAFİYET FORMU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-09
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-YL-09	Revizyon No Rev. No.	01
	Yüksek Lisans Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for Master's Thesis</i>	Revizyon Tarihi Rev.Date	01.12.2023

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 22/01/2024

Tez Başlığı (Türkçe): Kapitalist Zamanın Dışında: Queer Yaşlılık ve Queer Zaman
Tez Başlığı (Almanca/Fransızca)*:

Yukarıda başlığı verilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır.
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne veya ruh sağlığına müdahale içermemektedir.
4. Anket, ölçek (test), mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme gibi teknikler kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen araştırma niteliğinde değildir.
5. Diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri kullanımını (kitap, belge vs.) gerektirmektedir. Ancak bu kullanım, diğer kişi ve kurumların izin verdiği ölçüde Kişisel Bilgilerin Korunması Kanuna riayet edilerek gerçekleştirilecektir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

22/01/2024

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Nazlıcan Türkelli	
	Öğrenci No	N19131468	
	Enstitü Anabilim Dalı	İletişim Bilimleri	
	Programı	İletişim Bilimleri	
	E-posta/Telefon	nazlicanturkelli@gmail.com	0535 434 83 50

DANISMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Ferruh Mutlu Binark

* Tez Almanca veya Fransızca yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı Tez Yazım Dilinde yazılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-09
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-YL-09 Yüksek Lisans Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for Master's Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	01
		Revizyon Tarihi Rev.Date	01.12.2023

HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES DEPARTMENT OF COMMUNICATION SCIENCES	
Date: 22/01/2024	
Thesis Title (In English): Beyond Capitalist Time: Queer Ageing and Queer Time	
My thesis work with the title given above:	
<ol style="list-style-type: none"> Does not perform experimentation on people or animals. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.). Does not involve any interference of the body's integrity. Is not a research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from the participants by using techniques such as survey, scale (test), interview, focus group work, observation, experiment, interview. Requires the use of data (books, documents, etc.) obtained from other people and institutions. However, this use will be carried out in accordance with the Personal Information Protection Law to the extent permitted by other persons and institutions. 	
I hereby declare that I reviewed the Directives of Ethics Boards of Hacettepe University and in regard to these directives it is not necessary to obtain permission from any Ethics Board in order to carry out my thesis study; I accept all legal responsibilities that may arise in any infringement of the directives and that the information I have given above is correct.	
I respectfully submit this for approval.	
22/01/2024	

Student Information	Name-Surname	Nazlıcan Türkelli	
	Student Number	N19131468	
	Department	Communication Sciences	
	Programme	Communication Sciences	
	E-mail/Phone Number	nazlicanturkelli@gmail.com	0535 434 83 50

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED

Prof. Dr. Fevrih Mutlu Binark